КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, СЛОВАЦЬКОГО 14

ЖОВТЕНЬ-ЛИСТОПАД | Ч. 10-11 1928 | РІК ВИДАННЯ І.

Микола В. Левитський

(в пятьдесятьліття його праці на ниві кооперації, 1878 — 30. IX. — 1928).

Кооперативний рух — ця дитина демократичних засад праці — зродився на Великій Україні в шістьдесятих роках минулого століття після знесення кріпацтва (1861). Першими апостолами, проповідуючими і здійснюючими велику ідею кооперації, було декілька одиниць, що походили з вищих кругів української суспільности, в яких не завмерла любов і пошана до української традиції, які серед гурта рідні і в часі вищих студій оформили свій щирий демократичний світогляд і зрозуміли та вірили в це, що тільки активність українських широких мас на полі господарськім і культурнім є найбільш надійною формою праці на шляху до здійснення національного ідеалу. Свободолюбиві течії Заходу Европи, емансипаційні течії в українськім краснім письменстві і наукових творах (Шевченко і Костомарів) враз з вродженим і виплеканим пошануванням українських традицій заставили як раз кращі одиниці з поміж нащадків українських поміщичих родин, що одинокі тоді репрезентували на Україні освічену верству, до праці на полі громадсько-національних економічних організацій — на полі українського кооператизму. На тлі первопочинів великоукраїнського кооперативного руху релієфно виступають постаті великих піонірів — пропаґаторів ідеї кооперації і заразом практичних робітників-кооператорів Миколи Балліна і Віктора Козлова, (споживча кооперація) та Григория Галагана (кредитова кооперація). Всі вони нащадки поміщичих родів Лівобережжа, одначе всі вони щирі демократи...

Балліно-Козловська школа — вплив якої й сьогодні слідний на розвою великоукраїнської кооперації, примір Галагана потягнули за собою ширші шари інтеліґенції до праці в кооперативнім русі, дарма що пропаґанда ідеї кооперації серед українського народу ставлялась царським урядом на рівні з революціонізуванням мас, а український кооператизм придушувано царською адміністрацією, як сепаратистичні змагання України. Не дивлячись на те, проповідь кооперативного слова не затихала; не розвивались тільки як слід українські кооперативні установи в глиб і в ширш. Від угніту царського режиму терпіли і споживча і кредитова кооперація України і довго, довго не прозябала найбільше життєва потреба українського хліборобського народу — сільсько-господар-

ська кооперація. Щойно в девятьдесяті роки минулого століття помічається на Великій Україні започаткування праці над сільсько-господарською ділянкою кооперації, спершу у своєрідних формах хліборобських артілів.

На овиді українського кооперативного руху виступає невтомний пропаґатор і організатор артілів — Микола В. Левитський, праця якого ставляє його гідно поруч великих піонірів-кооператорів шестидесятих років минулого століття.

Микола В. Левитський — одна з найбільше популярних постатей українського кооперативного руху — у повні сил духових і фізичних глядить цього року на пройдений ним пятидесятилітній шлях праці на кооперативній ниві.

Всеукраїнська Кооперативна Рада, святкуючи 50-літний ювилей кооперативної діяльности Миколи В. Левитського, втішатиметься, гостючи серед великоукраїнської кооперативної сімії — її Сеніора Артільного Батька Миколу Васильовича. Західно-українська кооперація, якій судилося тільки писемними привітами зложити належну шану ветеранові української кооперації, духом біля нього у його великі дні. Сьогорічні свята західно-української кооперації проходять під кличем розбудови сільсько-господарської кооперації, а імя великого її піоніра живим гомоном йде через західно-українські землі.

Пів століття праці на кооперативній ниві М. В. Левитського, початої Ним на учнівській лаві більської ґімназії на Холмщині оснуванням 1878 р. учнівської артільної бурси-харчівні, вяже його працю з первопочинами кооперативного руху на українських землях. На ґімназійній лаві задумувався Микола Васильович над питанням доцільної праці в ділянці культурного і господарського піддвигнення народніх мас. Студії творів Драгоманова і Чернишевського, Ляссаля і Маркса та власні міркування вказали Миколі Васильовичу, що народні маси можна двигнути на вищий культурний і господарський рівень тільки через запряження цих же народніх мас до праці над собою в громадських самодіяльних установах демократичного характеру, визнаючих у праці своїй тверді закони економії.

Більська бурса-харчівня була першою спробою передуманої Миколою Васильовичем організації. З того часу (30 вересня 1878) не понехує він ідеї громадської кооперативної роботи до сьогодні, радіючи радощами і сумуючи смутком великоукраїнської кооперації. Як непохитний Лицар Ідеї, не падає він на дусі навіть серед найващих ударів, які й чужий царський уряд і »братня« московська кооперація і свої маловіри на протязі півстоліття наносили великоукраїнській кооперації.

Слушне міркування, що народня праця — це основа народнього життя, що вона і тільки вона творить-будує для народу, запліднює все, що живо зродити може народ, а плодові національних змагань дає національну живу душу — дали Миколі Васильовичові, по природі сантиментальному Українцеві — належний гарт у його благородних змаганнях, леґендарну виносливість у праці і видержаність в ударах і вчинили його прямолінійним апостолом кооперативної ідеї серед трудових мас українського народу.

Старий літами — молодий духом стоїть сьогодні Микола Васильович серед нас молодих, як »жива історія української кооперації«. На його очах і за його допомогою будувався храм нашої кооперації, на

його очах страждав і руйнувався та на ново з попелів ставав до життя-праці наш кооператизм, на ойого очах та з його допомогою він теж розбудовується у сучаснім на всіх українських землях...

Микола В. Левитський, зроджений в українській священичій родині в Хмільнику, канівського повіту на Київщині дня 25 березня 1859, виховується від третього року життя в Федварі (1863—1885) на Херсонщині серед демократичних засад рідної хати і окруження.

В добі передґімназійних студій попадає він під додатній вплив педаґоґа-громадянина Гаврила Я. Стрижавського, засадою якого було виховувати молодь в рямках рідної культури, в пошані й любові до рідної бувальщини, до рідного краю.

Любов до народу, защіплена в родиннім кружку і національна свідомість, розвинена взірцевим учителем в проґімназії, поклала трівку основу під національну роботу М. В. Левитського навіть серед дуже несприятливих умов русифікаторського окруження ґімназії в Білій коло Берестя на Холмщині, де прийшлось йому продовжувати і кінчити середню освіту.

Як 16-тиліток організує М. В. Левитський серед більських ґімназистів таємний кружок самоосвіти. Він теж стає головою кружка. Він поширює в ньому лектуру громадсько-політичних творів, на яких сам кристалізує свій світогляд. Народня самодіяльність, як надійний засіб національних змагань, полонить зовсім молодечий ум жвавого мрійника. Як 19-тиліток організує М. В. Левитський першу свою кооперативу, учнівську артіль, бурсу-харчівню в році 1878. Уявлення громадської роботи 7-моклясіста навело на нього і згуртуваних ним товаришів репресії професорів-русифікаторів враз з інспектором Галичанином Лаврівським, по переконанням москвофілом. Над М. В. Левитським затяжила можливість прогнання з ґімназії, одначе згодом мимо великого спершу затурбування шкільної адміністрації справа замнялася. В році 1879 покінчив М. В. Левитський більську ґімназію і перейшов на медичні студії на університет до Москви.

Участь М. В. Левитського в народницьких гуртках студентів, після накриття сходин поліцією, принесла йому місяць тюрми. Звільнений одержав М. В. Левитський декрет прогнання його з усіх вищих шкіл враз з поліційним запорядом повороту до місця приналежности.

Враз з М. В. Левитським попало в 1880 році 700 студентів в московську тюрму. Упертий дух М. В. Левитського заставив його і в тюрмі зорганізувати самобутню артіль прохарчування вязнів.

На весні 1880 опинився М. В. Левитський, угинаючись перед поліцейським запорядом в домі родичів у Федварі на Херсонщині. Пробуваючи на селі, пропаґує М. В. Левитський серед місцевих селян ідею трудових артілів і не залишає своїх заходів на знесення владою заборони студій на університеті. Осінню 1881 стрічаємо М. В. Левитського на правничім відділі харківського університету, який покінчив. Він в році 1885 одержав пропозицію габілітуватися на професора руського адміністраційного права. Однак М. В. Левитського манило громадське життя, а не професорська катедра. За весь час студенського життя удержував він жвавий звязок зі селом і громадою суспільних діячів-Українців, до решти кристалізуючи свій демократичний світогляд. В роках 1883-1885 по смерти свойого батька працював М. В. Левитський в добі літних ферій фізично на ґрунтах села Федвар, пізнаючи на місці всі потреби українського хлібороба. Після закінчення правничих студій завідує М. В. Левитський якийсь час земельним маєтком, що належав до земель-

ного магната Бродського. Зимою 1886 вертає до рідної хати у Федварі, щоби невдовзі працювати, як статистик, в повітовім олександрівськім Земстві і перейти вскорі на його секретаря. На цім становищі організує М. В. Левитський спілковий обсів піль (215 десятин!). Звідомлення про це, подане Земством до ґуберніяльного уряду і зреферований ним міністерству внутрішніх справ у Петрограді, викликало тільки одну реакцію. Петроград противний організуванню села велів негайно усунути М. В. Левитського з Земства. Коротка, бо ледви тримісячна праця його в Земстві, принесла все такі не малі користи селянам з спільної обробітки і обсіву землі. М. В. Левитський, організатор селян, уклясифікований царською владою як соціяліст, мусів кинути працю в Земстві.

Живучи після смерти батька (1883 рік) серед невідрадних матеріяльних відносин і неможучи з цеї причини зорганізувати свойого власного, а з причини малої свідомости свойого окруження, спільного, артільного господарства, рішається М. В. Левитський після усунення його з Земства розпочати адвокатську практику в Єлисаветі.

Попри це працює М. В Левитський пером, як публіцист і письменник. Дня 26 серпня 1926 р. минуло 40 літ його публіцистичної праці з часу першого його виступу на шпальтах одеських журналів. В році 1889 в Єлисаветградському Вістнику появляються перші спроби М. В. Левитського на літературній ниві, оповідання »Юдит«, »Щаслива« і »Нариси з життя селянства« (в російській мові).

В році 1891 стає М. В. Левитський адвокатом (присяжно-повіреним), одначе вскорі, бо вже в році 1894, переходить раз на все на улюблене собою поле праці — на працю на кооперативній ниві, заснувавши 30-го вересня 1894 першу хліборобську артіль у так близькому собі селі Федварі, в якім провів дитячі, молодечі і студенські роки, знаючи кожну людину, кожну пядь землі. Купивши за позичені гроші коні для хліборобської артілі у Федварі, на »артільних конях виїхав з адвокатури«.

Що уявляє собою хліборобська артіль? Сама назва є походження татарського, орта — це громада, ортак — це спільний громадський.

Артілі-спілки, як »братства« і »товариства« — як рід кооператив, є знані на руських і українських землях від тисячі літ. Назва артілів находиться в грамотах 17 століття. Руські артілі є відмінні від українських, хоча на Україні стрічалися артілі організовані на руський лад. Найбільш оригінальною українською артілею була організація Запорожської Січи, цеї своєрідної першої »Кооперативної Республики«, як її називає А. Улітін.

Істоту хліборобської артілі зразку М. В. Левитського можна збагнути, пізнавши його погляд на кооперацію і сільське господарство.

М. В. Левитський доцінює реальну силу капіталістичного господарства, але одночасно бачить можливість успішної з ним боротьби тих, яких капіталістичний лад поневолює, це є сірих розпорошених мас.

Низька духова і матеріяльна культура мас без проведення їх організації не ворожить побіди мас над капіталізмом. Демократизація народнього господарства можлива одиноко, як що до боротьби з капіталістичним устроєм стануть організовані народні маси. Форма організації народніх мас мусить бути така, щоби в гуртових організаціях невироблені в економічній праці сили народу виховувались і гартувались, а гурт обєднаних товаришів-членів поглиблював своє знання, свій світогляд і в братерстві та любові зумів опанувати власними духовими і матері-

яльними засобами щораз то нові ділянки господарського життя. Доцільною формою організації народніх мас до боротьби з капіталістичним устроєм є кооперація.

Кооперація — після М. В. Левитського — є єдиним шляхом, по якому може йти здоровий розвій народнього господарства, одначе кооперація є рівночасно тільки віхою на шляху до господарського відродження народу.

Глядячи на аґрарний устрій України і Росії, бачить М. В. Левитський, що селянська верства, хоч становить собою около 80 відсотків населення у порівнанні з розмірно нечисленними поміщицькими родинами, володіє заледво $^{2}/_{5}$ усеї землі. Земля — як варстат праці — скупчується у великих земельних власників, хоч не великовласницькі нетрудові господарства, тільки якраз селянські є основою економічного розвою народу. Життєздатність селянських господарств навіть серед скрутних умов, в яких вони працюють головно на Україні, говорить сама про себе.

Разом з цим живий примір Данії свідчить, що селянське господарство може і вміє довести край до добробуту. В Данії лиш 3 відсотки становлять великі господарства, а 97 відсотків селянські, і якраз та обставина захищає данське рільництво від крізісів. Потрібна одначе охорона дрібних господарств з боку самопомічних власних організацій, потрібне достаточне піднесення культурного рівня селянських мас.

Тимчасом в капіталістичнім ладі тільки великовласницька земля вважається достойною назви рільного господарства, тільки вона користується належною охороною.

Правда — великі земельні власники, маючи капітал, стоять на вищім культурнім рівні, можуть самі особисто, або через вчених фахівців провадити сільське господарство згідно з вимогами поступу рільничої і годівельної техніки, та проте великовласницькі господарства не є підвалинами рільничого поступу.

Правда — малі селянські господарства задля на загал низької культури їх власників і недостачі інвестиційного капіталу є відсталі від рільничого поступу, а падіж худоби часто є руїною селянського господарства.

Одначе є засіб, яким і малі селянські господарства — нехтовані і не хоронені державою — можуть самі себе охоронити і що більше повести себе на шлях господарського поступу. Засобом цим є спілкове господарство — хліборобська артіль. З розвоєм сільсько-господарської кооперації в селянських господарствах можуть вони користати з усіх технічних і фінансових вигод, з яких користають великі власницькі господарства, маючи над ними перевагу більшої стійкости на випадок крізісів.

Отсі міркування М. В. Левитського лягли в основу творених ним хліборобських артілів.

Перші артілі, основувані М. В. Левитським, були безстатутові, отже під оглядом правним неоформлені. Перші артілі организувалися в цей спосіб, що спілка селян більше особова (навіть 50 до 100 осіб) брала в оренду 200 до 300 десятин поміщицької землі, спільними засобами закуповувала добрі сільсько-господарські знаряди і машини та живий інвентар і господарювала. Юридично неоформлені артілі не могли затягати кредитів. Вскорі теж опрацював М. В. Левитський артільний договір, який стільки шуму наробив в єлисаветській поліції і міні-

стерстві внутрішніх справ у Петрограді. У своїх споминах згадує М. В. Левитський, що селян, які читали артільний договір, запроторювано до тюрми, за автором договору шукала окрема поліцейська експедиція; артілі, яких у першому році було вже 12, у другому 85, а в 1898 р. 125, розвязувано. Міністер внутрішніх справ Сипягін видав окремий обіжник до всіх ґубернаторів звернений проти »ворохобника« М. В. Левитського. Не дивлячись на утиски влади, артільний рух перекотився з Херсонщини в Катеринославщину, Полтавщину, Чернигівщину, Київщину, Донщину і инші области.

Утиски проти артільщиків трівали аж до 1898, до часу видачі нормального статуту про сільсько-господарські спілки.

Артільний договір, зладжений М. В. Левитським для вжитку хліборобських артілів, складається з двох частин.

У першій пояснено селянам матеріяльні користи, які пливуть з артільної господарки і її технічну перевагу над одинично веденими селянськими господарствами. У другій подано зразок правильника артільної праці.

Правильник в трьох частинах говорить про моральні основи спілкової праці, про техніку сільсько-господарської праці і про суспільні завдання артілі.

Моральними основами спілкової праці є братерство, згода і чесність. Пяничення і сварка в артілі не сміє існувати.

Технічна організація хліборобської артілі вимагає:

1) Признання ґрунту — за виїмкою селитьби — і всього живого і мертвого інвентаря згуртованих в артілі господарів в розпорядимість основаної хліборобської спілки і держання зібраних плодів в однім артільнім дворі.

2) Заведення плодопереміннoї господарки в місце триполівки.

3) Чесного поділу висліду жнива між артільщиків з полишенням конечного на засіви насіння.

Суспільним завданням артілі є опіка над хорим артільщиком і виручка його в праці на час хороби та чесне виділення пайки родині помершого.

Обслідування артілів через повітові та ґуберніяльні земства виказували додатні вислідки артільної організації.

Артілі вскорі збільшували матеріяльний добробут селян артільщиків (зріст живого і мертвого інвентаря, що до числа і якости), допомагали поліпшенню господарської техніки. Не тільки зростала посівна площа, але плодоперемінне господарство при дбайливій механічній обробці землі, добрім угноєнні і добірнім насінні запевняло ліпше жниво. Поля артільщиків станом своєї культури різко відбивалися від селянських в артілях неорганізованих господарств. При добрім потяговім інвентарі і поступових рільничих знарядах і машинах, якими розпоряжали артілі, заводилася серед артільщиків раціоналізація праці, щадився час і здоровля хлібороба! Разом з цим артілі були школою солідарности і громадянського виховання села.

Артілі, юридично оформлені, користувалися невеличким кредитом в межах до 50 карбованців на одного члена артілі.

Артілі М. В. Левитського були розсадниками рільничого поступу і кооперативних ідей.

Падали вони — цеж годі замовчати, але головно там де ними окремо заопікувався царський жандарм, або де не находилось серед артільщиків моральних цінностий так необхідних для удержання артілі.

Упадок артілів не ломав М. В. Левитського, який вірив в безсмертність ідеї спілкової праці, а »трудність не уважав неможливістю«.

Хліборобські артілі не вичерпували праці М. В. Левитського. Вже в 1895 заснував він ремісничу артіль в Єлисаветі, щоби згодом перейти до оснування дальших артілів трудових і продукційних в Одесі, Київі, Балті і Винниці. Тут скоївся славний інцідент з поліцією, яка, даючи наказ зняття вивіски артілі, заявила що »Винниця — не Америка«...

Крім України лишив М. В. Левитський сліди своєї праці в Москві, Петрограді, Самарі, Н. Новгороді, Тамбові, Пензі, Пермі і Вятці.

М. В. Левитський перший підняв питання про святкування дня кооперації вже в році 1896. В Єлисаветі святковано що річно день кооперації в дні св. Софії (30. вересня), почавши від 1897—1903. Після видвигнення цеї справи на рільничім конґресі в Москві в 1901 році спричинив М. В. Левитський, що деякі кооперативні обєднання, як пр. кубанське, признали день св. Софії святом кооперації.

Від 1910 року веде М. В. Левитський живу пропаґанду свята кооперації в російських і українських журналах, приготовуючись до виступу зі своїм проєктом на міжнароднім конґресі кооперації. Велика війна 1914 чинить конґрес неможливим.

Щойно базилейський конґрес 1921 отвирає на ново міжнародні зїзди кооперації. Радянська Україна не бере в нім участи. Після конґресу означує Міжнародній Союз Кооператив в Льондоні день кооперації на першу суботу після 1-го липня кожного року. Українське святкування кооперації в дні св. Софії має супроти міжнародного дня кооперації першенство. Святкування дня кооперації після пропозиції М. В. Левитського осінню уможливлює участь в ньому широким шарам українського — головно хліборобського народу.

З запізнанням з своїми артілями кооператорів світа мав одначе М. В. Левитський більше щастя, чим з запізнанням з своєю ідеєю святкування дня кооперації. Вже на міжнародньому конґресі кооперації в Парижі навязав М. В. Левитський знакомства з ґерманськими і романськими кооператорами Европи й Америки, запізнавшися там з проф. Шарльом Жідом.

В році 1898. брав М. В. Левитський участь в конґресі сербської кооперації в Ягодині. Стрічаємо його, як учасника конґресів, в Кремоні (1907), Гамбурзі (1910) і Стокгольмі (1927).

З нагоди першого просвітно-економічного конґресу у Львові 1909 року мали ми змогу повитати Артільного Батька серед нас, як представника херсонських спілок і активного учасника в працях конґресу.

По зваленні царату у вільній українській державі — мимо високого віку все жвавий і діяльний бере М. В. Левитський визначну участь у будуванні і скріплюванні всеукраїнських кооперативних центрів: споживчого »Дніпросоюзу«, кредитового »Українбанку« і ідейного »Кооперацентру«, не залишаючи при цьому й політичної діяльности в Центральній Раді, якої був членом.

Сороkліття праці М. В. Левитського достойно відсвяткувала в дні 30. вересня 1918. року українська кооперація, підносячи свято отсе до загально-національної маніфестації в Київі, столиці Української Народньої Республики. Голоси Великої України злучилися з голосами Галичан (др. Льонгин Цегельський і др. Дмитро Левицький зі Львова) у вітанні Артільного Батька.

Пятьдесятьліття праці святкує велико-українська кооперація заходами ювилейного комітету для вшанування кооперативної і громадської діяльности М. В. Левитського. Святові патронує Всеукраїнська Кооперативна Рада.

При вшановуванні піввікової праці Артільного Батька, сеніора української кооперації, годі нам краще привітати його, як впевнивши його, що з досвіду його, як піоніра національної независимої кооперації, користуємося ми, молоде покоління, доцінюємо вповні великі вартости самодіяльности народніх мас і »трудність не уважаємо неможливістю«...

Ю. Павликовський.

Чи і в якій мірі хліборобські артілі М. В. Левитського були продукційними колективами?

(З нагоди 50-літнього ювилею їх оснувателя).

По артільному договору (видання 1900 р., Одеса) артілі складалися „для гуртової праці на спільному господарстві“ (§ 6). „Все наше господарство — говориться в договорі — лучимо в одно для гуртового і спільного користання цілої артілі, не полишуючи нічого для себе... Окремого господарства не повинно бути ніяким чином ні в кого з нас, — все повинно бути спільним“. До спільного господарства належить вся надільна й орендована земля, вся робоча худоба й усі хліборобські знаряди. Все це стає „власністю (?) всеї артілі, — ніхто без згоди артілі не може ним розпоряджатись... вся земля наша обробляється гуртом і становить одну маєткову цілість, — господарем її являється ціла артіль“ (§ 1).

З цих приписів артільного договору виходилоб, що поодинокі господарі-хлібороби не тільки переставали вести індивідуальну господарку, від часу заснування артілі, але навіть право власности на свої засоби хліборобської продукції — землю й інвентар — переносили на артіль. Одначе так воно не є. Під спільним господарством розумілось, як це видно з инших точок артільного договору і як це було в дійсности, не стільки спільна власність на засоби хліборобської продукції, скільки сама ця продукція, то зн. виконування продукційних чинностей в господарствах артільщиків та спільне здобуття засобів продукції.

Артілі складались на час до пяти літ. Річ зрозуміла, що артільщики по упливі того речинця могли продовжити існування артілі. „Кожний з нас — говориться в одному з параґрафів договору — для тривалости діла та для його забезпеки здає в артіль всю свою землю, не лишаючи ні „борозни“ для себе, на пять літ, і раніш цього терміну ніхто з нас не має права взяти її назад хоч би сам і вийшов з артілі“. При неоднаковій кількости землі у поодиноких артільщиків вся земля артілі „зрівнюється таким чином, щоб на кожного приходилось по рівній части, і хто дав землі менше сеї части, той доплачує в артіль належитість по оцінці, як за оренду, а хто дав більше тої части, той одержує за цей лишок“ (§ 2). Цікаво, що

про подібне вирівнювання ріжниці в кількости інвентаря в договорі нема ніякої згадки.

Таким чином утворення артілі зовсім не порушувало права власности артільщиків на засоби свого господарства — землю й інвентар, тільки обмежувало право свобідного розпорядження цими засобами на час тривання артілі. А самі артілі виступали супроти артільщиків в характері свого рода орендаторів. І уартільнення (усуспільнення) нерухомого й рухомого майна артільщиків, на час тривання артілі, не є таким загальним і катеґоричним, як це виходилоб з наведених приписів артільного договору. Домового господарства і приватного життя артільщиків — артіль зовсім не торкалась (§ 6). Домашні звірята також не обіймаються спільним господарством. Можна думати, що й городи при хатах не мали входити в склад спільного господарства, хоч про це в артільному договорі нічого не говориться.

Організація цього спільного господарства мала відбуватися в цей спосіб, що артільщики визначали у одного з товаришів артільний двір, в котрому „повинна обовязково находитись уся робоча худоба, сільсько-господарські знаряди і машини а також і артільний хліб“. На артільному дворі в потребі будуються господарські будівлі, котрі є власністю артілі. По ліквідації артілі властитель двору може їх лишити собі, за відповідною сплатою (§ 6). При переділі надільної землі артільщики мали старатися дістати свої наділи при купі (§ 1). Для нагляду за порядком в артілі, для керовництва роботою та заступства артілі на вні вибірається староста (§ 18).

Праця в цьому спільному господарстві „повинна відбуватися гуртом, після спільного порозуміння“, а де треба — по черзі. При худобі для її охорони і на артільному дворі діжури по черзі (§ 7). Зарібок спільною худобою й інвентарем впливає до спільної артільної каси (§ 8). Артільними кіньми можуть поодинокі артільщики користати тільки для домашніх справ, напр. поїздка до міста і т. п., але не для зарібків на свою користь (§ 9). Під час праці в полі „харчі повинні бути артільні..., щоб не носитись кожному з харчами“ (§ 6).

Що-до результатів спільної господарки, то цілий врожай артільного засіву звозиться на артільний двір і тут після молотьби зерно ділиться таким чином: частина лишається на засів і на харчі, частина на заплату артільних довгів, частина про запас, а решта ділиться між всіма членами артілі по числу робочих душ, при чім з цеї частки відтручується відповідна кількість на сплату довгів артільщиків самій артілі. Для спільної користи артіль продає спільно хліб (§ 4). Солому для палива і корм для свиней та птиці після поділу можна забрати кожному артільщикові до дому (§ 6).

Так ми перейшли головні точки артільного договору, що був правною основою існування артілів й реґулятором їх внутрішнього життя та господарської діяльности, з котрих бачимо, що артільне господарство зводилось, теоретично, до термінової сполуки землі й живого та мертвого інвентаря поодиноких господарів-хліборобів, для спільного ведення господарства, спільними силами артільщиків, при поділі результатів праці пропорціонально до розмірів відданої до спільного користання землі і вложеної праці робочих членів родин артільщиків. В практиці, одначе, це инакше виглядало.

„На практиці деякі пункти (артільного договору) зісталися тільки теорією“, — каже один дослідник артілів. — „Найтруднішим до вико-

нання пункт той, по якому треба всю скотину держати в одному дворі задля далекости помешкань усіх спільників. Це дуже невигідно. Окрім того иноді члени не згоджуються будувати спілкові будинки, бо вони дістаються хазяїнові двора, де будуть збудовані. Одна з хиб спілок випливає ще з того, що при мішаному володінні землею трапляється, що наділи спільників розкидані дуже далеко, так що важко обробляти їх укупі"[1]).

З цього свідоцтва виходить, що артільщики свою худобу переважно в себе дома тримали, і свою землю не завше „укупі" оброблювали, і до будови спільних будівель не охоче брались. „У всякому разі — пише цейже автор — хліборобські спілки, які ми обдивлялися, це вже складні кооперації, що обробляють вкупі ґрунт і рільні продукти (?)[2]). Значить спільне оброблення (управа) землі мала місце, а під „обробленням" рільних продуктів, треба, мабуть, розуміти спільне жниво та молочення. На жаль автор не подає ніяких подробиць про всі ці, спільно виконувані господарсько-продукційні чинности, тому не можна оцінити, оскільки ті чинности були складнішими від загально поширеної на Україні, а в тім і в околицях артільного руху, „супряги", про яку сам згадує в своїй розвідці, як про п е р в е н ь хліборобських артілів.

У иншого автора трохи знаходимо цих подробиць. Професор харківського університету В. Ф. Левитський, одноіменник М. В. Левитського, також оглядав особисто артілі і ось що писав про них: „Зацікавившись сучасним станом хліборобських артілів херсонської ґуб., організованих М. В. Левитським, я 30, 31 мая, 1, 2 і 3 іюня цього року (1896) відвідав 38 хліборобських артілів, при чім виявилось: 1) окрім 6-ти артілів, закладених в 1894—95 р., решта відобрала позичку і упорядкувалась тільки в феврали, марті і апрілі цього руку; 2) в усіх 38 артілях, котрі я бачив, ведеться артільне господарство і вже посіяна ярина при спільній артільній праці; 3) в кожній артілі, що має артільного старосту, єсть артільне подвірє, в котрім знаходиться робоча худоба від 4 до 8 коний на артіль, а також плуг Сакка і инший господарський інвентар, при чім при одвідинах я сам бачив, як уся артіль загалом будувала хліви; 4) в с. Камінці мені довелось бачити артільний табун коний (47 штук) з осібним пастухом; 5) в с. Сентові всі артілі загалом тримають в оренді 207 десятин казенної землі, обробляючи її почасти поартільно, а почасти усіма артілями, маючи на меті засіяти потрібну частину на виплату зробленої позички; 6) в усіх майже артілях добачується загальне підняття духа і ясне розуміння переваги артільної господарки"[3]).

Треба зауважити, що пороблені проф. В. Ф. Левитським помічення відносяться до медового, так би мовити, місяця артільного руху. Хоч перша артіль (в с. Федварі, олександрівського пов., херсон. губ.) заклалась ще в осени 1894 р., але масове їх закладання припадає власне на 1906 р. І на перших порах в артілях дійсно мусіло бути й кооперативне „підняття духа" й більше ознак спільної праці. Помічення ж М. Русова відносяться до значно пізнішого часу, коли хліборобські артілі мали вже за собою кілька років практики, за якою вони згубили багато з артільности.

---

[1]) М. Р [усів]. Хліборобські спілки М. Левитського. ЛНВ., кн. 5. за май 1900, ст. 70—71.

[2]) Там-же, ст. 74

[3]) За В. Слуцьким. Хліборобські артілі на Україні. Життя і Слово, 1896 р., ст. 361.

Таких свідоцтв про розуміння селянами переваги артільної господарки над індивідуальною, та про широке применення в артілях кооперативного принципу, як свідоцтво проф. В. Ф. Левитського, було свого часу мабуть багато. Але я не маю змоги за ними пошукати і їх тут використати. Наведу ще тільки одно офіціяльне свідоцтво.

В томуж 1896 р. в осени робила обслідування артілів спеціяльна комісія херсонської Губерніяльної Земської Управи. В докладі Управи губерніяльному земському зібранню про висліди того обслідування писалось, що комісія сконстатувала значну поправу економічного становища артільщиків, що виявилось головно у збільшенні засіву. „Крім впливу позичок на поширення засівів — пояснялося в докладі — безперечно мав вплив і артільний спосіб господарства. В тих селах, де артільний принціп більше додержувався, там навдивовижу скоро і значно збільшувалась площа засіву, а там де артільні засади слабші, вона (площа) зростає не так різко... Із усіх ґруп артілів (всього обслідувано було 70) найбільше зустрічається артільних засад в користанні майном і в роботі у сентовських і федварських. В цих селах не має жадної артілі, у котрої не булоб чогось спільного в роботі: надільна земля обробляється переважно спільно, кожна артіль винаймала на стороні землю або для засіву, або для сінокосу. Урожай цього року (1896) артільного жнива зложено або у артільного старости, або в инших дворах, але не поділено між членами копами чи подесятинно в полі“.

До цих загальних, все таки, тверджень здалисяб докладні описи цілого процесу артільної господарки, з конкретними фактами і цифрами, щоб можна було бачити, як саме і при чому саме примінявся в артілях кооперативний принціп. Але доклад земської Управи обмежується тільки цифрами про збільшення площі засіву обєднаних в артілях господарств та живого й мертвого інвентаря в них.

А під цим оглядом артілі, а вірніше артільщики, дійсно мали чим похвалитись. По даним обслідування артілів, переведеного в осени 1897 р., самим оснувателем й опікуном їх, М. В. Левитським, ця справа представляється так: Обслідувано було 116 артілів, розміщених в 23 селах олександрівського і єлисаветградського пов. херсонської губ. Обєднували ці артілі 496 господарств. Площа фактичного землекористання цих господарств збільшилась з $1913^{1}/_{8}$ десятин перед обєднанням їх в артілі до 3365 десятин в артілях. Ці господарства перед артілями мали 213 коний, а в артілях 683, плугів мали перед артілями 41, а в артілях 203 і т. д. Але щоб це було скрізь наслідком спільного, кооперативного ведення господарства, цього не можна сказати.

В якій мірі примінявся в артілях кооперативний принціп, дані тогож обслідування артілів з 1897 р. також дають трохи матеріялу. Вони містяться в статистичній табелі, примірник котрої маю в свойому розпорядженні. На жаль цифровий матеріял подається не за кожну артіль окремо, а сумарично по селах, в яких артілі існували. Це не дає змоги пізнати, які саме артілі в більшій чи меншій мірі були колєктивними господарствами, а які колєктивною назвою прикривали ні в чім не змінене індівідуальне господарство.

З цієї табелі довідуємось, що спільна оренда землі мала місце в артілях 15 сіл, в котрих числилось 74 артілі (на 116 всіх артілів в 23 селах). Всієї орендованої землі показано при цих артілях 748 і три чвертих десятин, але артільної (спільної) оренди було всього-навсього 152 і чверть десятин, що становило 20 проц. всієї орендованої землі і 6,5 проц.

всеї землі, котру мали артілі цих сел в користанні. Решта орендованої землі приходилась на індивідуальну оренду поодиноких артільщиків.

Спільна оранка мала місце в артілях 7 сел (Лозоватка, Марївка, Підмогильне, Вершинопіль, Губівка, Новгородка, Буланівка), в котрих було разом 23 артілі. Всього було спільно виорано 265 і чверть десятин; це становило 33,0 проц. всеї землі, що була в користанні артілів цих сел.

Спільний засів мав місце також в артілях лише 7 сел (Аджамка, Новгородка, Покровське, Демешкове, Лозоватка, Буланівка, Мамайка). Артілів в цих селах було 46, вони мали в користанні 1415 десятин землі, з котрих під засівом було 1148 і три чвертих десятин, а з того на спільний засів припадає лишень 45 десятин, це зн. одна десятина на артіль. Спільний засів становить 3,2 проц. всього землекористання і 4,0 проц. всього засіву артілів цих сел. На слідуючий рік проєктувалося спільного засіву в артілях всіх 23 сел (116) 338 і три чвертих десятин, але чи ці проєкти були здійснені, не відомо.

Крім того в Аджамці було 5 і чверть десятин спільного сінокосу, а в Новгородці одна десятина спільного випасу.

Оце і все, що відноситься до інтересуючого нас питання. Табеля не містить ніяких даних про такі продукційні чинности в господарстві артілів чи артільщиків, як збір урожаю і його реалізація.

Як бачимо, кооперативний принціп примінявся артілями чи артільщиками в досить слабій степені навіть при таких важких процесах хліборобської продукції в селянських господарствах, як оранка. Всеж тут артілі найбільше виявляють себе з кооперативного боку, власне тому, бо оранка потребує більше робочої худоби й відповідного мертвого інвентаря, котрих у поодиноких артільщиків не було подостатком і вони часто були примушені лучити робочу худобу, або мали її спільною (артільні коні), одначе спільно виорана земля оброблялась далі індивідуально, за дрібними виїмками, коли одна чи дві десятини йшли під спільний артільний посів. Годі припускати, щоб в більшій мірі кооперативний принціп примінявся при жниві, молоченні і инших лекших роботах, тим більше, що й статистична табеля М. В. Левитського ніяких даних про це не подає. Так само не маємо нігде вказівок на те, щоб артільщики гуртом (артіллю) хліб продавали.

З цього всього виходить, що земля артільщиків й посіданий ними до артілів інвентар не тільки не становили одної маєтково-господарської цілости і не були підставою одноцільного, спільно веденого кооперативного господарства, як це вимагалось артільним договором, але дуже рідко власна і винайнята земля артільщиків спільно оралась, а вже до рідкостей належав артільний засів. Господарство артільщиків в дійсности далі велось індивідуальним способом.

В такому разі в чому-ж виявлявся кооперативний характер артілів? Що було тою спільною для всіх артілів прикметою, що робило їх кооперативами? Бо вони ними на всякий спосіб були.

Перша артіль, в Федварі, повстала в сей спосіб, що М. В. Левитський купив на позичені гроші четверо коний для своїх зубожілих земляків-односельців з тим, що ці коні будуть спільними, артільними, та що власники цих спільних коний будуть також спільно працювати на своїх господарствах, навіть злучать ті господарства в одно, творитимуть господарську артіль. Так само повстали й усі инші артілі.

Головною бідою селянського господарства був брак робочої худоби

й мертвого інвентаря. Ми вже знаємо, що 496 господарств мали перед обєднанням в артілі 213 коний, се зн. менше пів коняки на господарство, та 41 деревляних і півдеревляних плугів, котрими херсонську землю можна подрапати, але не можна її добре виорати, щоб вона дала добрий врожай. Річ ясна, що з таким інвентарем господарства не могли виконувати найважніших продукційних чинностей, навіть дорогою „супряги", бо не було чим спрягатись.

Тому майже всі господарства примушені були значну часть своїх і так не дуже великих наділів винаймати, щоб решту сяк-так обробити найнятою худобою. Перед обєднанням в артілі згадані 496 господарств винаймали иншим 759 і пять восьмих десятин землі, що становило 28,4 проц. їх земельного фонду, котрий виносив 2.672 і три чверти десятин. Цілком змінилася картина під цим оглядом за рік-два роки перебування господарств в артілях. В осени 1897 р. ті самі 496 господарств вже самі орендували (більше індивідуально, а менше артільно) 919 і чверть десятин, а їх фонд земельний збільшився з 2.672 і три чверти десятин до 3,506 і три чверти десятин, се зн. на 843 десятини.

Таке скоре відзискання господарствами і свого попереднього фонду земельного і збільшення його на рахунок орендованої землі пояснюється власне тим, що господарства дістали шляхом обєднання в артілі потрібну їм кількість живого й мертвого інвентаря, значить дістали змогу провадити господарство. Без обєднання в артілі поодинокі господарі не могли цього осягнути, бо ніякого публичного дрібного кредиту для селянського господарства тоді не існувало, а приватний кредит власне найбільше руйнував селян, — лихварі брали 60 і більше проц. річно на позичені гроші.

І тут явилося для них спасіння в особі М. В. Левитського, котрий, допомігши сам ґрупі своїх односельців, почав шукати можливостей помогти більшому числу селянства; він розвиває пропаґанду артільної справи серед суспільности і знаходить цілий ряд осіб з поміж панства, котрі жертвують на сю ціль гроші до розпорядимости М. В. Левитського. Заінтересовує М. В. цею справою також „Вольноє Економіческоє Общество" в Москві, котре рівно-ж приходить з деякою матеріяльною помічю на сю ціль.

Із зібраного таким чином капіталу (поверх 20.000 карб.) М. В. Левитський уділював довготермінові позички (до трьох літ), на 6 проц. річних, на закупно живого й мертвого інвентаря тим селянам, котрі зобовязувались при помочи того інвентаря, що мав бути неподільним, і через лучення тих дрібок інвентаря, що його вже господарі мали, а також через лучення своїх ґрунтів вести спільно ціле своє господарство.

В цей спосіб селяне діставали тяглову силу, необхідну для виконування продукційних чинностей в господарстві, що було для них найважніше. І цього одного їм вистарчало, щоб свої господарства відбудувати і навіть їх поширити, тому не бачили артільщики особливої конечности до спільної господарки братись. Єдине, що було в артілях якийсь час спільне, це закуплені на позичені М. В. Левитським гроші, зі згаданого фонду, коні і знаряди господарські. А відтак і ними ділились, вони ставали приватною власністю поодиноких артільщиків, а по цім і самі артілі розпадались.

„Більшість тих артілів — пише Н. Горова — існували не довго. Дуже нове і не звичне було те діло і дуже легко було розпадатися артілям. М. В. (Левитському) не можливо було піклуватися об кожній окремій спілці, а самі спілчане — случиться їм яка біда: неврожай, падіж,

або продадуть худобу за невиплату податків, зараз вони й голову повісять і вся їх бадьорість згине. А найчастіше бувало так: зійдуться кілька хазяїнів, одержуть невеличку допомогу (рублів 35—50 на чоловіка), попрацюють у спілці рік-два, рідко три, трохи підправлять своє господарство — та й розійдуться“ *).

Сам М. В. Левитський в одному письмі до „Вольного Економіческого Общества“ писав, що артілі, проіснувавши ріжний час, від одного до трьох літ, рівночасно порозпадались, а деякі, одержавши позички, що, очевидно, й було головною їх цілю, до артільного господарства властиво й не брались“.

З цього бачимо, що головною порушаючою силою артільного руху був дешевий і догідний кредит, уділюваний ініціятором цього руху, М. В. Левитським, з фонду, зібраного ним дорогою приватних жертв. Щоб дістати кредит з цього фонду, треба було згодитись на артільне ведення господарства. Селяне дуже охоче на це йшли, але менше охоче артільні засади у веденні господарства застосовували, бо і без цього їх господарства при помочи тих позичок поправлялися.

Таким чином спільною для всіх артілів кооперативною прикметою було спільне затягання позичок для спільного закупна живого й мертвого інвентаря. Поскільки цей інвентар лишався спільною власністю обєднаних в артіль господарств, постільки артілі були інвентарними товариствами, члени яких користали з того інвентаря для виконування продукційних чинностей в своїх індивідуальнах господарствах.

Коли-ж інвентарь був приватною власністю поодиноких артільщиків, лише обєднаний разом, і цим обєднаним інвентарем його власники виконували спільно на своїх господарствах деякі продукційні чинности, то в цих випадках артілі являлись товариствами для спільної управи землі, або тими самими старими „супрягами“.

В тих випадках, коли обєднання в артіль давало змогу її членам поширити своє господарство через оренду землі, тоді артілі виступали в характері товариств для винайму землі.

Все це мало місце в житті артілів, але в усьому цьому мало знамен колєктивної продукції. Тільки при спільних засівах (на користь артілі, як цілости, чи до поділу між членами) виступала колєктивна засада господарства, але цих засівів було дуже мало й у малої кількости артілів.

Отже кінцевий висновок був такий: Хліборобські артілі М. В. Левитського були в першій мірі і головним чином товариствами для спільного закупна сільсько-господарського інвентаря та спільного користання тим інвентарем, або коротко — інвентарними товариствами. Все инше в житті і діяльности артілів було моментами підрядними, а тому важко їх уважати продукційними колєктивами. Колєктивне господарство, це була чисто теоретична паперова надбудова над фактичною суттю артілів. Надбудова дуже важна, як вказівка, якою дорогою селянське господарство має прямувати для найбільшого розвою своїх продукційних сил, але в даному випадку вона ще не знайшла замітнішого застосування в практиці життя. На всякий спосіб елементів колєктивізму було дуже мало в артілях. В цьому не винен, очевидно, автор цієї надбудови, творець артілів, М. В. Левитський, а загальні обставини життя.

*) Н. Горова. Херсонські Хліборобські артілі. „Кооперативна Зоря“, ч. 15. за 1918 рік, ст. 19.

Ці обставини тепер змінились на ліпше. Колєктивна форма господарства починає тепер займати на В. Україні визначне місце в рільному господарстві. І М. В. Левитський може бути гордий, що він був першим піоніром цеї справи.

Андрій Жук.

60-ліття „Просвіти“.

Дня 8 грудня 1868 р. повстало у Львові Товариство »Просвіта«, як одна з перших спроб використання конституційних свобід і разом з тим, як природній й практичний висновок демократичного »українофільства« 60-их років. Сказавши слово народ (»народовці« тоді відокремилися різко від »москофілів«), слід було почати якусь реальну роботу між цим »народом«, починаючи з найлекшої тоді з погляду адміністраційних умов справи, з освітньо-культрної організації. В перших роках існування товариства слідне ще доволі пасивне відношення до народу, не як до маси, яка вимагає живої поради і реальної практичної освіти, а більше як до етноґрафічної маси, що чекає свого обслідувача. Метою Т-ства було: збірання нар. пісень і казок та студиювання нар. звичаїв. Тільки згодом переведено зміну статутів в сенсі активно-освітної діяльности в области видавництв, читалень-бібліотек та инших форм позашкільної просвітньої роботи. На склоні XIX. і початку XX. століття Т-ство ще більше поглиблює свою діяльність, прибираючи собі ще й економічні завдання. Видавничу популярну діяльність Т-ство почало 1876 р., спіраючи її на членській вкладці у формі річного абонаменту. Будучи сьогодня найстаршим українським товариством, Просвіта зоветься слушно »матірю українських товариств«.

Число книжок, виданих досі Просвітою, виносить поважну кількість 750 назв (без періодиків). Велику популярність здобуло Товариство виданням у масовому накладі і по дуже дешевій ціні українських клясиків (ред. проф. Ю. Романчука) та любленими ще до війни летючками: »Просвітними листками«.

Сьогодня Т-ство видає: 1) популярні книжки, 2) поп.-наук. журнал »Життя й Знання«, 3) теоретичні підручники позашкільної освіти, 4) продовжує видавництво укр. клясиків.

В практичній масово-педаґоґічній роботі Т-ства після війни помітно виразну тенденцію до зміни давніх методів праці. Із патріотично-благодійно-освітньої установи Просвіта мала-б перемінитися фактично в бюро фахових порад для самоуків. Перехід на систему індивідуального самонавчання, як останнього вислову педаґоґіки, треб визнати бажаним і доцільним; треба на нашу думку тільки одного, а саме щоби це не убило тих ділянок діяльности Т-ства, які ще не віджили свого і мають повну рацію існуванння (видавнича діяльність, організація гуртових бібліотек-читалень, поради аматорським театрам, організація кіна і радія на колєктивних засадах). Основна форма праці »Просвіти« на низу — клюб-читальня, не тільки не виживається, а навпаки, ще набірає життєвости.

На порозі 61 року своєї праці Т-ство »Просвіта« стоїть перед важкими проблємами: матеріяльного свого забепечення і ідеольоґічної

плятформи. Не треба легковажити ні одної, ні другої, бо вони в значній мірі сплетені в один вузол.

Стан Товариства важкий, можна сказати критичний. Завданням його проводу мусить бути: найти шлях до жертвенности загалу; що-ж до другої справи — найти середню невтральну лінію, що уможливила-б в товаристві перебування людий навіть розбіжних громадських світоглядів. Ми не думаємо, що найти і зберегти таку лінію є річчю неможливою, хоч признаємо, що завдання не легке і вимагає великої розваги і такту. В кожному разі, здається, сьогодня всі вже свідомі того, що одностороння геґемонія якогось одного світогляду мусілаб привести до ослаблення Товариства і може навіть виникнення нових просвітно-культурних центрів. Думаємо, що збереження дотеперішньої всенаціональної позиції Т-ства є можливим, а саме на ґрунті обєктивної чистої науки, яка виключає всяку тенденційність.

Українське громадянство підіпре »Матір своїх товариств«, як ювилейним даром, так і масовим приступленням до просвітянських організацій. Особливо на північно-західних землях, не дивлячись на всі адміністраційні перепони, є ще широчезні перспективи для розвитку »Просвіти«.

Просвітня праця — це сестра кооперації. Тому активні кооперативні діячі повинні розуміти, що солідний розвиток кооп. справи не є мислимий без поширення просвітянської роботи. Діячі Просвіт і кооперація мають один обєкт, людський матріял перед очима і в його оброблюванні мусять йти по лінії повної співпраці. У виданнях, курсах, школах ітп. просвітних організаціях кооперативна справа мусить стояти на одному з перших місць і анальоґічно у всіх кооперативних починаннях.

Українська кооперація пересилає своїй подрузі Просвіті горячий привіт в її ювилейні дні.

Ліквідація великого діла.

Вістка про початок ліквідації нашої подєбрадської політехнічно-економічної школи, Української Господарської Академії, ліквідації, що має довершитися до 1930 р., болюче вразила українське громадянство. 1930 р. має замовкнути шум у 80 кімнатах розміщених в кількох будинках; має устати праця в 48 кабінетах, лябораторіях і досвідних стаціях; має втратити можливість наукової роботи 90 осіб лекторського складу молодої, а такої надійної школи.

Українська Господарська Академія, будучи одним з проявів творчого розгону нації, що станула твердо на шлях самовизначення, носить усі признаки цього рода зривів: молодечий розгін, що иноді зраджує признаки прямо фанатизму праці і те, що стрічаємо завжди при творенні чогось нового — певну дозу ориґінальности і експериментування в методах праці. Нічим иншим, як фанатизмом праці, зродженим на базі національного сантименту, не дасться пояснити напр. факт написання і видання протягом 6 літ поверх 200 підручників з усіх областей навчання в академії; книг, з яких більшість своєю якістю заслуговує кращого видання, як убоге літографічне, на яке було стати подєбрадську українську кольонію. Сама видавнича діяльність подєбрадської alma mater є памятник aere perennius, якого не розвалити ніякій злобній руці.

До видавничої діяльности професури достроюється праця студенства.

Старчить взяти в руки кращі дипльомні праці перших випусків молодих інженерів, абсольвентів академії, (кожний абсольвент пише або теоретичну працю на завдану йому тему, або готовить технічний проєкт), щоб зразу осудити, що тут робиться діло передовсім серйозне, що ніякого »еміґрантського гумбугу«, як академію залюбки представляють її вороги з русофільського, полонофільського і радянського боку, тут нема. Таких праць, які виготовили уже многі абсольвенти академії, можна сміливо побажати не одній старій високій школі з традиціями й усім науковим устаткуванням.

Українська Господарська Академія в Подєбрадах, як правильно завважував її щирий протектор з Граду — Др. В. Ґірса — не завела покладених в неї надій. Так, цей твір, вичарований на чужому ґрунті, на чужих фінансових засобах, став виїмком від правила, яке керує долею цього рода »штучних« плодів: став плодом надзвичайно життєздатним, який привів до остовпіння навіть своїх ворогів, яких було немало у колиски цієї дитини і підчас її росту. Сталося це тому, бо помічна рука була подана не чомусь віджитому, на смерть засудженому, тільки паростам здоровим, повним життя, яким тільки фізична перемога ворогів не дозволила розбуяти на рідному ґрунті.

Так, сьогодня можемо сказати без пересади: У. Г. А. в Подєбрадах здобула собі ґрунт, признання (висловом чого є ряд відзначень на виставах і словних похвал) і майбутність. Здобула те все, бо матеріяльні засоби попали до рук людий, жадних творити щось нове і цінне для свойого народу.

Ентузіязм творчої роботи біля самих підвалин своєї власної культури здвигнув У. Г. А.. Ентузіязм цей викликали до життя болючі розчарування недавніх літ, траґедія державно-творчих змагань, яка документально доказала, що нація не може існувати формально, як держава, як-що вона не стала фактично самовистарчальним суспільством ще до створення своєї держави.

Виконуючи в тихих кабінетах і шумних авдіторіях таку далекосяглу місію, академія вспіла за 7 літ свого існування врости у плоть і кров українського громадянства в краю, куди тільки життя дозволило дійти чуткам про її існування, підносячи на дусі розчарованих і будячі зі сну оспалих. Вона стала чатиною всеукраїнського суспільного організму. Хоч віддалена від нас територіяльно, ця умова ляборатoрія технічно-економічна була нашою установою всім своїм єством. Задумана початково на вущу скалю і мету, академія попри свої безпосередні практичні завдання, має без сумніву ще й глибше значіння. Тому її ліквідація, заповіджена міністром хліборобства чехословацкої республики, так болюче вразила кожне українське серце.

Український нарід переніс-би цю болючу втрату значно лекше і без того присмаку жалю до теперішніх керманичів долі академії, який тепер відчувається, якби між мотивами ліквідації такої науково-педаґоґічної установи, якою стала академія, не було инших, крім мотивів матеріяльно-фінансової натури. Дивно булоб, якби український нарід не зрозумів таких мотивів поведінки держави, яка від 1919 р. дала чимало доказів співчуття культурно-громадським потребам і змаганням нашої нації. На жаль, заповідь ліквідації УГА прийшла в супроводі кількох фактів, які кажуть бачити в цьому акті мотиви инші, як матеріяльно-фінансові. Перше, це те, що не всі українські установи у Празі ліквідуються; напр. Вищий Педаґоґічний Інститут ім. М. Драгоманова одержав дозвіл на новий прийом. Правда, інститут не підлягає чсл. міністерству хліборобства, тільки міні-

стерству освіти... Друге, це обставина, що в УГА заборонено викладати професурі чеських високих шкіл, що практикувалося досі з успіхом від ряду літ. Чеські професори доїздили раз-двічі у тиждень до Подєбрад; через те піддержувався живий звязок науковий і особистий між членами двох шкіл, разом з тим синами двох словянських народів. Цього поступку п. міністра зем. справ не можна уже пояснити фінансовими міркуваннями, бо-ж години чеської професури сяк чи так мусить хтось заступити; тут можливе тільки одно пояснення: було бажання понизити Академію в очах громадянства... Намір у кожному разі не братній і не словянський...

Ледви чи було в інтересі чеського народу закінчувати таким різким дісонансом усе це добре і тепле, що пережито за 6 літ співжиття професури й студенства УГА з чеським громадянством і офіційними чинниками чсл. держави. Не зробив державницького діла цей ресорт чсл. державної машини, що дався спровокувати на вчинок, з якого надто вже виразно промовляє все инше, тільки не ділові мотиви і вже в ніякому разі не симпатія до українського народу.

Історія вияснить понад всі сумніви, чия тут діяла неприязна рука (а що вона діяла, про те ми ні на хвилину не сумніваємося), та чи діло започате п. міністром зем. справ ЧСР йшло по лінії всіх гарних досі традицій чеського народу.

В кожному разі, ми, як речник думок українського кооперативного світа, щиро прохаємо кооператорів чеського народу, зокрема-ж чеську хліборобську кооперацію, з якою так симпатизуємо, приняти до відома наші почування в тій справі.

Українська кооперація, як кооперація у більшости селянського типу, болюче відчує замкнення дітям укр. селянина, при відомій політиці Польщі, дороги до студіювання у рідній аґрономічній і зокрема економічно-кооперативній школі. Ще упливе трохи часу, заки сама укр. кооперація зможе своїми силами створити щось на подобу хочби одного кооперативного факультету на УГА; а без солідної кооперативної підготовки сьогодня вже неможлива широка розбудова кооперації.

Як реалізувати клич ощадности?

Жовтень — місяць пропаґанди ощадности.

Говориться: „у нас нема зрозуміння ощадности“. Правда. Але й у тих, від кого виходить це правдиве спостереження, не відчувається повного розуміння справи. У них виходить так, ніби ощадність можна зрозуміти без знання або бодай уяви про національне господарство, як цілість, про сили, що творять національне богатство та ролю в тім накопичення капіталу. Та колиб вони це ясно зрозуміли, то давноб на всіх розпуттях голосили про те, що серед нас — застрашаючий стан економічної науки, повна відсутність економічного знання й інтересу до нього серед освіченіших верств суспільности, а звідси майже повна безсилість нашої економічної політики перетворити примітивне господарство на господарство модерне, культурне, творчо-продуктивне й експансивне. До поширення економічного знання трудно думати про запровадження у нас справжньої масової ощадности, що єдина може довести до всебічного, в собі замкненого, всестороннього національного госпо-

дарства. А станеться це тоді, коли кожна інтеліґентна людина знатиме з науки економії бодай стільки, скільки знає, скажім, з фізики. Тоді тільки економічне знання пошириться серед широких мас, а з тим й ідея ощадности знайде собі серед них широке зрозуміння. Без участи мас — нема ощадности.

Та для того, щоби стати ощадним, мало знати про ощадність, треба ще бути вихованим в ощадности т. є. виплекати, такби мовити, чуття ощадности. В масовім маштабі виходить, що в масах треба не тільки посіяти знання про ощадність, але ще виховати в них чуття й міру ощадности. Виховання то є справа методичної, послідовної праці. Треба мати правильну методику виховання мас в напрямі ощадности. Покиж таку методику буде написано, ми можемо скористати з деяких аксіом педаґоґіки та прикласти їх до ощадностевого виховання. Не помилимося, коли скажемо, що педаґоґіка вимагає, щоби виховання починалося від найпростіших призвичаєнь чи почувань та йшло послідовно до складнішого. Виховати чоловіка чи маси в ощадности, то значить призвичаїти їх, зробити в них непереможною внутрішньою потребою — виявити ощадність в кожний час і в усіх проявах життя. І то не тільки що до грошевих видатків. Нині вже під ощадність втягають й береження здоровля, часу, обережність в поводженні з речами ітд. ітд. Мріяти, що ми зразу і всесторонньо привчимо маси до ощадности, не маємо підстав. Тому доводиться нині поки що спинитися на однім виді ощадности і то самім легкім простім і зрозумілім, щоби після надбудовувати инші види ощадности. Не потребує доказів, що найпростішим видом ощадности буде той, що найменше порушує старі призвичаєння мас, є легкий в переведенні та має в собі момент наочної, не потребуючої доказів чи теоретичних міркувань корисности для ощаджуючого. Нам видається, й життя це почасти вже виправдує, що згаданим трьом вимогам найбільше відповідає той вид ощадности, шо його організує чи може організувати сільська українська райфайзенка. Тому, складаючись переважно з селянсько-хліборобського населення, ми, говорячи про ощадність, разом з тим мусимо говорити про селянську кредитову кооперацію. Кредитова кооператива на селі є передумовою правильної масової ощадности, а масова ощадність — передумою розвитку кредитової кооперативи й кооперації. Строге примінення засади Райфайзена що до льокалізації (в кожній громаді має бути кредитова кооператива) є ключом до розвязання проблєми ощадности. Дивне, що серед деяких наших серйозних кооперативних кругів панує думка, що проблєму нашої ощадности можна почати розвязувати шляхом централізованим без узглядненя всіх згаданих трьох вимог що до початкової ощадности, та без примінення райфайзенівської льокалізації.

Привчивши маси до найпростішого виду ощадности, базуючись на моменті наочної корисности, нам легко буде переконати і виховати маси у свідомости, що справа всебічної ощадности, то також справа національної гідности. Нація зрозуміє, що встид і ганьба, щоби ми провадили господарку з часів десь Володимира Святого, а набуті новітні потреби наші заспокоювали не ми своїми силами, а працею инших народів. Тоді зрозуміємо, що недалеко втікли ми від африканських племен, потреби яких у фабрикатах також вдовольняють народи-творці, народивирібники, народи заощадженого капіталу. Момент, коли ми відчуємо встид і ганьбу нашої відсталости, зрозуміємо малу почесність місця,

що його займаємо, як витворча одиниця, серед инших конкуруючих народів, — буде початком нашого справжнього відродження. Напружено з залізною волею кинемося доганяти на шляху економічного розвою народів-творців. Тоді то зрозуміємо, що шлях до модернізації нашого господарства йде через ощадність й тільки через ощадність. Без ощадности нема накопичення капіталів, а без капіталів нема продукції. Найбогатші, горді своєю творчістю нації це ті, що найбільше ощаджують. Ми не захочемо, встид не позволить лишитися пастухами, а тому будемо ощаджувати.

Михайло Корчинський.

Народнє господарство.

Націоналізована тяжка індустрія УСРР і сільське господарство.

Як вже нами зазначалося, в дуалізмові народнього господарства СССР виступають два „сектори“: реґулюваний-націоналізований й вільний приватно-господарський, один другому принціпово ворожі, між якими провадиться глуха боротьба.

Відносні розміри їх змінялися в три періоди; в році 1926 по обрахункам Госплану те співвідношення по загальній річній продукції виглядало так:

	с.-г-во.	промисл.	разом
державне господарство	9,9%	77,0%	35,4%
кооперативне г-во	0,8%	4,9%	2,3%
приватне г-во	89,3%	18,1%	62,3/%

Отже в цілім народнім господарстві СССР по сумі продукованих цінностей націоналізований сектор виробляв 35,4%, а вільний — нереґулюваний — 62,3%; в промисловости — 77,0% і 18,1%; у великій же промисловости навіть — 91,5% і 4,2%. Тяжка індустрія, вугляно-залізна, стала гніздом майже виключно націоналізованих форм по задуму державного соціялізму, фактично ж, як ми вже зазначали, державного капіталізму. Говорити ж про тяжку індустрію СССР це значить говорити перш всього про українські — Донбас та Кривий Ріг, про вугіль та залізо.

Місця добувань камянного вугля та залізної руди зустрічаються й по Азійській Росії, в Сибіру та Туркестані, але вони досі мали тільки місцеве значіння. І в майбутнім через їх віддалення, власне тому, що вугіль та руда економічно не витримують далекого перевозу, вони можуть обслуговувати лише місцеву промисловість та транспорт. Для б. Европейської Росії все мало реальне значіння тільки видобуття її в трьох басейнах: підмосковськім, уральськім та донецькім.

Підмосковський камяно-вугільний басейн, дуже вигідно розташований в ґеоґрафічнім відношенні (Тульська, Орловська, Калужська і деякі инші губернії) і дуже великий по площі, але бідний вугіллям при тім кепської якости й незручний для експльоатації. Найбільше видобуття там

доступило в році 1925-26, а саме 58 міл. пудів, або 4% всього видобуття вугілля в европейській частині СССР. Фахівці висловлюють сумнів, щоби видобуття цього басейна могло помітно збільшитися.

Трохи краще стоїть справа з Уральським басейном, що займає західний схил Уральських гір. Вугіль тут трохи ліпший за підмосковський, але все ж другорядний; максимальна річна здобич сягає 98 міл. пудів.

В порівнанні з попередніми донецький вугільний басейн (Донбас), розташуваний на Катеринославщині, Харківщині та Донщині, є найвизначнішим, займаючищо найменше 25.000 кв. верст. Що до підземних запасів Донбас порівнюючи є найважнішим: в той час, як запаси уральського вугілля обчислюються в 1 міліярд тон, підмосковського в 8 міліярдів, запаси Донбасу обраховуються на 57 міліярдів. Кількість доповнюється якістю. Вугіль Донбасу дуже добрий і ріжноманітний, в ньому $^2/_3$ антраціту дуже гарної якости, а остання третина вугілля коксового та сухого. Коксовий вугіль, що складає від цілих запасів приблизно чвертину, здобувається на цілу европейську частину СССР тільки в Донбасі, тоб то тільки в ньому є необхідна потрава для метлюргії. Звідси зрозуміле виключне його значіння в індустріяльнім житті б. Росії й нинішнього Союзу ССР, значіння „всеросійської кочегарки“. Це робить з нього один з головніших каменів „претктновенія“ в домаганні самостійности України (другим суть порти Чорного моря). Саме о донецький басейн розбилося переведення кордонів між Великоросією та Україною під час большовицько-гетьманських переговорів року 1918 ізза нього не минути ще певно й крівавих конфліктів.

Донбасівські вугільні шари з під землі виходять аж на поверхню й це дає можливість працювати в Донбасі і дрібному виробництву. Подібні дрібні й неглибокі шахти провадилися на місцевий національний, великі ж глибокі — на акційний, майже виключно закордонний капітал. Останній орендував поклади, що були приватною власністю посідачів поверхні, в землевласників, які за них брали добрі гроші*). В процесі добування дрібні кустарні шахти, що давали більший зиск, вичерпуються поволі: видобуття (на рік 1912) сягало в них тільки 17%; натомісць зросла пайка здобичі велико-капіталістичних підприємств.

В б. Росії як в легкій (текстильній), так і в тяжкій капіталістичній індустрії піонерами зявилися чужоземні капіталісти. Особливо широко відчинила двері закордонному капіталу економічна політика 90 р. р. (Віте). На кінець світової війни й на початок революції в ріжноманітних формах було інвестовано в дореволюційних межах Росії чужоземних капіталів на суму 2.242.974,6 тис. зол. рубл., з того числа в ріжних галузях гірничої промисловости 834.321,1 тис. зол. рубл. (в самих камяновугільних підприємствах — 159.951,6 тис. зол. рубл.). З 90 р. р. завдяки приходові закордонних капіталів видобуття вугілля в Донбасі різко зростало:

в р. 1894 —	295	міл. пудів.
в р. 1904 —	798	„ „
в р. 1914 —	1.684	„ „

До 80% цілої здобичі було в руках чужоземної буржуазії, яка не приймала жадної участи в житті країни, обмежуючися одержанням ренти. Одначе рентабельність велико-капіталістичних закладів була низька, біля 4%, тоді як в гірнично-добуваючій промисловости багацько ризика. Раз

*) У вартості будови вугільної шахти пересічно для всіх такого роду підприємств відчуження теренів складало перед війною 35%.

притягнені капітали застигли, а нові вже не йшли. Увязненість інвенстованого чужоземного капіталу поставила його під революційну конфіскату і націоналізацію, загалом його сконфісковано в СССР на суму 2.007.305,5 тис. зол. руб., в тім числі гірничопромислових підприємств на суму 775.512 тис. зол. руб. На наш час — рік 1928 — проблєма відшкодування чужоземних капіталістів залишається предметом постійних домагань зацікавлених закордонних урядів. Чужоземному капіталістові у Донбасі відповідав й чужоземний робітник — приходько в Великоросії (українські шахтярі були головним чином сезонові, протягом зіми, тай було їх небагацько). Обидві ці обставини робили й роблять з Донбасу, після великих міст, другу українську Вандею, тим небезпечнішу для нас, що в покладах Донбасу дуже зацікавлений північний сусіда. Скерувати одлив людської сили з перелюдненого українського села в індустрію й насамперед в Донбас, ось що мусить стати завданням української економічної політики.

В останню перед світовою війною чверть віку Донбас збільшував своє видобуття вугілля темпом, що не мав собі місця навіть в Зєд. Держ. Півн. Америки та в Німеччині. Це він завдячує ґеоґрафічному сусідству з криворіжським залізнорудним басейном на Катеринославщині та Херсонщині. На Уралі є значно багатші поклади залізної руди, та вона остільки віддалена від коксового вугілля Донбасу і Кузнецького району (Сибір), що довіз його є економічно неможливий; примушена працювати на деревлянім паливі, уральська металюрґія може розвивати продукцію чавуну приблизно 60—70 міл. пуд. в рік. Криворожські запаси залізної руди не так багаті, як уральські; їх площа 70 верст довжини і 6—7 верст завширшки, руда містить в собі 50—60% заліза, а запас її — від 5—12 міліярдів пудів. Та ґеоґрафічна близкість донецького вугілля відкрила в порівнанні з Уралом ліпші можливости для розвитку великої української металюрґічної промисловости. Реалізувати ті можливости припало знова таки чужоземному капіталу. Піонєром української металюрґії був анґлієць Юз (його іменем було названо місто Юзівка, нині переіменоване в „Сталіно"). Без помочі чужоземного капіталу — писав Туган-Барановський в „Русской фабрікє" — криворожським рудам ще довго прийшлося б спокійно відлежуватися під чорноземним степом Подніпрянщини." Найбільш енерґійний зріст металюрґії одбувався в році 1898 —99. З середини 90 рр. і протягом слідуючих 15 літ на Україні збудовано чужинцями 13 великих металюрґічних заводів з 60 великими доменими печами; продукційність української металюрґії зростала так: в році 1895 — 33 міл. пуд. чавуну, в році 1900 — 126, в р. 1913 — 189. На час останньої революції сума чужоземних капіталів, вкладених в металюрґічні підприємства з доменими печами б. Росії сягала 268.747,3 тис. зол. руб. Металюрґія розвивалася завдяки, головним чином, збуту на збільшене будівництво залізниць. „Розвій тяжкої індустрії — слушно підмітив знавець Донбасу інж. Фенін[1]) — йшов сукупною трійцею: вугіль, залізо і залізниці; загальмування одного з її членів відбивалося на продукції й инших. З 900 рр. залізниче будівництво б. Росії пішло більш повільним темпом і тому збут металю різко падає. Скорочення збуту тягне за собою зменшення продукції, частина домених печій припиняє свою роботу: в 1900 році зупинено 14, в 1901 — 26. Скорочення продукції металюрґії потягло за собою скорочення збуту й вугілля. Кріза металюрґії збіглася зі світовою крізою 900 рр. Вона за-

[1]) Його розвідкою в „Русском економ. сборнике," кн. X за 1927 я тут користаюся.

тримала розвій металюрґії на 10 років; зиски металюрґічних підприємств упали з 7,7% в році 1900 до 2,68% в році 1910; аж на рік 1912 зисковність піднялася знова до 7,58%. В звязку зі згаданою крізою, починаючи від року 1899, дав себе знати відплив капіталів, осягший найбільшого значіння в році 1904; оживлення й приплив капіталів прийшли потім аж перед світовою війною: від року 1911 до 1914 основний капітал у 15 заводах української металюрґії зріс з 138 міл. зол. руб. на 197.

Устаткування камяновугільних підприємств Донбасу на час війни, хоч і відставало в електризації від европейських шахт, але загалом було добрим, що дало можливість, саме в час війни, в році 1916, дати рекордову кількість видобуття вугілля, а саме $1^3/_4$ міліярда пудів. Инакше стояла справа в українській металюрґії. Кріза 900 років спричинила технічне відставання від европейського; в час передвоєнного оживлевня частина заводів переустатковується, але далеко не всі з тим оновленням встигають. В останніх лишилося перестаріле устаткування; світова війна ще збільшує його загальну зношенність. В такім стані увійшла тяжка індустрія України в революцію року 1917.

Соціяльна революція відбилася на видобутті камяного вугілля катастрофально. Те видобуття по роках було таким:

	1916	1918	1920	1922-23	1923-24	24-25	25-26	26-27
	в міліонах пудів							
Разом в СССР	2100	730	467	713	963	980	1482	2000
В Донбасі	1752	540	273	493	742	756	1143	1430

Всю глибину катастрофи покаже нам слідуюча діяґрама видобуття: а) у всьому СССР разом і б) для Донбасу окремо.

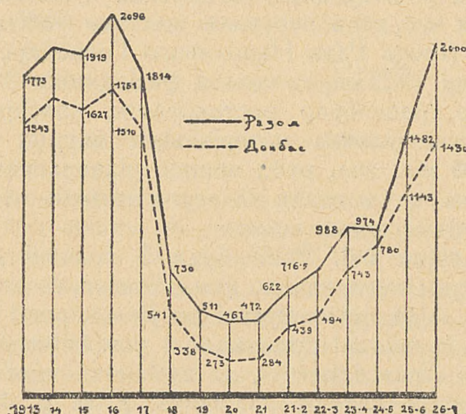

Отже в часі війни видобуття вугілля деведене було до максімума (1916), а з лютневою революцією починається занепад, поглиблений жовтневою й осягший разом з виробництвом у всіх галузях найбільшого, просто катастрофального падіння в період „воєнного комунізму" (1918-21), коли панувала необмежена націоналізація з додатком елементів споживчого комунізму (урівнююче забезпечення індустріяльних робітників незалежно від виконаної ними праці), система, що уявляла з себе споживання без виробництва. Страхіття господарської катастрофи показало, що центр ваги ле-

жить в умінні організувати та керувати господарством. З Непом (1921) коли комуністичні задуми полишено на бік, націоналізація (державна власність і управління[2]) в обмеженій на користь приватно-господарського принціпу формі зосталося тільки, як міст на шляху до майбутнього соціялізму. Вона мусить підготовляти до соціялізму людську психіку — насамперед робітництво, службовців і фахівців — на чому якраз і крахують соціялістичні та комуністичні спроби. В умовах скасування приватної власности на знаряддя й засоби виробництва та усунення приватно-капіталістичної ініціятиви й заховання обмеженої націоналізації иноді й за поміччю капіталістичних методів, продукція стала відроджуватися. Деякий підйом до 1923—24 р. затримується на тім же рівні й в р. 1924—25. Зясовується це тим, що й видобутої кількости вугілля під той час нікуди було дівати завдяки ще не віджившому в повній мірі споживанню металюргії, фабрик, залізниць, міст і т. д. На цій підставі совітська влада на кінець 1923—24 року приймає екстренні заходи проти вугляної перепродукції в напрямку її скорочення: з 171 шахти Донбасу полишено в рухові 138 і то більших по розміру; останні ж, здебільшого середні шахти, припинено, як рівнож і працю всього дрібного вугляного виробництва. Застановлені шахти було здано на „консервацію" (ліквідацію), як виявилося на кінець 1924—25 року, зовсім недоцільну, бо незабаром потреба вугілля стала прудко зростати. В році 1925—26 видобуття вугілля робить скок проти попереднього року на 50—45%, можливий тільки за відновлення припиненої раніш добувної здатности. На рік 1926—27 видобуття осягає довоєнних розмірів. Збільшення видобуття в році 1925—26 є показчиком відродження й инших галузів народнього господарства за ту ж добу.

За час цивільної війни почалася в деякій мірі руїна цілого устаткування Донбасу, але шахти не були ще затоплені й підземні побудови не були завалені. Руїна устаткування, затоплення й завалення шахт одбулися в р. р. 1920-22, під час, коли керували шахтами робітничі комітети й безпосередньо ВСНХ (Вища Рада Народнього Господарства); добувна здатність Донбасу в році 1923 опреділялася фахівцями в 30% видобуття року 1916. Все зіпсоване треба було реставрувати, консервовані шахти знова відновляти — коштом великих матеріяльних витрат, які обчислювалися в сумі від 100—216 міл. зол. руб.; процес відновлення на рік 1927 ще не весь закінчений, тим часом стала на чергу потреба поширення вугільного виробництва, заложення нових шахт.

До світової війни в б. Росії були 3 головні джерела палива — вугіль, дрова та торф; село палило хмиз, кизяки, солому — лишалося само собі постачаючим. Ліси розташувані по Великоросії головним чином на півночі, на Україні їх взагалі дуже мало і розташувані вони здебільшого в багнистім Поліссі Правобережжя, де залізнича сітка була невистарчаюча. Хижацькі вируби вздовж залізниць з р. р. 1915-20 збільшують віддаленість возової, взагалі дорогої, вивозки дров і сильно зменшують ролю дерева в опаловім білянсі; тенденція зменшення тої ролі, очевидячки, заховається й на далі. В якійсь мірі, але далеко не повною компенсатою виступає зріст добування торфяного палива, яке обходиться не лише дорозще дров, але й дороще вугілля; не кажучи вже про те, що для вжитку торфяного палива повинні бути спеціяльні печі. За вищенаведених умов

---

[2]) „Була в суті річи — каже А. В. Пєшехонов — тільки ідея націоналізації, практично ніде не здійснена і навіть теоретично цілком не розроблена" („Воля Росії," кн. VIII—IX, 1926, Прага).

покриття опалового дефіциту (від зменшення виробу дров), лягає на камяне вугілля, майже цілком падає на Донбас і на його єдині не лише на всю Україну, але й на цілу европейську частину СССР, коксові поклади, несучи загрозу розвиткові металюрґії. Ось чому гостро стало на чергу питання підготовки нових шахт вугільного видобуття; це перше. По друге, в блище десятиліття мусить зрости, по деяким підрахункам, метальова промисловість і праця залізниць до 4 разів, водосвіт до 5 разів, харчова промисловість в $1^1/_2$ рази, — що дасть потребу у вугіллі по 10 роках в 5.400 міл. пудів (проти 3.486 міл. пудів в році 1913). По третє, довоєнне максимальне видобуття Донбасу з причини вичерпання старих великих шахт від року 1929-30 неминуче почне падати, середніж і дрібні шахти мілких глибин вичерпаються ще більше. Все це ставить завдання негайної розбудови щонайменше тридцяти нових великих камяновугільних шахт, розрахованих на видобуття по 30-40 міл. пудів річно, яких досі в Донбасі було лише 30, — завдання не має собі прикладу за весь час відкриття басейну і потрібуюче вложення нових капіталів коло півтора міліярда золотих рублів. Такі витрати на нове будівництво являються для існуючого режіму за умовин націоналізації й плянового господарства не під силу. Постачання головнішого палива, донецького вугілля, поставлено під загрозу. В перспективі — імпорт закордонного вугілля, який до війни, (опріч Петербурґу, що жив на анґлійськім вугіллі взагалі), проходив в б. Россії в розмірах лише необхідного балясту тих пароплавів, що причалювали в її портах за хлібом. До вжитку чужого вугілля провадить і висока нинішня ціна радянського вугілля. Для року 1911 продажна ціна донецького вугілля на харківській біржі стояла $8^1/_2$—$9^1/_2$ коп. за пуд (за одночасних цін анґлійських коло $8^1/_4$ коп. і вестфальського 8—8,5 коп.). Для років 1913 та 1924 порівнюючі продажні ціни за тону в карбованцях були:

	1913	1924
СССР	6,60	11,0
Анґлія	5,00	6,9
Франція	7,60	8,7
Німеччина	5,45	6,9

Для 1927 року продажна ціна радянського вугілля була встановлена по 18 коп. за пуд.

Причина такої високої ціни взагалі криється у високій собівартости. На собівартість же між иншим діє низька продукційність праці шахтяра Донбасу: його продукційність для року 1925—26, з урахуванням і початків механізації добування, сягала 432 кґ., на один робочий день (довоєнна — 544 кґ.), в той час, як продукційність французького шахтяра для року 1924—25 чинила 570 кґ., анґлійського і німецького по 860, шахтяра ж Зєдинених Держав — 4000 кґ. Невідповідність продукційности радянського робітника до закордонного таїть в собі загрозу соціялістичній чи капіталістичній Україні (як і Великоросії) неминучого закабалення продукційно-вище стоячими народніми господарствами. Продукційність праці донецького шахтяра стала вже підійматися, але її попереджав підйом зарібної платні. До війни в собівартости одного пуда вугілля Донбасу, яка дорівнювалася 8,97 коп., припадало на робочі руки 3,40 коп., в році 1925—26 в собівартости пуда (22,33 коп.) платня робітникам забирала 9,0 коп. З літа року 1928 після „знаменитого“ шахтинського судового процесу над інженерами, продукційність праці всього індустріяльного робітництва взагалі знова значно падає, завдяки підриву авторитету і енерґії технічного персоналу — він став уникати відповідальних посад — і новому занепаду тру-

дової дисціпліни серед робітників. Розуміється, собівартість від того підіймається. Порівнюючи собівартість пуда вугілля (22,33 коп.) з продажною ціною для року 1927 (18 коп.) ми бачимо, що донецька вугільна промисловість на рік 1925 працювала собі на страту коло $4^1/_2$ коп. на однім пуді вугілля. Страту через розіпняття між цінами й собівартістю (в тім числі й зарібною платнею робітників) покривали держ. асіґновками на реставрацію вугляної промисловости. А це значить за рахунок вільних ненаціоналізованих галузів народнього господарства, тоб то перш усього і головним чином за рахунок сільського господарства і, очевидячки, трудового селянства.

Але в найбільш скрутнім становищі на рік 1928, опинилася металюрґічна промисловість України. В загальнім процесі відродження народнього господарства Союзу відродження металюрґії систематично відстає. Виплавлення чавуну в році 1913 для б. Росії, але без Польщі, дорівнювалося 257 міліонам пудів (втім числі Україна давала 189 міліонів пудів), в році 1917 — 185 міл. пуд., в р. 1918 — 31,5 міл. пуд., в р. р. 1919—21 для всього СССР коло 7 міл. пуд. На 1925—26 рік — 134 міл. пуд. (52%), в тім числі по Україні 101 міл. пуд., або лише 53% довоєнної продукції. Як і вугляній так і металюрґічній індустрії дуже дався в знаки той період совітського режіму, коли нею керували зовсім непідготовлені до того робітничі заводські комітети. В порівнанні з уральською металюрґією, технічно гірш устаткованою, далеко в більшій мірі зазнала шкоди українська, що мала складніше й технічно більш досконале, хоч проти закордонного здебільшого теж відстале, устаткування. За керування робітничих комитетів тому устаткуванню завдано тяжкий удар, всі заводи в більшій чи меншій мірі були пообкрадані, при чім в деяких з них механічне устаткування було остаточно зруйноване. До значної перестарілости устаткування добавилася сильна його пограбованість. З тих причин відродження української металюрґії йшло повільніше, ніж уральської. Визначний знавець металюрґії, совітський інженер Свіцин на рік 1925 заступає погляд, що з 20 металюрґічних заводів, що припадають на Україну і центр Великоросії, вісім годяться тільки на злом, а з останніх навіть ліпші по відновленні їх устаткування до працездібного стану можуть працювати економічно нераціонально, викликаючи підвищений ужиток вугілля і знижену продукційність праці. На підтвердження свого висновку, засуджуючого технічну здібність металюрґічних заводів, він подає (журнал „Уголь и Железо“ — листопад 1925) слідуючі порівнюючі дані видатків вугілля на один пуд виплавлюваного продукту і продукційність робітника:

Продукція	Видатки вугілля (в пудах)	Річна продукційність робітника в пудах.
СССР (1924-25)	2,72[1])	1100—1200
б. Росія (1913)	2,32	1800—2100
Анґлія (1924)	1,63	2400—2700
Німеччина (1924)	1,63	3600—4500
Зєдинені Держави П. А. (1924)	1,63	4500—6000

Зайва перевитрата вугілля з одного боку, а понижена продукційність праці — з другого, разом женуть в гору собівартість. По підрахункам

[1]) По підрахункам другого інженера Ломова, нині займаючого високий пост голови Донвугілля — навіть 3,72.

інженера Ломова („Уголь и Железо“, 1925) порівнююча собівартість металю, помітно зменшена, для СССР була така:

Країни	Чавун		Бальки	
	в рублях за тону			
	1913	1924	1913	1924
б. Росія	40,0	58,0	86,0	128,0
Зєдинені Держави П. А.	29,5	42,3	48,1	90,5
Анґлія	26,5	40,2	61,9	87,0
Німеччина	34,5	42,0	51,0	61,5
Франція	30,8	35,2	51,6	61,6

Тимчасом приступлено до реставрації ліпших з існуючих заводів. На Україні реставруються з деякою реконструкцією слідуючі сім заводів: Юзівський, що виплавив чавуну в році 1913 —17 міл. пуд.; Брянський, що виплавив 25; Дніпровський — 25; Макієвський — 14; Русско-Бельґійський — 21; Маріюпільський — 4; Донецько-Юриївський — 15. Відповідних витрат у СССР, кінчаючи роком 1927, було вже зроблено біля 600 міл. руб.; львина доля припала на металюрґію України. Остання забрала реставраційних витрат приблизно в розмірі того акційного капіталу, що був у дані заводи вложений перед світовою війною. Заходилися латати старе дрантя замісць того, шоб на ті кошти розпочати будувати нові металюрґічні заводи за останнім словом техніки. Те, чого осягнуто реставрацією, економічно нераціональне; за нього довго платитимуть (підвищеними цінами) широкі кола населення й насамперед — селянство. Відсутність залізничого і скороченість до мінімума міського будівництва в порівнанні з довоєнним часом сильно зменшили потребу в металі. Та й існуючий різко зменшений попит на нього сучасна металюрґія в році 1926—27 могла задовольнити ледво в розмірі 70% і при тім, розуміється, по нових підвищених цінах, які принціпіяльно можуть мати місце, як і сама відстало устаткована металюрґія, лише під захистними, вірніш заборончими, митними тарифами, а які в конкретнім випадку тримаються політикою так званої індустріялізації. Це не протекціонізм навіть в його заборончій формі, бо й при ній митні тарифи тільки тому заборончі, що занадто високі, але хто їх все таки заплатить, той може імпортувати що йому потрібно. Політика індустріялізації полягає в імпорті через монополію Внєшторгу виключно **індустріяльного устаткування** й нічого більше. За цих умовин сільське господарство і селянство засуджені не тільки на переплати на цінах націоналізованого індустріяльного виробництва, але, що є ще гірше — через недостачу монопольної продукції — на безтоварря, на хронічну недостачу фабрично-заводських виробів, на неможливість набути вистарчаючий основний капітал устаткування свого господарства (трактор, віялка, сіялка, молотарка то що) за ніяку ціну, ціною навіть оплачення заборончих тарифів. Індустріялізація є таким чином своєманітна совітська політика бльокади сільського господарства, що унеможливлює його інтесифікацію й аґрікультурно-технічний поступ, що зменшує продукційність землі, експорт сільсько-господарських продуктів, а в залежности від останнього — і взагалі імпорт.

Передбачаючи зріст потреби на чавун і залізо в близькім майбутнім, видвигають пляни нового металюрґічного будівництва, в найблище пяти-

ліття проґрама будови нових заводів передбачає потребу в 1,5 міл. рублів*). В цю проґраму, що дуже характерно, не введено збудування ані одного мілітарного заводу. Всі ті рушничні, гарматні і т. п. заводи досі будувалися й існували тільки в Великоросії. Той же стан річей заховується й на далі. Хоч здавалося б, краще місце для них є там, де сусідують — вугіль Донбасу і залізна руда Криворіжжя.

І без мілітарних заводів півтораміліярдова потреба металюрґії в грошах є надсильною для існуючого режіму; в старій, багатшій б. Росії й то майже вся наша металюрґічна індустрія — через брак національних капіталів і гірничої буржуазії — збудована була на чужоземні капітали; зокрема за участю самого лише французького капіталу виплавлялося (1913) 78,8% од всієї продукції чавуну в українській металюрґії; тим же французьким капіталістам належала керуюча роля й в синдікату „Продамет" — для збуту виробів металюрґічних заводів. На участи закордонного капіталу в народнім господарстві б. Росії та України нам прийдеться ще застановлятися**). *Проф. О. Мицюк.*

Проблеми кооперативного кредиту.

Кредит.

II.

Відбудова кредитової системи в Европі, особливож в краях, що пережили поважніші політичні і економічні потрясення, йде поволі, при чім, річ ясна, в першу чергу відбудовується найпростіша і разом з тим найнебезпечніша для кредитовця форма — кредит товаровий, за нею йде кредит забезпечений рухомим заставом, далі вексель, відтак кредит формально незабезпечений — біжучий рахунок, кредит особистий незабезпечений (позички на скрипти); усе, як бачимо, ріжновидности кредиту короткочасового; кредит довгочасовий (гіпотечний) в Польщі і досі існує, головно як форма державної інтервенції з економічно-політичними завданнями (допомога рільництву в першу чергу на кольонізацію, відтак головно великій зем. власности). Відбудова кредиту гіпотечного приватними кредитовими заведеннями (Товариства Кредитові Земські, комунальні каси, приватні гіпотечні банки) іде досить помалу. Банки ті поки-що реалізують позички уділені ними ще в часи довоєнні; більшого розмаху своєї діяльности вони сподіються, якщо прийшлоб до живішого напливу американських кредитів в Польщу. Операції цих банків малиб бути улекшені, якщо вдалосяб довести до порозуміння між банками відносно уніфікації заставних листів.***) Досі одначе не здійснилося нічого з тих сподівань і через те в области довготермінового

*) „Економическая Жизнь", 25. III. 1927.

**) В попередній моїй статті в кн. 9. „К. Р." на стор. 396, рядок 9 знизу перед реченням „треба"... випало слово „инакше". — Прошу читача це виправити.

***) A. Łuniewski, w sprawie wznowienia kredytu długoterminowego (Rolnik Ekonomista, N. 10. з 1926. р.)

кредиту є ще застій, якщо не рахувати доволі ще скромної акції обох господарських державних банків (P. Bank Rolny і Bank Gospodarstwa Kraj.) і таких сильних поміщицьких установ, як варшавське Т-ство Кред. Земське*).

Кредит, що існує зараз в Польщі, носить нездоровий, бо штучний характер. Він у більшости опертий на капіталах названих двох державних банків, які зі свого боку черпають з засобів, що пливуть з емісії банкнотів. Здоровий є тільки той кредит, що базується на ощадностях суспільства, бо тільки лишки з продукції і консумції є справжніми капіталами. Система кредиту, побудована на засобах, витворених грошевим станком, є завше ризиковна і може носити тільки провізоричний характер.

Числячися з обставинами і можливостями хвилі, можемо в даний мент ставити, як практичне завдання дня, розбудову власними силами тільки короткочасового особистого кредиту, в наших умовах кредиту для потреб головної маси нашого населення — селянства. Під цим зглядом нема в нас ріжниці думок. Зате є у нас розбіжні погляди на методи праці в системі дрібного кредиту. Ми розглянемо головніші моменти, від яких залежить форма організації дрібно-кредитової справи в наших умовах.

1. Ціна кредиту.

Ціною кредиту є стопа позичкового відсотка. Ціна кредиту підлягає загальним правилам, від яких залежить хитання всяких цін в системі народнього господарства. Економічну природу цього явища ми старалися в коротких словах зясувати вище; вважаємо, що кредит не є »дорогий« тоді, коли його ціна, себто відсоток плачений за вживання капіталу, не поїдає всього трудового прибутку, придбаного при вживанні кредитового капіталу, оставляючи позичальникові хоча пересічну норму оплати його праці. Виходячи з цього заложення, ми можемо признати рацію існування тільки такій системі кредитових установ, яка знижує розпаношену в сучасну пору кредитову лихву. Установи, хоча-б засновані на кооперативних засадах, які цього економічного завдання не виконують, є, навіть при всіх инших добрих прикметах, економічно зайві, бо тільки збільшують число кредитових посередників, а тим самим зі свого боку можуть впливати на здорожування кредиту.

На жаль не можемо сказати, щоб ця система кредиту, яку ми створили ще в инших умовах і яку по традиції продовжуємо без основних змін і в нинішні часи, відповідала вповні повищій вимозі. Хоч відносини за останні 2-3 роки значно поправилися, все таки і досі є чимало недомагань в цім зглядi. Не знаємо, чи можемо вповні сполягати на дані, які наші кооперативи подають в статистичних листках; зіставлення статистичного відділу РСУК за 1926 подають, як цифру найвищого побираного відсотка, 24% річних; в році 1927 вже 12%. Знаємо одначе, що в цих межах обертається тільки формальна відсоткова ставка; фактично-ж до неї ще приходять адміністраційні оплати, »добровільні жертви« ітд., які відсоткову стопу фактично підносять пересічно до 18% річних.

Коли поставити запитання, що являється причиною високої відсоткової ставки, то звичайно відповідають: дорожнеча кредиту в банках чи центральній касі (Центро-Банк, та инші установи). Колиж поглянути блище,

*) В 1-ій половині 1928 р. видано в цілій Польщі 10.658 гіпотечних позичок в сумі 184,863.000 зл.; з того припало на приватні і комунальні установи 100,040.000 зл., решта на державні банки. Чи приватні т-ства і банки працювали власними чи державними капіталами, з тих чисел не видно (Przem. i Handel 1928. z. 43.)

то справа зовсім не в тім. Кредит в названих львівських фінансових установах держиться на загал між 10-12% (враховуючи й побічні платіжі). Отже кооператива моглаб спокійно, працюючи з 1-1½ відсотковим напруженням принятим в кооперації, додержувати законної максимальної ставки 12%, якби не було тут ще инших перешкод. Знаємо ряд кооператив, котрі дійсно її додержуються або навіть йдуть нище неї. Це є передовсім ті кооперативи, які відповідною тактикою і пропаґандою зуміли розбудити в своїй сфері впливів живіший щадничий рух, який дає їм до розпорядження капітал значно дешевший (звичайний відсоток від вкладок сьогодня 6-8%, в райфайзенках Патронату 9%). Далі є це ті кооперативи, які зуміли звести до мінумум свої біжучі накладні (адміністраційні) видатки.

Ми знаємо, що в нас, коли поставити, як норму відсоткового напруження, 2% (12-10=2), підносяться заміти, що норма ця замала. Одначе ставлячи таку норму, ми відходимо доволі далеко від того, що признала практика в кредитовій кооперації, особливо селянського типу. Німецькі сільські каси (райфайзенки) побирають значно менше: від 0,5% до 0·65%; того їм досить, щоб щорічно збільшувати свої резервові фонди і оплатити свої невеликі кошти завідування*). Такий є стан річей не лише в чисто доґматичнім Райфайзенськім союзі, а й в касах Reichsverband-у, де кошти завідування виносять усього 0,18% річного обороту. Отже коли ми, складаючи дань орієнтальним відносинам нашого краю і нашій звичці за всяку ціну негайно »збогачуватися«, підносимо більше як тричі німецьку ставку відсоткового напруження, то того хіба досить, щоб задовольнити навіть вибагливі вимоги. На жаль, нам так важко визбутися лихих традицій періоду інфляції, що в нас кооператива, одержавши кредит з усіма побічними оплатами скажім на 11%, преспокійно добавляє до того 7%, титулом напр. »добровільного датку«, думаючи, що тим способом робить добре кооперативне діло. Діється це тому, бо її справжні витрати на персонал і льокаль є на стільки високі, а обороти на стільки малі, що в решті решт сума цих видатків лягає серіозним тягарем на позичковий відсоток. Говоримо виразно, що є у нас кооперативи, котрі дають зовсім добрі умови кредиту, але тих є меншість. Знаємо за те, що в райфайзенках Патронату реальний відсоток не є вищий 12%.

Приходимо до висновку, що суть кооперативної кредитової політики лежить в зменшенні до мінімум напруження між активними і пасивними відсотками. Зменшення це є можливе двома шляхами: 1) через максимальне збільшення оборотів каси і 2) через максимальне зменшення коштів завідування.

Чи можна в нинішних умовах і методах праці надіятися на перше, цеб-то на швидке і сильне збільшення оборотів наших кредитових т-ств? При нинішніх методах праці ні, але змінивши їх в напрямі усильної пропаґанди дрібного щадничого руху по сільських кооперативах, ми можемо створити за пару літ солідну базу для розбудови здорових кредитових установ з поважними оборотами.

Думка про зменшення коштів завідування кооперативи приводить нас сама собою до найдешевшої форми дрібного кредиту — райфайзенської. Кошти завідування у райфайзенках Патронату в 1926 р. виносили пересічно на кооперативу: у воєвідстві львівськім 410 зл. станиславівськім 326 зл., тернопільськім 206 зл.**).

*) Проф. А. Н. Анцыферов, Кооперативний кредит и кооп. банки. Прага, 1922, стор. 82; K. Hildebrand Organisation Direction d. gen. Betriebes § 215, Zinspolitik.

**) Sprawozdanie z działalności Kr. Patronatu Sp. R. за рік 1927. Lwów, 1928.

Зате в кред. кооперативах РСУК в р. 1926 видатки виносили 1911 зл. на 1 касу.

Хтось може завважити, що наші каси, як переважно міські, мали значно більші обороти і тому мусіли держати більше персоналу і т. д. Отже погляньмо на обороти:

Каси РСУК (без централі) видали в 1926 р. позичок на суму 3,354.460 зл., що при 105 касах робить на одну 31.947 зл. Каси Стефчика видали в тім-же році позич. на заг. суму 17,027.540 зл., що при 918 касах робить на 1 касу 18.548 зл.

Висновок для нашої кредитової системи просто убиваючий: підчас, коли на кожних 1000 зл. уділених позичок в касах РСУК лягало накладних видатків **59** золотих, в райфайзенках Патронату обтяження позичок виносило у львівському воєвідстві всього **22** зл., а в тернопільськім ще значно менше!

2. Проблєма оборотового капіталу.

Добре завважує К. Гільдебранд у згаданій вище книзі, що з точки погляду самої кооперативи як підприємства неважно те, яке є напруження відсотків (Zinsspanne) в кооперативі, тільки те, кілько в решті решт гроший кооперативі приходить з її операцій (зовсім инше становище члена кооперативи: для нього важне якраз те напруження). При більших оборотах кооперативі остає в руках більша сума гроша і навіть при невеликому напруженні відсоткових ставок вона покриє всі свої потреби. Але більші обороти можливі тільки при збільшенні напливу капіталів до кооперативи; найрадше у виді капіталів »власних«, уділів; відтак вкладок, нарешті, як останній засіб — у виді позик і біжучого рахунку.

Питання про оборотовий капітал складається із двох самостійних проблєм: добуття капіталу т. зв. власного і чужого. До власного числимо уділи і резерви, до чужого вкладки і кредит банковий (позички в центр. касах, біжучий в них рахунок).

Треба радіти, що тверда польська дійсність вилікувала нас від загального в нас до війни пануючого погляду, що до ведення »каси« необхідно, щоби »хтось« вложив в це діло поважнішу суму капіталу »на початок«. Цю психольоґію в нас підсилював Патронат, даючи на заснування райфайзенок підмогу (по 400 к.) і кредити; зле впливав теж приклад німецький, де подібну підмогу давали коол. союзи, або російський, де цю ролю виконував відділ дрібного кредиту при міністерстві фінансів. З цього родилася зовсім неправильна думка про те, що кооперативна каса взагалі не може існувати без поважнішого банкового кредиту. Неправильна вона тому, що статистика розвою кредитової кооперації майже всіх країн виказує безсумніву, що банкові кредити (державні, краєві і почасти приватні) грають ролю тільки в початках існування кооп. кас; вже в пару літ по заснуванні каси, якщо вона солідно ведена, цифра банкових кредитів уступає на друге місце перед позицією щадничих вкладок. Діється це не лише в кооперативах типу Шульце-Деліча, котрі взагалі відносилися неґативно до державних кредитів (з виїмком галицьких цього рода кас, польських і українських), але й в кооперативах райфайзенського типу. Зіставлення, яке приводить проф. Анциферов*) вказує, що в нормальні часи до війни в збірному білянсі німецьких кас типу Шульце позички взагалі

*) Тамже, стор. 78.

виносили всього 2,3% всіх капіталів, в касах типу райфайзенського — 14·4%. Зате на вкладки припадало: в першім типі 76,1%, в другім — 72%. Те саме було і в Галичині. Спілки ощадностей і позичок львівського Патронату виказували в своїй пасиві в р. 1912:*)

банкових кредитів	7,238.331 к.
вкладок	65,434.684 «

Хоч не так ярко, але все таки доволі виразно видко цю-ж тенденцію і в українських кред. кооперативах в Галичині. ..хній збірний білянс за рік 1912 виказував:

банкових кредитів	15,595.482 к.
вкладок	33,875.002 «

Навіть і в цей мент, коли кредитові відносини в Польщі ще тільки починають виходити з періоду анархії, позиція вкладок уже конкурує з позицією »кредитів«. Каси Патронату мали в р. 1926 між пасивами:

вкладок ощадности	2,01 мілiонів зл.
позичок	5,53 « «

Від 1926 р. вкладки ростуть доволі жвавим темпом (до весни 1918 р.).

В наших кооперативах, членах РСУК, сума вкладок в р. 1926 перевищувала значно суму кредитів:

вкладок було	1,82 міл. зл.
кредитів і »инших«	1,09 « «

Бачимо, що наші кооперативи мимо того, що в р. 1926 майже не користувалися державними джерелами кредиту і не мали великих фондів на удiлах — все таки тішилися доволі значним довірям з боку населення, виявляючи що до того більше життєздатности, як патронатські каси при підмозі з боку Центральної Каси Рільн. Спілок. Не помилимося, твердячи, що в явищі цьому грав той самий інстинкт національної солідарности, що так сильно піддержав розвиток познанських кас; в голову приходить думка, що в нас було-б як-би до цього інстинкту ще прийшла відповідна організація кредитових установ!

Каси дрібного кредиту, що їх засновано на теренах б. Росії в кількох типах в основі виявляли теж величезну перевагу вкладок над державними фондами. Ми робимо в цього висновок, що навіть в країнах, де грошева господарка ще бореться з натуральною, звичай льокувати всі дрібні грошеві ощадности в місцевих касах вже такий поширений, що дає непорушиму підставу для існування і могучого розвитку кооперативного кредиту без державних кредитів, очевидно при певних умовах.

Ці умови є: довіря вкладників до каси і більше менше стабілізовані валютарні відносини. Коли-ж взяти на увагу поширенність переводу вкладок і позик на долярову валюту, то в суті річи проблема розбудови кооперативного кредиту зводиться до питання довіря до кредит. установ. Втрата довіря у публики була головною причиною злиденного стану кредитових установ; навідворіт — ми маємо в нашій практиці приклади жвавої відбудови кас там, де вони зуміли знову заслужити собі це довіря. Без такого довіря не може бути мови про поставлення кредиту на єдино-здоровий ґрунт: на мобілізовані щадничі капітали населення.

Виникає отже глибше питання: Чим здобувається довіря? З цією справою вяжеться друга, а саме питання про відношення між власними і чужими капіталами.

---

*) „Polskie kooperatywy kredytowe i kasy oszczędności", opr. komitet red. pod kierunkiem prof. J. Michalskiego, Lwów 1914.

3). Власні і чужі капітали та питання уділів.

Солідний »власний« капітал є бажаною опорою кожного підприємства. Спорити з цією самозрозумілою тезою зовсім зайва річ. Але чи є це абсолютна необхідність без якої немисливий успіх в праці малої кредитової кооперативи?

Отже якраз практика райфайзенських кас доказала, що ні. Вона засвідчила, що навіть незначним власним капіталом кооперативи з необмеженою відповідальністю і з невеликим районом діяльности можуть з успіхом оперувати великими »чужими« (головно вкладковими) капіталами. Сама природа райфайзенки унеможливлює ризиковні операції і утруднює страти на позичках; близкість до членів звязує її живим тілом з її оточенням, родячи таке довіря до неї, яке їй заступає ті вимоги, що їх прийнято вважати міродайним при оцінці кредитоздібности в капіталістичному світі. Коли для оцінки кредитоздібности капіталістичного банку може бути з самої природи річи міродатною тільки сума його »власного капіталу«, то в кооперативній практиці грають ролю инші міркування. Коли-б так не було, то чи булоб можливим, щоби райфайзенські каси могли взагалі існувати при таких невеликих власних капіталах, як це має місце? Це не жарт, але статистичний факт, що в збірному білянсі кас »Державного Союза с. гос. Т-ств« (Reichsverband landw. Genossenschaften) в довоєнний час виносили:

уділовий капітал	1,1 %	всієї пасиви
резвовий »	2,7 %	» »
сума вл. капіталів	3,8 %	всієї пасиви!

Reichsverband обєднував в 1922 р. 12.317 сільських кас; поверх 5.000 кас ортодоксального райфайзенського союзу працює на тих-же засадах і зовсім не підноситься мова про їх слабу кредитоздатність; найживішим запереченням цього є високі суми вкладок, уміщених в тих кооперативах (поверх 70 % пасиви). Уділи можуть девалюуватися; але прихильність оточення до своєї каси-опікунки є твердшою від найтвердшої валюти.

Закони капіталістичної практики не завше справджуються в практиці кооперації; факти і цифри, щойно приведені, це один із тих »куріозів« чи несподіванок в ділянці економіки, які виросли капіталістичній доктрині з вини кооперації. Факти, що свідчать про масове економічне довіря і прихильність населення до установ, що не можуть повеличатися великими »власними« капіталами, а мають за собою тільки — необмежену відповідальність членів (отже того-ж таки населення) і особисте довіря до керовників установи — не були предбачені теоретиками політичної економії капіталістичної доби; не хотів їх довго визнавати навіть кооператор Шульце-Деліч, налягаючи на високі уділи в своїх касах. Та підчас коли йому, що працював головно серед міщан, здійснити цю свою вимогу не було трудно, (а в умовах міського життя деколи навіть необхідно!), то на селі це приходилось о много трудніше, тим більше, що, як життя показало, ця вимога тут не була абсолютною необхідністю.

Клясичні докази правдивости тези, що міць кредитової кооперації не є в самих власних капіталах, дає історія центральних кас німецької кредитової кооперації. Як відомо, їх є днесь тільки дві: державна установа — Пруська Центральна Каса для кооператив і Райфайзенський Банк. Але давніше були ще два центральні кооп. банки: шульцівський і т. зв. офенбахський (реформований тип райфайзенок). Шульцівський, стоячи завше за близько до приватно-капіталістичного світа, і ведучи на велику

скалю операції з приватними особами (чого добивається теж дир. О. Саєвич) — закінчив свою еволюцію зовсім льогічно в р. 1904 фузією (себто смертю) із великою акційною капіталістичною установою — Дрезденським Банком, і то не дивлючись на великі власні фонди. Другий центральний кооп. банк, Reichsgenossenschaftsbank, центр кооператив Reichsverband-у, не маючи ідейно споєного членства, не видержав боротьби, яку проти всіх кооперативних банків повела Пруська Центральна Каса (офіційна установа), і заплутавшись до того в кооперативні операції приватно-торгового характеру, упав 1912 р. доволі неславно. Як відомо, в союзі, якого центром був згаданий банк, йшла весь час тенденція до реформування райфайзенок м. и. в напрямі збільшення уділів. Тільки одна „Нейвідська Центральна Каса" (Райф-Банк), дякуючи ідейній підпорі з боку членів (кооператив) видержала напір і підпольну роботу з боку Пруської Ц. Каси і устоялася до днесь, як єдиний кооперативний, від держави незалежний, центральний банк кооперації, хоч на скріплення уділів вона звертала все менше уваги, як на моральний бік діяльности.

Приклад гарного розвитку познанських кас (Związku spółek zarobkowych), який приводить дир. О. Саєвич, бувби міродатним, якби було доказано, що не було инших причин їх успіху крім високого власного майна. Тимчасом історія розвитку познанських »людових банків« говорить, що свій подиву гідний розмах вони завдячили в першій мірі неекономічному факторові: інстинктові національної солідарности, який гуртував біля цих кас польське населення в його впертій оборонній акції проти ґерманізації. Одним з доказів цього і без того зрозумілого явища є факт, що найбільшу масу вкладок ці каси здобули в рр. 1904-1905, отже в часи найбільшого розгону пруського шовінізму і кольонізаційних забігів. Це ілюструють цифри*):

В р. 1900 мав »Bank Związku Spółek Zarobkowych« вкладок на суму 2,54 міл., в р. 1905 вкладок на суму 17,77 міл. мар., 1909 вкладок на суму 29,17 міл. мар.

Раптовний скок між р. 1900 — 1905 не дасться пояснити ніяким економічним чи »історично-матеріялістичним« способом; тільки фактор емоціонально-чуттєвий міг створити те чудо, яке й поклало основу під властиву могутність організації. Не високі уділи і запасні фонди зокрема притягли в тих роках $12^1/_2$ міліона марок до познанського банку; обиджене національне почуття населення зробило це. Чи не може і в нас статися щось подібного, хоч у менших розмірах?

Другою причиною сильного розвитку познанських кас, була щаслива для них обставина, що вони не мали ніякого конкурента серед польського населення. Познанщина не мала ні міських, ні повітових »кас ощадности«, ні гіпотечних банків (польських), а акційних банків дуже мало. Таким чином людові банки Шульцівського типу були національними монополістами в ділянці кредиту. Не треба одначе забувати й того, що що-до кількости щадничих вкладок познанські каси випередили польські каси в Галичині мабуть не богато більше того, як взагалі заможність познанського населення перевищує маєтковий стан населення в Галичині (в познанських касах було в р. 1912 на члена 2340 франків вкладок, галицькі польські каси мали на члена 840 франків. Факт, що по війні найбільшу абсолютну квоту вкладок мають каси познанської »Унії«, треба приписати головно тому, шо Познанщина не була зовсім тереном воєнних операцій, отже і маєтково і морально відносини там є більше менше »нормальні«.

*) Polskie »Kooperatywy Kredytowe«, стор. 23.

Саміж організаційні методи, яких придержується польська познанська кредитова кооперація, є походження вчасти історичного, вчасти наслідком соціяльної структури польського населення у тій дільниці. Історично познанські банки почали виникати одночасно з першими спробами Шульце (у 50-их роках). 1868 р. було вже 25 польських кас. Таким чином над колискою цих установ вітав дух батька німецької міської кредитової кооперації і він остався при них навіть тоді, коли силою обставин більшість членів почали становити люди з сіл. Одначе і між цими дуже поважне місце що до числа а рішаюче що до традицій і соціяльного авторітету займала сильна в Познанщині ґрупа великих земельних власників, священників і богатих селян; міського населення було в р. 1911 в касах ще ціла $^1/_3$ всіх членів. Працюючи серед такої членської маси, не було важко ставити високі вимоги що до розміру уділів (паїв).

При всіх користях, що пливуть з великих уділів, остає фактом, що познанські каси виявляють взагалі замалий приріст членів (122 тисячі членів в р. 1912 на всю Познанщину це трохи замало, як на кооперацію, що має за собою більше, як пів століття). Отже не є дивно, що, як свідчить проф. Міхальскі, вкладки ощадности походять головно від мешканців міст. За рідка сітка кредитових установ не дає змоги касам вникнути в найдальші закутки села і мобілізувати тут на місці масові дрібні ощадности*). Через те прим. на Поморю вже виник сильний рух райфайзенський. Добробут познанських кас, як усіх кас системи Шульце, виріс на ощадностях міста**). Маючи н а д м і р капіталів і маючи постійну журу, де і як їх розмістити, річ ясна, познанські кредитовці не думали і не думають тими катеґоріями, якими мусимо думати ми: як змобілізувати капітали села? Відси простий висновок, що ті організаційні форми, які були добрі для Познанщини, не є добрі для наших умов.

В наших умовах уділ мусить бути невеликий (до 10 зол.) і сплачувати його мусить бути дозволено малими, але правильними, ратами (напр. по 1 золотому), зате тим більше вагу треба покласти на м а с о в і с т ь ч л е н с т в а.

Не можемо тут поминути доволі прикрого питання про широко практикований с п о с і б с т я г а н н я у д і л і в при виплаті позичок. Раз, що сама комбінація позички з виплатою уділу є суперечністю самою в собі. Коли квота, яку »стягають« з позичальника є незначною, то ще пів біди, але коли, як це в нас стало звичаєм, з такого примусового члена (якого до кооперативи пригнала не ідея кооперативного солідаризму, тільки матеріяльна скрута), стягають не уділ, а й кілька уділів у пропорції до позиченої квоти (в нас принято тепер стягати при позичці 5%—10%, при ратах по $^1/_2$ % і більше), то при таких умовах кредит не є допомогою членам, а уділи прибирають характер здорожування кредиту. Дир. Саєвич пропонує санкціонувати цю практику окремою постановою Кооперативного Зїзду в тім сенсі, щоби позичаючий був обовязаний деклярувати на уділ 10%

---

*) »Biuletyny Spółdzielcz. Instytutu Naukowego« Kraków 1928. z. 3. стор, 42. Також Др. К. Вайдліх, автор великої моноґрафії про польську кооперацію пише: »W Wielkopolsce ze względu na gęstość małych miasteczek i p r z e w a g ę w i ę k s z y c h g o s p o d a r s t w w ł o ś c i a ń s k i c h, kredyt Banków Ludowych obsłużył równie wieś jak miasto. W Małopolsce Kasy Zaliczkowe założone w miastach znacznie rzadziej rozłożonych niż w Wielkopolsce, nie mogły mieć znajomości rozdrobnionych gospodarctw rolnych przez co nie mogły w dostatecznej mierze obsłużyć ich kredytem, a zwłaszcza n i e m o g ł y w y d o b y ć i zużytkować d r o b n y c h o s z c z ę d n o ś c i w s i.» (Słowo Polskie 28. X. 1928).

**) »Polskie Kooperatywy Kredytowe« стор. 19.

від квоти позички а що найменше оден уділ; на це він мавби вплачувати при виплаті позички 5% (найменше 5 зол), а відтак при кожній 3-місячній прольонґаті чи раті 1% від первісної квоти позички, (що найменше 2 зол). Виплата виповідженого уділу моглаб наступити аж по упливі 2 літ.

Так малоб бути формально леґалізувано те, що становить одну з причин малої у нас популярности кооперативного кредиту. Мавби бути закріплений на все нездоровий стан, при якому позичаючий в кооперативі має до неї не вдячність за допомогу, тільки огірчення за те, що його »обдерли«, роблячи його примусовим а то й кілько-кратним членом в той мент, коли його найбільше притискала біда. Такий спосіб збільшування »власних засобів« кооперативи не можна визнати доцільним. Він є, що правда, найлекший, бо-ж ніщо не є так легким, як »стягнути« уділ при виплаті позички; але-ж це руйнує моральну базу, на якій стоїть кооперація. Виходить на те, що будується пишну кооперативну будівлю на негодуванні позичальників. Оскільки моральніше булоб »стягати« уділи теж з усіх вкладників!

Звичай реалізувати уділи при виплаті позичок вже настільки вкорінений, що зовсім визбутися його ледве чи нам вдасться; в кожному разі одначе, і то рішуче, треба стояти за те, щоби відібрати йому як найбільше його деморалізуючих признак. Длятого треба засвоїти собі в наших умовах відому райфайзенську засаду: що право на позичку у довільній висоті дає вже посідання одного уділу; вплата дальших уділів є бажана, але не примусова.

Нам можуть на це завважити, що деякі патронатські райфайзенки допускають плюральність паїв в пропорції до висоти позичок (до 5 паїв); це одначе не є арґументом, бо являється льокальним відступленням від здорових райфайзенських засад (подібно як і друга новість введена в патронатські райфайзенки: уживання векселя).

Тактика керовників кредитової кооперації повинна стреміти до того, щоби членами кооператив бодай на половину були люди незадовжені в тих касах: люди, які прийшли до них не з біди, а з симпатії до їх ідеї. Тоді цілий організм кредитової кооперації оздоровиться; він набере творчого розмаху; тоді ми може доживем до того, що наші кредитові установи під натиском своїх членів, ідейних кооператорів, перестануть відмежовувати себе від решти коперативної рідні; що управи кредитових кооператив розвинуть живу чисто ідейну кооперативну пропаґанду, обчислену не тільки на найблищу мету придбання вкладок і членів, а й на дальшу та ширшу. Бо не з матерії, тільки з духа родилася кооперативна справа, з етичних мотивів та високо гуманістичних. Поки одначе 99% членів кас складається з примусових членів — не може бути мови про масове піднесення кредитової кооперації понад сучасний її рівень і про якісь ширші громадські горизонти. (Виїмки з цього правила є і будуть, але завше нечисленні.).

Стоячи за обовязковість тільки одного уділу, і то до сплати невеликими ратами, ми позволимо собі звернути увагу на новість, введену в цій ділянці Лапшинською кооперативою. Вона полягає в цьому, що право на позичку дає не так самий уділ, як участь в дрібній сотиковій ощадности. Право на позичку має той, хто вложив до каси, скажім 10 рат по 10 грошів на вкладку. Цією постановою досягається якраз того, чого нам треба: уморальнення кредиту. Не стачить в останній хвилині, коли біда притисла, прибігти до кооперативи; на позичку треба заслужити собі попередньою поведінкою. Треба стати громадською людиною і членом кооперативної каси ще тоді, коли і не думалось про

позичку. Ми думаємо, що цей лапшинський звичай заслуговує на особливу увагу всіх практиків-кредитовців. Історія кооперації знає вже приклади переведення цієї засади на велику скалю. В статутах сербських кредитових кооператив є параґраф, що кожний член мусить вносити що місяця до каси кооперативи вклад до 1 дінара. На такі вклади каса нараховує 4—6% і вони давали ще до війни кредитовій кооперації поважні засоби для операцій. Так напр, в 1911 р. у 638 (переважно сільських) кредитових кооперативах Сербії таких обовязкових вкладів було біля 1,756.000 дінарів, тоді як всіх инших чужих капіталів було тільки 1,276,000 дін.*) Також на Україні цей звичай ширився; унормувала його в 1909 р. постанова Центр, Ком-ту для справ дрібного кредиту в тім сенсі, що рішення про примусовість таких вкладок має запасти кваліфікованою більшістю голосів на загальних зборах членів.

Думаємо, що справа ця заслуговує найвищої уваги.

(К. б.) К. Коберський.

Райфайзенські принціпи.

Живе зацікавлення справою організації кооперативного кредиту, яке помітне з якогось часу у нас, якщо має привести до реального діла, повинно звернутися в першій мірі на теоретичне вистудіювання кредитової справи в її типічних зразках. З огляду на селянський характер нашої країни, головна увага повинна звернутися в бік організації сільського дрібного кредиту, якого властивим творцем є Фрідріх Вільгельм Райфайзен. Керуючись цією думкою ми дозволили собі дати нашим читачам у перекладі з рос. мови відповідний розділ із знаменитої книжки проф. М. І. Тугана-Барановського п. н. »Соціальныя основы кооперації**)«. Сьогодня всі погодилися в тім, що проф. М. Туган-Бар-ий є властивим відкривцем ґенія Райфайзена, є його найглибшим і найавтентичнішим інтерпретатором. Як всі писання проф. Т. Б-го, так і його студія про райфайзенське кредитове товариство є не лиш фахово-кооперативним дослідом; це є глибока соціольоґічна студія. Подано з деякими скороченнями.

(В першому розділі автор переказує історію перших спроб Райфайзена з 1854 р. творити кредитові установи характеру християнсько-добродійного, та як відтак їх творець, під впливом невдач і прикладу Шульце, перейшов на принціп кооперативної самовистарчальности. Автор підкреслює, що хоч саму ідею кооперації Райфайзен перейняв від Шульце а посередньо через нього й від французьких соціялістів, то згодом він розвинув свою власну систему сільських кас, зовсім відмінну від системи Шульце пристособленої для потреб міста. Слідує другий розділ.) *Редакція »К. Р.«*

Новість райфайзенівської кооперативи полягає в так зв. »райфайзенівських принціпах«, котрі мали для селянської кредитової кооперації таке ж значіння, як принціпи рочдельські для кооперації пролетарської. Найхарактерніше в цих принціпах ось що.

Райфайзенська кооператива засадничо відкидає уділовий капітал. Правда,

---

*) С. Бородаєвський, Теорія і практика кооп. кредиту, Подєбради 1925, ст. 72.
**) Книгоиздательство „Слово“, 1922, стор. 287—309.

в даний мент усі райфайзенські каси в Німеччині мають уділовий капітал, одначе це тільки уступка вимогам німецького закона, але паї в райф. кооперативах звичайно дуже незначні, а иноді вони мають просто номінальний характер.

Відтак райф. кооператива строго придержується засади »льокалізації"— район діяльности т-ства має бути строго обмежений і, по можности, не виходити поза межі парохії. Максимальним районом Райфайзен визнавав територію з 1500 душ населення. Каси з більшим районом були вже небажані.

Третім райфайзенським принціпом є вимога безплатної праці з боку всіх виборних урядових осіб в кооперативі. Оплачується тільки праця наємного рахівника. Управа ж і рада повинні працювати почесно.

Четвертим принціпом є заборона бути членом одночасно в кількох кооперативах.

Нарешті, характерною особливістю райф. кооперативи є відсутність погодження між активними і пасивними операціями: райф. каса признає себе зовсім вільною у поміщуванні впливаючих до неї вкладів, і, як загальне правило, дає довгоречинцеве поміщення вкладкам, одержаним на короткі речинці.

Усі перечислені принціпи звучать дуже парадоксально і не дивниця, що вони стрінули найрішучіший відпір з боку людини, від котрої Райффайзен взяв перший товчок до своєї кооперативної діяльности — з боку Шульце-Деліча. Шульце був типовим представником дрібної буржуазії, з усіма сильними і слабими сторонами цієї суспільної кляси. Сильною стороною дрібноміщанського духа є практичність, слабою — духова ограниченість, звязана з цією практичністю. Міщанство духа комбінується зовсім добре із великою дозою здорового чуття, але мириться з трудом із значнішим полетом уяви.

»Народні банки« Шульце відбили всі типові риси особовости їх духового батька. Райфайзен був иншою натурою: у нього була творча мрія, і тому йому вдалося створити щось ґрадіозніше, як шульцівські народні банки. Райфайзенівські принціпи здалися Шульце чимось, що в найбільшій мірі суперечить здоровому глуздові і раціональним основам кредитового діла. Між обома вождями німецької кооперації виникла заїла полєміка, в котрій Шульце був нападаючою стороною і притім не лише як журналіст; будучи впливовим послом, Шульце боровся з райф. засадами і на законодатному ґрунті; йому вдалося добитись того, що нім. законодавство унеможливило здійснювати один з райф. принціпів, заборонивши кооперативи без уділового капіталу.

Якийже сенс мають ці на стільки дивні принціпи? Розберемо їх по черзі.

Відмова від уділового капіталу здавалася для Шульце чистою нісенітницею. Ніодне підприємство не може працювати без капіталу, це очевидно. Не може бути без нього і кредитова кооператива; відкіля ж йому взяти ці необхідні засоби? Перші райфайзенівські каси одержували їх на засаді добродійности: заможніші мешканці села — поміщики, духовенство і др. забезпечували кредитові кооперативи необхідним капіталом з тим, щоби ці гроші їм були повернуті згодом, коли товариство скріпиться. Але на підставі добродійности не може вирости сильна господарська організація. Тому Шульце чув себе в праві не тільки в дуже різкий спосіб противитися цьому основному принціпові Р-на, але й добиватися законної заборони кооператив без уділового капіталу.

Одначе цей райфайзенівський принціп зовсім не був химерною видумкою Райфайзена. Мало того — тільки на тій засаді є можливий кредит для маси незаможнішого сільського населення по тій простій причині, що потребуючий селянин зовсім не розпоряжає капіталом, необхідним для того,

щоби внести хоч трохи поважніший уділ. Кредит, оснований на попереднім внесенні уділу розміру кількох сот марок (як це практикується в шульцівських »народніх банках«), з природи річи є не для потребуючого селянина, тільки для заможніших кляс.

Невеликий же пай робить неможливим самостійне повстання кредитової кооперативи і викликає необхідність сторонньої помочи, зовсім так, як і при відсутности уділів.

Таким чином, селянська кредитова кооперація стоїть, як видно, перед ділємою — або великий уділ і, що за тим йде, недоступність кредиту для біднішої частини селянства, або ж невеликий уділ (згл. повна відсутність уділів) і, в такім разі, необхідність помочи кооперативі з боку. Райфайзен природньо вибрав друге рішення, виходячи у своїй діяльности з ідеї добродійного товариства і не маючи нічого проти помочи кооперативі з боку.

Але ясно, що якби кооперація мала спиратися на добродійність, вона ніколи не дійшлаб до більшого розвитку. В дійсному житті названа ділєма була згодом вирішена зовсім инакше, як цього сподівався сам творець селянських кас. А саме, ця кооперація згодом скріпилася настільки, створивши свої центральні організації, що ті центральні організації отримали можливість відкривати кредит новоповстаючим кооперативам, позичаючи їм потрібний основний капітал. Кооперативи одержали тверду основу на початок своєї діяльности, не забігаючи о поміч богатих добродітелів (як це бувало спочатку), і разом з тим не маючи необхідности вимагати внесення великого уділу від осіб, потребуючих кредиту.

Своєрідний негосподарський підход Райфайзена до вирішення завдання — підход з области благодійности — показався надзвичайно плодотворним. Якщо-б Райфайзен стояв тільки на ґрунті господарського раціоналізму, як Шульце, то очевидно, він не мігби виконати свого історичного діла, створити селянську кооперацію. Треба було перемогти систему капіталізму, а для того було потрібно внести в цю систему деяку нову систему, що й зробив Райфайзен, підійшовши до кооперації, як до найкращої форми гуманітаризму.

І так, відмова від уділового капіталу відповідає, як не мож краще, завданням селянської кредитової кооперації, що має за ціль організувати кредит для осіб, що не розпоряжають грошевим капіталом. Капітал, потрібний на початок діла, одержується в тім випадку з вкладок.

Для того, щоби вкладки напливали в кредитову установу, необхідне довіря вкладників. Довіря здобувається правильним і сумлінним веденням справ, а зовсім не значним уділовим капіталом. Таким чином, кредитова установа, навіть не маючи ніякого уділового капіталу, може користуватися повним довірям вкладників.

Одним з основних райфайзенівських принципів являється необмежена відповідальність членів товариства за всі його зобовязання. Цей принцип не може рахуватися необхідним услівям кредитової кооперативи, бо при добрім веденні справ кооператива завше може виповнити свої зобовязання, не прибігаючи до додаткових доплат з боку членів. Досвід показує, що кооперативи з обмеженою відповідальністю майже так само або й зовсім так само притягають вклади, як і кооперативи з необмеженою відповідальністю. Таким робом, цей райфайзенівський принцип освбливого значіння в практичному житті не має*).

*) Три сторінки далі (стор. 311) автор стверджує однак, що не тільки цілий райфайзенський союз, але й його могучий конкурент у Німеччині: Reichsverband. (т. зв. офен-

Другий основний райфайзенський принціп, льокалізація звучить не менше парадоксально, як перший. Підприємство є економічно тим сильніше, чим більші його розміри. Тому здавалося-б, кредитова кооператива лише виграє на тім, коли її розміри більші, значить, коли вона охоплює більшу групу осіб. Між тим принціп льокалізації вимагає, щоби кооператива жадним способом не збільшувала своїх розмірів — вона завше має бути спілкою невеликих розмірів, хочби і які були сприяючі умовини для її розширення.

Це здається також економічною нісенітницею, як і перший принціп — відкидання уділового капіталу. Засуджуючи свої кооперативи на льокалізацію, чи не засуджує він їх тим самим на безсилість?

Одначе і в цім випадку Райфайзен виявив такий такт і таке глибоке розуміння правдивої природи селянської кооперації, як при запереченні уділового капіталу. Селянська кредитова кооператива має уділяти помочи особам, не посідаючим значнішого майна. Тим не менше вона повинна бути зовсім забезпечена що до справного звороту позичених членам сум. Чим-же заступити маєткове забезпечення позички? Очевидно, тільки особистим довірям до довжника. Особа, про яку ходить, може розпоряжати мінімальним майном і все таки заслугувати повного довіря, якщо її особисті якости такі, що родять довіря.

Особливістю селянського кредиту являється таким чином необхідність докладного знайомства кредитової установи з особою позичальника. Без такого знайомства кредитова установа ризикує втратою свого капіталу, бо довжник не може заручити позички своїм майном.

Але щоби бути ознайомленим з кожним позичальником, на те треба, щоби район діяльности кредитової установи був обмежений. В однім селі чи в одній парохії знають себе всі достаточно один одного і зовсім не трудно провідати заяви цеї чи иншої особи. Коли, напр. дана особа заявляє, що позичка потрібна їй на купно коня, то не трудно пересвідчитися, чи справді ця особа потребує коня. Так само легко перевірити і дійсне ужиття одержаної членом позички.

При такім близькім знайомстві зовсім не трудно розміщати позички без якого небудь ризика їх незвернення. Та є ще й друга дуже важлива вигода: довжникові дуже важко в тім випадку ухилитися від виконання своїх зобовязань: незаплачення довгу одною особою наносить шкоду всім членам товариства, котрі мають тисячу способів, щоби свойому односельчанинові дати відчути своє незадоволення його поведінкою.

І так принціп льокалізації має те значіння, що дає можливість індивідуалізувати кредитові операції і таким способом досягати їх найбільшого забезпечення; одночасно він дає можливість найсуворішої контролі призначення позички і ґарантує справність її звороту через моральний натиск з боку заінтересованих членів кооперативи. Всіх тих вигід не має коопетива з ширшим районом і ось чому Райфайзен прикладав таку велику вагу малому районові діяльности своїх спілок.

Але невигоди малих розмірів кредитових установ всеж таки остаються: мале підпрмємство з необхідности є слабе. А для кредитової кооперативи

бахський союз створений Гааз-ом) придержуються засади необмеженої відповідальности (94% всіх кас Reichsverband-у побудовані на цій засаді). На нашу думку це не простий випадок, а явище тісно звязане з психольоґією селянина: його недовірчивість взагалі і боязливість, як вкладника, можна успішніше побороти яркими ефектами, а таким ярким психольоґічним ефектом (хоч як добре каже проф, Т. Б., без поважнішого суттєвого змісту) є точка у статуті про необмежену відповідальність цілим майном. — *Ред.*

з дуже вузьким районом виростає ще одна незручність, звязана з її операціями. А саме — кооператива живе цими капіталами, які одержує у виді вкладок від осіб, що в даний мент не потребують цих грошей. Колиж і вкладники і позичальники походять із дуже вузького району, находячись в дуже подібних до себе умовах господарського життя, тоді скріплений попит на гроші, як і скріплена подача зайвих капіталів припадають для всіх у приблизно однакові моменти часу. Так, осінню усі сільські господарі, по продажі врожаю, мають деякі лишки грошей, а весною, на початку весняних робіт, відчувають потребу в оборотових засобах. Для того кооператива з вузьким районом діяльности ризикує періодично відчувати будь надмір зайвих грошей, будь надмір попиту за капіталом. В першім випадку буде трудно розмістити весь капітал, в другім — задовольнити потребу кредиту.

Таким чином принціп льокалізації ховає в собі, при своїх сильних сторонах, деякі небезпеки. Однаковож життя показало, що існує повна можливість уйти небезпекам, зберігаючи сильні сторони цього принціпу. Треба лише доповнити цей принціп новим: принціпом обєднання строго льокалізованих кооператив в більше або менше обширні союзи. Такі союзи, звязузуючи сотні і тисячі окремих кооператив, в нічім не вкорочують самостійности кожної кооперативи і не перепинюють їй так-же само тонко і точно індівідуалізувати свої кредитові операції, але в тойже час ті союзи роблять окрему кооперативу членом великого цілого, одним очком у великій сіті кооператив. Переміщуючи капітал з одної каси у другу, союз дає можливість вирівнювати попит і подачу капіталів і що не менше важне: союз звязує кооп-ву з цілим грошевим ринком краю; грошевий капітал з широкого ринку не може бути уміщений в малій сільській кооп-ві, але союз, обєднуючий множество таких кооп-ив, виступає на грошевому ринкові, як велика кредитова установа, притягаюча грошеві вклади з широкого грошевого ринку, подібно як всяка инша велика кредитова установа.

Таким чином, союз являється для окремого кредитового товариства сильною економічною базою. Кооп-ви, що творять союз, сплітаються в одну сіть, розкидану на обширній території і в той-же самий час кооп-ви не втрачають самі тісного звязку з невеликими групами осіб, що приналежні до одного села. Вигоди льокалізації кредитової кооп-ви остають в силі, але невигоди невеликого розміру відпадають, дякуючи обєднанню в союзи.

Третій райф. принціп — безплатности праці провідників т-ва — не менше необхідний для успіху праці. Розуміється, у великій кредитовій установі не можна вимагати безплатної праці. Але-ж райфайзенська кооп-ва має остати малою. В малій кредитовій установі розділення позик між якусь сотню членів (і збірка вкладок ощадности) не вимагають дуже значної затрати праці; засідання відбуваються раз, що найбільше двічі в тиждень, у вільні хвилини і жертва, якої вимагається від виборних членів, своїм розміром не така, щоб для її понесення було потрібно аж героїзму. В кожному разі досвід показав, що безплатна праця членів правління і ради зовсім до здійснення.

Безплатність праці виборних членів значно скріплює кооп-ву. Перша від того вигода, це поважне зниження видатків на ведення спілки. Райфайзенські спілки працюють з такими невеликими витратами на ведення підприємства, як ніодні другі. Якщо праця членів булаб оплачувана по звичайній капіталістичній мірці, то це привелоб до величезного підвищення позичкових відсотків по спілках, бо при незначнім числі тих позичок в невеликій розмірами касі додача до біжучих адмін. видатків ще платні для управи вплинулаб дуже поважно на обтяження кожної уділеної касою позички. Дя-

куючи-ж безплатній праці членів управ, райф. спілки можуть працювати при мінімальнім розіпяттю відсоткової стопи від позичок і тої стопи, яку платиться від вкладок. Так, у перші роки біжучого століття німецькі сільські кредитові коо-ви брали від позичок по 4,7 до 4,8% тоді, як від вкладок вони платили 3,6—3,7%! Ріжниця мало що більша 1%. Розуміється, такий результат бувби неможливий, як-би праця членів управ і рад оплачувалася.

Райфайзенські спілки дали сільському населенню кредит на відсоток, що нерідко нищий, як навіть дисконтова стопа державного банку. В тих випадках селянин діставав від своєї спілки позички на умовах вигідніших, як першої кляси фірма від великих капіталістичних банків.

Одначе, тим ще далеко не вичерпані вигоди від строгого додержання принціпа безплатности послуг; цей принціп має ще дуже важливі посередні наслідки. Райф. спілка цілком спірається на особисте довіря до довжника. Вона вкладає на руки членів свого правління велику власть: відкривати кредит або відмавляти його лише на підставі оцінки моральних якостей людини. Тому дуже важно, щоби тая власть була у достойних її руках. Тільки в такому разі цілий механізм може працювати і спілка буде заслугувати на це довіря, якого воно саме вимагає від своїх вкладників.

Відціля випливає спеціяльна важливість підбору осіб до управи, вповні добросовісних, котрим не страшно довірити долю инших осіб. Як же забеспечити добір осіб якраз таких прикмет? Принціп безплатности праці якраз приспособлений для того. Не розраховуючи на якісь матеряльні вигоди, члени управи беруть на себе свої обовязки тільки в інтересі справи і з бажання послужити своїм односельчанам. Правда — деяку винагороду за свій труд вони отримують, та не грошеву, а у формі поважання і вдячности з боку тих, кому вони безкорисно служили. Таким чином, дякуючи тому принціпові, запозиченому Райфайзеном з области гуманітаризму, створені ним кооперативи можуть успішно виконувати свої, зовсім не гуманітарні завдання.

(К. б.) *Проф. М. І. Туган-Барановський.*
(пер. К. К.)

Проблеми кооперативної організації і практики.

Робітнича мясарня в Празі.*)

(První výrobní družstvo uzenářských a řeznických dělníků v Praze, z. s. o r.)

Вважаючи, що скотарсько-мясна кооперація має перспективи розвитку на Україні, я занявся студіями цієї галузі у Чехословаччині і хочу поділитися з читачами спостереженнями з практики в одному т-ві, яку я відбув у вересні 1927 р.

Т-во засновано 1899 р. За прикладом »Робітничих Пекарень« поставило воно своїм завданням виробництво мясних продуктів і їх продаж, як

*) Подається в скороченні, як зразок моноґрафії підприємства. — *Ред.*

засіб для поліпшення добробуту своїх членів-робітників. Згідно зі статутом членів приймають загальні збори. Один пай (уділ) виносить 500 Кч. (біля 130 зл.). Паїв можна мати й більше. Відповідальність подвійна.

Справами т-ва керують: а) загальні збори, б) надзірна рада, в) управа, г) директор. Зборами проводить голова управи. Збори є дійсні, коли на них присутня така кількість членів, яка заступає половину паїв т-ва. Кожний член одначе має один голос без огляду на кількість паїв. Управа складається з 5 а Надзірна Рада з 3 членів, які вибираються на 3 роки. Директор являється відповідальним технічним виконавцем постанов Управи й Надзірної Ради.

Замкнення рахунків робиться 31 XII. Майно амортизується найменше на 3% річно. Коли є чистий зиск, то управа має право розділити його між членами до 5% кожного паю.

Оце характерні місця зі статута т-ва. Звернемо увагу на деякі неґативні сторони. У статуті немає окремого розділу про фонди т-ва. Провід загальних зборів краще доручати окремо вибраній президії, яка в критичних моментах поведе збори більш обєктивно, як управа. Означення кворуму загальних зборів кількістю заступлених паїв слід визнати недоцільним. У цьому проявляється більш капіталістичний, чим кооперативний дух. Не слід давати право Управі вираховувати з чистого зиску 5% на паї, хоч вона й не використовує цього права на практиці і передає зиск в розпорядження загальних зборів. У статуті немає вимоги, щоби з чистого зиску відраховувати певний відсоток у резервовий капітал. 3%-ва амортизація для продукційного т-ва рішучо за мала.

На підставі статута можемо означити, якого типу це т-во (формально). Це кооперативна продукційна артіль з власним виробництвом, яка порушує одначе частинно принціп рівноправства членів.

Члени товариства. З кінцем 1902 р. було 102 члени. Від 1903 р. члени стало виступають і їх число зменшується до 31 у 1927 р. Втрати на початку існування т-ва знеохочували богатьох, які покидали т-во. Внутрі т-ва йшла також соціяльна та політична боротьба. Т-во не могло примістити всіх членів на працю у власному підприємстві. Це викликало невдоволення. Вибувші невдоволені члени заложили 1909 р. нове т-во на Жіжкові. Від 1904 р. т-во не приймає нових членів, навіть в сучасний мент, коли це річ необхідна.

Надзірна Рада ревізує що місяця всі справи т-ва, виконуючи свої обовязки солідно. За свою працю не одержує сталої платні. Звичайно загальні збори ухвалюють що року по 1.000 Кч. нагороди.

Управа відбуває раз у тиждень свої звичайні засідання, на яких буває й над. рада. Кожний член управи доглядає за певною ділянкою ходу підприємства (закупки, виробництво, продаж і т. п.). Хибою управи й надзірної ради слід визнати з кооперативного боку те, що останні 7 — 10 років працюють незмінно одні й тіж самі особи. До управи й надзірної ради слід булоби брати й инших членів, щоби вони знайомилися з технікою ведення та ревізії справ.

Директор т-ва працює незмінно вже 15 років. Це бувший мясарський робітник, який з початку був продавцем у крамниці, а пізніше й скарбником управи. Тепер працює він як скарбник і закупщик. У скарбниці помагає йому бухгальтер, а при закупках один різник.

Від 1906 до 1912 р. т-во мало ще окремий заклад у Крочеглавах. З початку справи йшли добре, але пізніше почалися зміни директорів та упадок закладу. Управа продала його бувшому директорові, який вже перед тим

отворив власне підприємство. Куплене підприємство розвивається до сьогодня. З кооперативного боку не можна похвалити таких осіб, які, набравши досвіду у кооперації, закладають приватні конкуренційні підприємства.

Повстає питання чи директором мясарського т-ва мусить бути фахівець-мясник? Звичайно краще, щоби був такий фахівець. Та може бути й кожна инша людина, яка теоретично і практично вивчить умови мясного ринку та товарознавство (жива худоба, мясо в гуртовім продажу, мясарські вироби). Після цього можна обережно приступати до організації т-ва та керувати ним.

За свою працю одержує директор основну місячну платню 3.500 Кч. (біля 910 зл.). Крім того річно 1.000 Кч. нагороди, 5% з чистого зиску й щоденно харчі натурою (II-е снідання й вечерю, і $1\frac{1}{2}$ kg мяса що тижня. З цими додатками вийде ок. 4.100 Кр. місячно (1.025 тижнево)

Помешкання т-ва містяться тепер у Празі VII. на Летні. Фабрика канцелярія й ґараж на ул. Яречковій 4., а головна крамниця недалеко (ок. 100 кроків) на розі ул. Белькредіго й Овенецької. З ростом оборотів т-во поширювало й свої забудування. 1922 р. т-во бере гіпотечну позичку у Загально-кооперативному Банку й купує дім під фабрику за 573.694 Кч. У тому році із 184 продукційних т-в центрального союза (які подали звіти) лише 32 мали власні нерухомости. Між ними Робітнича Мясарня займає 6 місце по вартости.

Мясо-сировина переховується у пивниці (льох), яка складається з 6 кімнат: 1) мала різницька робітня з електричним точилом на ножі, 2) холодільня з амоняковою холодільною машиною. Електричний мотор на 30.000 кальорій. Рури розходяться на склади й охолоджують їх. Один різник пускає машину в рух і вона працює сама без догляду майже цілий день. 3) більша різницька робітня з електричним різуном, 4) склад волового мяса, 5) склад свинячого мяса, 6) склад ріжного соленого мяса у бочках.

У коритарі на партері склад сухих кишок, кошів та сирих виробів. Далі йдуть 5 кімнат і подвіря з піддашем: 1) вудженарська робітня з 8 машинами, порушуваними електричним мотором. Тут 4 різуни на грубо й дрібно, 1 мішалка-різун, 1 мішалка звичайна, 1 машинка для роблення вуршт і ковбас (salam), 1 для парків. 2) вудірня (димарня) з 8 печами та 4 горішніми додатковими отворами, 3) вузенька одягальня, 4) котельня з 3 великими кітлами для варення мяса, 5) експедиція призначена для прийому сировини, складу й експедиції готових виробів. На подвірю склад дров, солі, ярин і т. п.

У продовженню вїздної брами до будинку є ґараж на авто.

На право від входу одягальня, склад мотузя, паперу, резервових машин, кошів і т. п. — Далі сушарня на ковбаси, телефонний коритар і канцелярія.

На загал виробничі помешкання треба визнати за тісними. Канцелярія для праці директора й бухгальтера вистарчаюча, але за мало має світла (одно вікно).

Над виробничими помешканнями є 14 мешкальних комнат, які т-во наймає приватним особам, що залишилися ще з 1922 р.

Головна крамниця, уряджена на модерний спосіб, має вигляд прямокутника. З заду кімната для огрівання товарів та миття посуду. Тут місцевий телефон для звязку з канцелярією і експедицією. Крамниця досить обширна, але не може помістити великого вечірнього натовпу.

Дві инші крамниці т-во наняло приватним особам.

Фінансування. Для своїх операцій т-во одержувало засоби з слідуючих джерел: 1) паєвий капітал, 2) инші власні капітали, 3) ощадности,

4) звачайні позики (державні і приватні), 5) гіпотечні позики членів, 6) кредити по біжучому рахунку, 7) товаровий кредит.

З початку т-во користується біжучим рахунком, а пізніше звичайними позиками та товаровим кредитом. Останнього, як найгіршої форми фінансування, т-во позбувається в часі війни. Боячись страти, кредитори погоджуються на одноразову сплату 60% суми, яка виносила ок. 80.000 К. Т-во продає дім у Крочеславах і ліквідує цей борг.

За безтермінові ощадности членів т-во платить 6%.

Зайву готівку вкладало т-во в капіталістичний Промисловий Банк. Щойно 1921 р. союзний ревізор звертає на це увагу і т-во переносить свій рахунок до Кооп. Банку.

Від 1918 р. паєвий капітал зростає стало до 277 тисяч Кч. у 1926 р, майже в 20 разів проти 1913 р.

У порівнанні з иншими роб.-прод. т-вами Мясарське Т-во займає у 1925 р. 10 місце що до висоти паєвого капіталу. Пересічно на одного члена припадало 1926 р. 9.000 Кч. паєвого капіталу. У поодиноких членів сума хитається між 1.000 і 78.500 Кч.

Дивіденда на паї хитається між 0,7 і 14% отже перевищує статутарне максімум 5%. Пересічно за 26 років 6% — за останніх 12 років 5%.

Резервовий капітал стало зростає, перевищуючи у военний час паєвий. У порівнанні з 1913 р. збільшується в 6 разів і займає 9 місце у роб. прод. кооперації.

Власний капітал зріс від 1913 р. в 12 разів, чужий в 4 рази. Еволюція позітивна, підприємство звільняється від чужого капіталу. Це доказує й відношення власного капіталу до чужого. Перед війною воно стало погіршується, доходячи до 1 : 4,9 у 1913 р. За час і після війни, хитаючись, на загал поліпшується і доходить до дуже сприятливого 1 : 1,6 у 1926 р. На загал продукційна кооперація потребує богато чужого капіталу. Для неї відношення 1 : 4 визнається ще сприятливим.

Відношення всієї роб.-прод. кооперації 1 : 4,23 — отже Робітнича Мясарня у далеко кращому положенні. По сумі власного капіталу займає 10 місце.

Відношення платні до обороту характеризує виконність технічного й організаційного апарату та забеспеченність машинами[1]). Не маючи даних про виробництво по кількости, на підставі відношення платні до обороту, можемо мати приблизну уяву про продукційність праці. У часі війни з упадком торгу росте продукційність праці, по війні тенденція протилежна. Підчас несприятливих военних обставин, вдоволяючись меншою оплатою, працюючі прикладали більше зусиль, збільшували інтенсивність та продукційність праці. Зі зміною умов змінюється і продукційність праці. Для докладного дослідження продукційности праці потрібні дані продукції по кількости (вазі), але таких не маємо.

Відношення чистого зиску до цілого капіталу характеризує нам рентовність капіталу. Осягнувши максімум 16,67% 1906 р. — рентовність стало падає до 0,17% у 1914 р. Пізніше хитаючись, знову росте, доходячи до 4,95% у 1926 р. Останні роки у протилежність роб. прод. кооп. виявляють зростаючу тенденцію.

На початку існування т-во мало страти. 1902 р. — 2.200 К., 1903 р. — 3.714 К. Причини були внутрішні. Не було доброго закупщика, адміністратора і бухгальтера. Велася соціяльна і політична боротьба між членами.

---

[1]) Zpráva Svazu čsl. Výrobních a Prac. Družstev. — 1925.

Робітники неуважно відносилися до праці у власному підприємстві. Коли усунено всі ці недомагання, т-во почало давати зиск.

Чистий зиск 1922 і 1923 р. записано повністю у резервовий фонд. В инших роках розділено таким чином (у % %):

Роки	Дивід.	Резер. фонд	Допом. фонд	Добр. цілі	Нагороди
1919	8,6	47,4	17,3	5,9	20,8
1920	6,6	32,0	12,9	9,6	38,8
1921	21,4	22,0	8,0	10,1	38,3
1924	50,3	39,5	6,8	3,4	—
1925	31,7	28,8	10,7	—	28,7

Відсоток відчислювання на дивіденду нищий, ніж у загалу роб. прод. т-в (43-72%, і виявляє зростаючу тенденцію.)

Відсоток відчислювань на добродійні цілі вищий від загалу роб. прод. кооперації, але виявляє падаючу тенденцію.

Крім нагороди керуючим орґаном видано у рр. 1920 і 1921 нагороду всім працюючим (5000+8.000 Кр.) і розділено відповідно до кваліфікації.

(К. б.) *І. Прокопів.*

Господарська хроніка.

Конюнктура. Осінь, богата пора року, як її привикли звати, почалася в Польщі під невеселими знаками. Дві примари давлять настрій „господарських сфер“ Польщі: постійна пасивність торговельного білянсу і кредитова скрута. Ці дві справи не сходять зі сторінок фахової і навіть щоденної преси, стають темою щоденних балачок. А село має, як вислід цього, свою окрему негоду, яку йому зрештою в польській державі приносить кожна „золота“ осінь: раптовний спад цін хліба, особливож жита. Ціни за жито на офіційних біржах стоять 34—35 зл. за квінталь (100 кґ), фактично-ж по селах його купують по 30—32 зл., та й то не дуже спішаться купувати; ціни хліба цеї осени на 20% нищі торішніх; загально говориться, що нема кому купувати, бо немає готівки. А немає мовляв готівки, бо в цілій Польщі фінансова скрута, на означеннє якої проф. Кжижановскі (референт державного бюджету) вже не вагався вжити (у Кракові в публ. рефераті) слова »przesilenie« (криза).

Чи причиною що-осіннього визиску селянської праці є дійсно брак гроша у збіжевих спекулянтів, можна дуже сумніватися; безумовно чималу ролю грає тут свідома акція зорганізованих скупщиків, які виявляють позірний холод, щоби тим способом давити ціни ще більше в низ.

В кожнім разі охочих продати збіжжа є цієї осіні більше, як минулої; хоч врожай не кращий, селянство, щоби виконати свої термінові зобовязання (податок, позички у приватних осіб і в касах), викидає на ринок майже всю свою зернову ніби-надвишку. Прийде передновок, ці самі селяне будуть знову на ринку, але в ж е н е в р о л і п р о д а в а ч і в, а к у п у ю ч и х, щоб мати на засів і прожиття. Вічна траґедія країни, в якій неналаднаний с е л я н с ь к и й к р е д и т. Як-би він був зорганізований, тоді осіб, примушених випродувати за безцінь свою працю, не булоб на ринку; ціни хліба тоді не підлягалиб таким сезоновим хитанням, як це є сьогодня, тільки держалисяб на протязі року рівномірно і жнива хлібних спекулянтів булиб значно скромніші.

Не хочемо тим заперечувати факту фінансової скрути в Польщі; навпаки, наш журнал заповідав її вже перед кількома місяцями. Про причини скупости грошей в банках ріжні пишуть ріжно; у р я д о в і к о л а обвинувачують промисловців, що вони, користаючи з недавної легкости і обильности кредиту, взяли за швидке темпо у виробництві товарів, яких тепер не мають кому збути; товар лежить, а промисловці, щоб могти далі працювати, масово пошукують кредиту. П р о м и с л о в о - т о р г о в е л ь н і круги зі свого боку роблять заміти головним державним банкам, що вони, мовляв, розкредитували необережно свої резерви в час, коли була краща конюнктура, а

тепер, коли і сітуація важка, не мають чим інтервенювати. В мент подразнення президент Лєвіятана Вєжбіцкі на засіданні Ради цього союза зробив вимівку урядовій фінансовій політиці із-за форсування капіталами підприємств самої держави (Хожів, Тарнів і т. д.) зі шкодою для приватного промислу. Розуміється, поза тим президент центральної організації великого капіталістичного світа Польщі свідомий усіх благ доброго співжиття з урядом, чого не забуває підчеркнути у кожному свойому виступі. Найновіший доказ співчуття п. міністра Квятковского із світом Лєвіятана є сповнення вимоги що до представництва промисловців і торговців у створених що-йно торгово-промислових палатах. Ці круги будуть там репрезентовані через існуючі свої союзи.

Тимчасом одначе брак гроша тягне за собою застій, звільнювання робітників з праці, зріст дорожнечі, страйки (Лодзь, Гдиня, Бяла, селянські в Галичині). Уряд не виплатив досі своїм урядовцям мешканевого додатку; вуглевий район натискає на договір з Німеччиною, сподіваючись від цього нового ринку збуту; коли цього не буде, погрожує думпінґом, себ-то підвишкою цін вугля на внутрішньому ринку. А голова німецької делеґації, перебувши пару днів у Варшаві, знову відїхав у Берлін, не почавши навіть передвступних розмов. Затяжна митна війна двох сусідів зачинає входити в гостру стадію. Польські круги свідомі, що договір з Німеччиною можливий тільки коштом жертв: за контингент 350.000 тон вугля місячно на експорт Німеччина вимагатиме зниження мит на свої фабричні вироби. Хоч і одне і друге це загроза для промислу Польщі — але навіть промислові круги бачать, що иншого шляху до живішого напливу американських капіталів, як через Берлін, нема. (Przegląd gosp. ч. 20). Отже зі стисненим серцем готові дати згоду на трактат. — Уряд рішився інтервеніювати у відомім „свинськім скандалі“, про який ми писали, а який полягає в тім, що до Польщі останніми часами привозилося масово сало і смалець, а живі безроги вивозилися. Мито на закордонні свинячі товщі має покласти край цьому і захотити хліборобів до годівлі товщевих безріг.

Курс доляра. В курсі доляра Півн.-Амер. Сполуч. Держав не відчувалося у вересні і жовтні на польських біржах значніших і триваліших змін. При хвилевих знишках до 8,86 злотих платилося за більші копюри в середньому по 8,9 злотих за 1. доляр.

Гуртові ціни на головні збіжжа на визначніших польських і світових ринках (біржах) в часі між 17. IX. і 13. X. б. р, в долярах за квінтал (q):

	Пшениця:				Жито:			
	1927		1928		1927		1928	
	3-8 X.	10-15 X.	17-22 IX.	8-13 X.	3-8 X.	10-15 X.	17-22 IX.	8-13 X.
Варшава	5·54	5·61	5·18	4·84	4.31	4·42	4·26	3·91
Познань	5·26	5·31	4·54	4·36	4·25	4·33	3·95	3·66
Берлін	6·05	6·00	4·93	5·09	5·62	5·71	4·98	5·03
Ліверпуль	5·71	5·69	4·98	—	—	—	—	—
Новий Йорк	5·29	5·29	4·77	4·90	4·30	4·32	4·37	4·64.
	Ячмінь:				Овес:			
Варшава	4·54	4·87	4·13	4·07	3·89	4·01	3·99	4·01
Познань	4·56	4·59	4·10	4·05	3·66	3·70	3·56	3·55
Берлін	5·76	5.94	5·76	5·74	4·88	4·95	4·68	4·93
Ліверпуль	—	—	—	—	6·79	—	4·84	—
Новий Йорк	—	—	—	—	—	—	—	—

Довоєнні ціни (1913) та середні ціни збіжжа за 1927 р. подані були нами в ч. 5. „Кооп. Республики“ на ст. 243.

На світових ринках ціни, як бачимо, мають сильну і певну звишкову тенденцію; виїмок становить Берлін, де позначилися деякі льокальні хвилювання, котрі одначе більшого впливу на конюнктуру не мали, з огляду на те, що Берлін є переважно транзітним ринком. Тут лише овес тримається на б. м. сталому рівні цін. В Польщі, навпаки, бачимо відворотну тенденцію: сильними кроками проґресуюче спадання цін головно на пшеницю і жито, — меньше на овес; а ячмінь, після спаду цін під кінець вересня, почав від жовтня незначно підноситися вгору (особливо на Варшавській біржі).

Спад цін на пшеницю і жито на краєвих ринках дається вчасти пояснити ще триваючим перенасиченням польських ринків чужим збіжем, головно американською пшеницею і мукою. В звязку

з цим безперечно стоїть продовження заказу довозу до Польщі чужинецької пшениці до 1-го січня 1929 р. й затримання на далі цла на жито.

Кидається у вічі величезне розіпняття між цінами на всі роди збіжа на польських і закордонних ринках, котре у пшениці доходить до 73 центів за квінтал (Берлін), а у жита навіть до 1,37 доляра за квінтал (там-же). Звишку цін здержує трудність експорту за кордон з причини згаданих митних утруднень.

Помітно також, що наше селянство спродує тепер хліб по дуже низьких цінах, а на весну в часі передновку, як звичайно, буде за дорого його купувати.

Місцеві ціни за збіжа, плачені продуцентам в Польщі та на західно-українських землях, виявляють відповідно до гуртових цін на краєвих біржах і в звязку з великою пропозицією ту саму тенденцію до зниження. Спад є дуже швидкий (порівняй „Кооп. Республику" за вересень на ст. 421). Нище подана таблиця дає картину місцевих гуртових цін у вересні б. р. (за квінтал в злотих):

		Пшениця:	Жито:	Ячмінь:	Овес:	Картопля ідома:	Картопля промисл.:
Польща (середня ціна)	IX. 1927.	49·05	38·78	35·23	32·79	8·57	6·39
„ „ „	IX. 1928.	46·26	37·55	33·71	33·08	10·50	8·25
Варшава „ „ „ „		45·81	35·03	33·65	32·81	11·17	9·26
Познань „ „ „ „		43·50	35·31	34·98	32·93	10·69	8·26
Полісся „ „ „ „		46·08	34·36	33·26	35·09	8·79	7·67
Волинь „ „ „ „		41·90	31·00	27·85	27·59	8·49	6·50
Львів „ „ „ „		49·07	37·88	33·98	32·54	11·10	8·79
Станиславів „ „ „ „		47·05	36·55	32·24	30·60	9·96	7·89
Тернопіль „ „ „ „		44·59	33·57	29·20	28·95	8·46	6·29.

Звіринні харчові продукти в місяці вересні 1928 р. коштували в золотих:

	Свинина: 1 кґ. жив. ваги.	Молоко: 1 літр.	Яйця: 10 шт.
Варшава	1·92	0·29	1·54
Полісся	2·05	0·35	1·23
Волинь	1·87	0·32	1·28
Львів	1·78	0·31	1·44
Станиславів	1·77	0·31	1·37
Тернопіль	1·79	0·29	1·45

Рух цін. Рух гуртових цін в 1928. році, обрахованих після 20 родів товарів, у відношенні до цін 1927 року, взятих за 100, представляється так: Для продуктів сільського господарства:

в місяці січні 1928 року 99,7
» » лютні » » 91,1
» » березні » » 102,1
» » цвітні » » 104,7
» » травні » » 103,4
» » червні » » 102,5
» » липні » » 101,9
» » серпні » » 100,2
» » вересні » » 99,7.

Для продуктів промислових:

в місяці січні 1928 року 103,8
» » лютні » » 103,0
» » березні » » 103,2
» » цвітні » » 105,3
» » травні » » 104,7
» » червні » » 104,6
» » липні » » 104,5
» » серпні » » 104,3
» » вересні » » 103,8.

Значному піднесенню цін на хліборобські продукти до м. цвітня і потім повільному спадові їх до вересня, коли вони зіступили до січневих — ціни на промислові вироби відповіли порівнюючи незначним підвищенням і спадом.

Торговельний білянс Польщі. У вересні б. р. Польща привезла з закордону товарів на 272.784 міліонів золотих; в серпні б. р. привезено було на 258.774 міл. золотих, цеб-то після спаду (порівн. „Кооп. Р-ка" ч. 9, ст. 421) цифра довозу знова піднеслася. Анальоґічною є й вивозова сітуація, при чому вартість вивезеного товару у вересні виносила 204.343 міл. золотих, а в серпні — 196.333 міл. зол. Таким чином торговельний білянс за вересень характеризується неґативним сальдом в 68.441 міл. золотих.

За девять місяців 1928 р. привезено до Польщі товарів загалом на суму 2,585.313 міліонів золотих. вивезено на 1,805.008 міл. зол. Ріжниця: мінус 780.305 міл. зол. Для порівнання згадаємо, що за той самий період часу 1927 р. відємне сальдо рівнялося 259.038 міл. зл. Отже економічна ситуація держави далеко не покращала; в остаточному ж вислiді має тенденцію до погіршення, мимо того, що місячні сальда виявляють хвилеве зменшення, як бачимо, відємної ріжниці між привозом і вивозом.

Деякі курйози польського торговельного білянсу.

Наводимо тут за „Dziennikiem ludowym“ дані про господарську політику Польщі на підставі цифрових зіставлень що до польського торговельного білянсу. На протязі перших чотирох місяців біжучого року привіз до Польщі дав такі суми:

січень	. . . 271,2 міл. зол.
лютень	. . . 270,4 „ „
березень	. . 322,1 „ „
квітень	. . 265,6 „ „

цеб то місячно більше, як на одну чверть міліярда.

За той сам час привіз пшениці виносив 21 тис. тон на суму 11,2 міліонів зол., привіз жита – 31 тис. тон на суму 15,1 міл. зол., то є разом 26,3 міл. зол. В травні, ц. то в часі переднівку досягла ця позиція висоти 40 міліонів зол. І так стоїть справа з року на рік в такій перевагом рільничій країні, як Польща. — Чому? — питає часопис і відповідає: Справа проста.

В осени, по жнивах поміщики і багатші селяни продають надвишку збіжа по над свої потреби (а не потреби краю) за границю, дістаючи за них середні ціни. Тому що закордонні ринки завалені товаром, закордонні купці на тій трансакції значно заробляють.

Натомісць на весні, коли ціни збіжа йдуть сильно в гору а краєві запаси вже вичерпані, міські споживачі, (і бідніші селяне — Ред.) мусять їх спроваджувати з закордону.

Між споживчими артикулами в рубриці привозу видніються на першому місці звіринні їдомі товщі. Стан довозу їх в роках 1924—28 був такий:

протяг часу: січень—квітень	в міліонах золотих:
1924	22,5
1925	14,7
1926	5,1
1927	13,7
1928	20,2

По короткотривавшому зменшенню довозу під час господарської кризи (1925—1926) вернено до норми з року 1924. Росходиться тут головно про імпорт американського смальцю для упромисловлених горішньо - шлезьких округ.

В цей же час солонина польської продукції вивозиться за границю і продається за дуже низькі ціни. Окрім того вивозяться сирівці у виді живих безрог, замісць того, щоб їх переробляти на місці й тутже продавати й споживати.

Що до вивозу, то він представляється слідуючо:

Рік 1928

період часу:	в міліонах золотих:
січень	218,4
лютень	197,8
березень	208,2
квітень	184,5
Разом	. 899,0

З тієї загальної суми припадає на:

вугіль	103,970 міл. зол.
дерево	145,700 „ „
безроги	70,700 „ „
яйця	39,169 „ „
нафтові вироби . .	24,200 „ „
бавовняні тканини .	11,829 „ „
сировий цукер . .	26,800 „ „
кристалевий цукер	7,800 „ „
разом	. 430,268 міл. зол.

Розбираючи й порівнюючи окремі позиції, прийдемо до дуже цікавих висновків. Вугля привозила Польща в 1924 році 3.531.032 тон і одержала за те 192.621 міліонів золотих. В 1928 р. в бігу того самого часу — 4-х місяців вивезла 3.711.196 тон, отже біля $^{1}/_{4}$ міліона тон більше, і одержала тільки 103.970 міліонів, ц. то на 88,65 міліонів менше. Тут треба замітити, що вугіль користає на залізниці з вуглевої тарифи, то значить, що залізниця докладає до транспорту вугля річно щось біля 150 міл. зол.

Сирового цукру вивозила Польща в 1924 р. 32,3 тисячі тон і одержала за нього 30,3 міл. зол., а в р. 1928 — 49,2 тис. тон, цебто більше на 16,9 тисяч тон, але одержала тільки 26,8 міл. зол. Отже менше на 4,1 міл. зол. Поза тим цукровий картель користає з монополю на внутрішньому ринкові і побирає в краю значно нищі ціни від тих, за які продає той самий товар за границею.

А тепер про бавовняні вироби: з 2 тисяч 476 тон в р. 1924 вивіз упав до 1 тис. 101 тон, а в грошах з 46 міл. зол. до 11 міл. зол. в 1928 році. Отже експорт є фінансово некорисний.

В деревному вивозі такі самі ненормальні скоки:

В 1927 році 614 тис. тон. А протягом року спад на 360 тисяч тон, що виразно свідчить, що ми тут мали до діла з конюнктурним експортом, викликаним кольосальним запотребуванням дерева з боку Англії й Німеччини. При цьому треба памятати що експортація лісу є зконцентрувана на землях східних, замешкана людністю білоруською і українською (Пікр. наше. Редакц.

»К. Р.«), **виконується в дійсно грабунковий спосіб.**

Той самий спад спостерігається в експорті нафтових виробів. В р. 1924 вивезено всіх тих продуктів на суму 42,7 міл. зол., а за той самий час 1928 року на 24 міл. 200 тисяч. То значить, що спад вивозу нафтових продуктів досяг вже 50 відсотків. Спричинений він є вичерпанням нафтових джерел на Підкарпатті; належало тим часом приступити до нових верчень.

Уряд дозволив нафтовим промисловцям піднести ціни на внутрішньому ринкові з тим, що узискані надвишки підуть на заложення вертівничої спілки »Піонір«, в котрій уряд мавби рішаючий вплив. Промисловці ціни піднесли, на основний капітал вплатили мінімальні суми, а в межичасі продали якимось французьким спекулянтам три найбільші нафтові спілки: »Премєр«, »Фанто« і „Нафта«. Нові господарі насамперед уневажнили картельні умови з урядом і викинули кілька сот умових робітників. Про нові верчення на разі не чувати, а це відбивається тим часом на можливостях вивозу в цій ділянці.

Противно є в области вивозу яєць і безрог, який представляється додатно. Ілюструє нам це статистика. За час: січень квітень вивезено:

Рік:	Яєць	Безрог
	в міліонах	злотих:
1927	49,322	35,2
1928	39,169	70,7

Протягом цілого року:

1925 вивезено яєць на	51 міл.	227 тис.	зл.
1926 „ „	„ 131	„ 988	„
1927 „ „	„ 169	„ 370	„

Відкриваються великі можливости, як що одначе зміниться господарсько-суспільні умови на селі.

Як би усунути цілу масу посередників, обняти село сіткою кооперативних організацій, збудувати відповідні холодільні, а передовсім достарчити селянинови землі, тоді можна булоби сотки міліонів золотих видобути для краю з самого тільки експорту яєць.

Так — куріозно -- представляється експорт в Польщі, де рішаючими господарськими чинниками являються поміщики, Левіятан і капіталістичні спілки, а уряд провадить господарську політику в їх інтересі, а не в інтересі цілої людности".

Про ці куріози ми вже не раз писали в нашому часописі. Нас би вони мало цікавили, як би не дотикали так болюче живого організму нашого господарства і як би нам не довелося жити в таких безглуздих господарських умовах.

Підвищення цла на смалець і солонину. В „Деннику Устав Р. П.", ч. 85 позиц. 752, оголошено розпорядження міністрів: скарбу, промислу й торговлі та рільництва з дня 25 вересня ц. р. про підвищення цлових оплат привозових на смалець і солонину.

Дотеперішні цлові ставки були порівнюючи низькі і виносили: на свіжу й солону солонину та на смалець зл. 3.— за 100 кґ, а на паприковану і вуджену солонину 20 зол. за 100 кґ. Дякуючи цему, закордонні імпортери могли ввозити до Польщі ці продукти в постійно зростаючій кількости. Особливо це відноситься до товщів американського походження.

Щоб спинити на далі довіз чужинецького товару, уряд рішився підвищити цлові оплати, а саме: до 40 зол. за 100 кґ солоного сала, до 50 зл. за 100 кґ смальцю і до 60 зл. за 100 кґ паприкованої вудженини. Розпорядження передбачує винятки лише в тому разі, коли домашня продукція товщів не вистарчатиме; тоді за дозволом міністерства скарбу є можливий довіз згаданих продуктів після старих ставок, обовязувавших дотепер.

Так Польща направляє катастрофально-пасивний стан свого торговельного білянсу, попри инший мотив, який керував в данному разі політикою уряду, а саме: рятування домашньої годівлі свиней, загроженої закордонною конкуренцією.

Збіжеві резерви в Польщі і чорний хліб. Дня 16. жовтня в апровізаційному виділі міністерства внутрішніх справ відбулося засідання міжміністеріяльної комісії для справ збіжевих резерв. Стверджено, що державні збіжеві резерви посідають поважні запаси жита, які походять з запасів державного рільного Банку, будь то зі союзних кооператив, рільничих кооператив, будь також з міських апровізаційних закладів. На тому ж засіданні ухвалено одночасно утворити збіжеві резерви на Горішньому Шлеску.

Цей оптимістичний півурядовий комунікат, що по части криє в собі трівожну непевність, не подаючи ніяких конкретних даних, — трудно би дався погодити з останнім розпорядженням уряду, що до обовязкового перемолу жита на муку не нище 70 відсотків з забороною випікання пшенично-житнього хліба, яким понайбільше досі годувалися міста. Тепер житній хліб з 70 процент. муки буде засадничим типом хліба для міста.

Страйк робітників в лодзинському текстільному промислі і його відгомін. Дня 5-го жовтня на текстильних фабриках в Лодзі вибух страйк. До страйку, заповідженому соціялістичним робітничим союзом приєдналася організація жовтих „Праця" та християнські робітничі союзи. Страйк захопив без малого всі фабрики в Лодзі і поширився до околичних округ. Робітники жадали підвищення всіх платень на 20%. Інтервенція уряду, який пропонував працедавцям підвищити заробітню платню на 5%, довго не мала успіху, але зпосередничені урядом переговори сторін покінчилися б. м. успішно для робітників, які одержали підвишку платень на 5%, при чім при деяких акордових працях підвишка сягає до 35%. Працю на лодзінських фабриках вже розпочато 23. жовтня. Страйк лодзінський знайшов солідарний відгомін між робітництвом менших осередків текстільного промислу. Між иншим великий солідарістичний страйк відбувся в Білостоці.

З ліквідацією лодзінського страйку страйкова хвиля не устала. 23. жовтня оголошено текстильний страйк портових, транспортових, корабельних робітників в Гдині і заповідається страйк в Білій.

На українській території в тому ж самому часі вибухли два страйкових криваво-драматичних епізоди: в Гребеннім і в Дебах Равського повіту. Страйкували сільсько-господарські робітники на поміщицьких маєтках. Прийшло до кровавої росправи поліції з робітниками. Мимо того страйк покінчився успішно для робітників, які дістали 100% підвишку заробітньої платні, яка перед тим була дуже мізерна.

Організація вивозу безріг і рогатої худоби в Польщі. Вивіз безріг і рогатої худоби з Польщі представляється так:

В 1924 році вивезено 382.754 штук в ціні 30.624.000 зол.

В 1925 році вивезено 867.053 штук в ціні 74.253.000 зол.

В 1926 році вивезено 593.525 штук в ціні 79.888.000 зол.

В 1927 році вивезено 771.415 штук в ціні 97.532.000 зол.

В січні — серпні 1928 році вивезено 861.704 штук в ціні 80.610.000 зол.

Вивіз цей в торговельному білянсі Польщі займає т. ч. поважну позицію, але досі він був зовсім неорганізований зі шкодою для народнього господарства Польщі. Брак контролі приводив до того, що в транспортах знаходили здохлі штуки. З другого боку треба додати залежність польських експортерів від закордонних капіталів і нарешті те, що вони не змогли здобути по за Австрією й Чехословаччиною инших ринків; до того ще й ринок австрійський є надто слабої поємности.

Серед такого стану прийшло до заложення державного Експортового Інституту і його інтервенції з метою урегулювання відносин. Він також започаткував утворення Експортового Синдикату для безрог і рогатої худоби у формі спілки з обмеженою відповідальністю, з основним капіталом в 250.000 зл. До Синдикату належать приватні особи і рільничі організації. Метою його є: 1) упорядкувати доставу на віденський і празький ринки шляхом постачання їм сталих контінґентів, 2) здобуття нових ринків, 3) унезалежнення від закордонних капіталів, 4) вплив на годівлю в Польщі і піднесення якости худоби, 5) забезпечення беконарень і масарень товаром і піднесення цього промислу. („Слово Польське").

Упадок цін на бекони. Нотування цін на льондонських ринках під кінець жовтня виказують упадок цін на польські бекони (свиняче мясо) з 98 шіл. на 84 шіл.; таке значне пониження ціни бекону з Польщі пояснюється надмірною подачею закордонних беконів, з котрих на першому місці стоять данські. Довіз данських фабрик доходить до 16 тисяч штук тижнево.

Утворення Центрального Банку в Польщі. Невдовзі приїде до Варшави делеґація американських банкірів, як представництво тих банкових ґруп, котрі уділювали Польщі стабілізаційну позичку. Метою їх приїзду є переговорювання в справі утворення в Польщі Центрального Банку, котрий би в порозумінні зі всіми кредитовими товариствами в краю організував уділювання довгоречинцевих кредитів. Проєкт цієї інституції американські делеґати вже предложили заінтересованим кругам у Варшаві і він вже розглядався в м-ві скарбу. В разі успішного закінчення преговорів американські фінансові групи загарантують ульокування відповідних облігацій на американському і европейському ринкові.

Закордонний капітал на Радянщині дістає від уряду великі привілеї й абсолютну свободу. Офіційна телегр. агенція „Тасс" доносить: „Центральний Концесійний Комітет випрацював плян уділювання концесій на інвестиції в комунальних господарствах — близько в 60-х містах, між иншим в Ленінграді, Москві, Одесі, Київі, Харкові і т. д., і т. д. Концесії мають відноситися до робіт публичного характеру — до будов трамвайових ліній, газовень, електричних стацій, водотягів, різень і т. п.

Концесіонерів обовязують усталені тарифи для мешканців при чому ґарантуються їм достатoчні зиски та можливість продовження контракту. Як що заанґажовиний капітал буде досить великий, концесіонери можуть одержати ґарантію, запевняючу їм безконкуренційність через неуділення дозволів на закладання підібних підприємств в тій самій комуні.

Як видно, без помочі капіталістів при возстановленні зруйнованого господарства не обійдеться.

Будування нових фабрик і заводів на Україні. На нові роботи, на реконструкцію і ремонт фабрик було витрачено в р. 1927/28 369,000.000 крб., з них 207,000.000 на реконструкцію, 92,500.000 на нові заводи і тільки 43,000.000 на ремонт.

Наслідки цього капітального будівництва на Україні, оскільки правдиві є радян. дані, такі:

В гірничій промисловости продовжувалось будування 17 нових великих шахт, одну з них вже цими днями пущено. В цьомуж році почалось будування нової електростації в Кадієвці. Незабаром закінчується будування нової мойки вугілля в Горлівці і Брянському та нової сортовки в Чистяківці.

Укрсільтрест почав капітальне переустаткування одної з найбільших соляних копалень ім. Лібкнехта, що дасть можливість збільшити виробництво соли майже в два рази.

На металюрґічних заводах проведено було досить значні роботи для відбудови домен і для встановлення імпортного технічного устаткування. Так, на Єнакієвському заводі було пущено в цьому році домну Н. 5. На заводі ім. Томського відбудовано мартинівську піч 7, на инших трох заводах почалось будування нових великих коксових печей. Продовжувалося будування нового Керченського і трубнопрокатного металурґічного заводу в Маріюполі та поширення вагонобудівельного заводу ім. »Правди«.

Досить значні нові роботи переведено в машинобудівельній промисловости. Південмаштрест закінчив новий болтовий завод в Торецькому та проводив реконструкцію Луганського заводу. Завдяки поширенню програми суднобудівництво в 27—28 р. знято було з консервації кол. завод »Руссуд«.

Укртрестсельмаш закінчив будування нових цехів на заводі „Серп і Молот", „Червона Зоря", „Червоний Проґрес" та „Комунар".

Укрсилікаттрест закінчує будування нового динасового заводу в Пантелеймонівці, а також Дніпропетровського шамотового заводу. Частково Дніпровський завод вже пущено. В цьому році відновлено також шлако-цементний завод в Краматорівці.

Місцева промисловість побудувала в цьому році 4 нові цегольні. Пуск цих заводів дасть можливість збільшити виробництво цегли в 28-29 р.

Цими днями закінчується остаточно будування Київської кіно-фабрики та Одеської нової консервної фабрики, що працюватиме майже виключно для експорту.

Укртекстильтрест ще в липні цього року закінчив будування нової вовномойки в Новій Баварії. Крім того почато будівельні роботи для налагоджування снопов'язального виробництва в Одесі і в Харкові.

Укршкіртрест закінчив будування заводу мездрового клею в Одесі, що працюватиме майже виключно для експорту. Крім того почалось будування нової фабрики взуття в Київі.

Опріч цих робіт слід вказати на початок будування великого водогону в Донбасі, а також на продовження будування нових районних електростанцій в Штерівці, Криворіжжі, Харкові та Дніпрельстану.

Парцеляція ґрунтів гр. кат. церкви. Церковні власти станиславівської і львівської дієцезії приступають до парцеляції церковної земельної посілости, як висновок з конкордату, який наклав цей обовязок на церкву. На днях появився обіжник до духовенства львівської дієцезії, який ставить до духовенства вимогу перевести парцеляцію до 15 листопада ц. р., шляхом переторгів на місцях, при чому земля має продаватися тільки за готівку. На тихже засадах переводиться вже парцеляція в станиславівській дієцезії.

Справа ця такої величезної ваги, що виростає далеко поза межі внутрішньої

справи церкви. Це справа першорядної національної і суспільної важливости. Розходиться про доволі поважні комплекси землі, що є в розпорядженні української нації в особах церковних органів управління і в справі цій муситься респектувати основні засади національної економічної політики. Дивлячись з цеї точки погляду, не можна не завважити в зарядженнях гр. кат. церковної єрархії поважних хиб, які пливуть або просто з непорозуміння, або з недостаточного узгляднення ширших національно-суспільних моментів в цьому питанні. Педовсім нічим не є оправданий наглий поспіх в цій справі, який може потягти за собою необчислені шкоди для самої справи. Переведення продажу в такій нагальний спосіб зовсім унеможливить набуття землі незаможному селянству; колиб речинець був даний хоч кількамісячний, тоді бідніші господарі моглиб вистарати потрібні гроші. Друга точка, продаж тільки за готівку не випливає ані з конкордату, ані з польського закона про парцеляцію, де передбачується можливість сплати землі до 20 літ. Українська церква не може виставляти себе на закиди, що ставить гірші умови купна землі, як польське законодавство. Наслідком таких вимог при продажу набуття землі є зовсім виключене для найбільше її потребуючого сільського населення, і земля достанеться до рук тільки найбогатших. Як відомо навіть критикований нами польський закон про парцеляцію має на оці передовсім малоземельне селянство (польське).

Треба сподіватися, що в цій першорядної ваги справі укр. церковна єрархія стане на висоті свого завдання, керуючись не лише економічними, але й громадськими міркуваннями.

Далі ще одна річ: при тій „малій земельній реформі", що буде переведена самою українською нацією не можна забути про потреби нашої культури. З церковних маєтків треба виділювати підходячі куски землі на будівельні площі для домів читалень, кооператив і шкіл та відповідні площі на досвідні поля для кружків »С. Господаря«. Справи цієї нехай допильнують на місцях кооператори, щоб відтак не каялися, коли промине нагода. Ясна річ, що ціна за ті парцелі повинна бути мінімальна або й зосім ніяка.

Церковні круги зроблять теж велике національне діло, коли якийсь відсоток від одержаної за землю квоти пожертвують на уфундування Рідної Школи. Це розвязалоб проблєму рідного шкільництва в значній мірі.

З життя української кооперації.

Стан кооперації на північно-західніх землях (на 1. I. 1928 р.).

Кількість кооператив.

Згідно з даними, які маються в розпорядженні Інспекторату Ревіз. Союза Укр. Кооператив в Луцьку, числилось на день 1 січня 1928 р. 185 українських кооперативів на Волині, в тому 66 членів РСУК і 41 на прочих північно-західних землях, в тому 9 членів РСУК. Повищі дані не вповні точні з за браку вичерпуючих матеріялів.

Порівнюючи кількість кооператив з даними на 1 січня 1927 р., треба ствердити, що кількість кооператив на Волині збільшилась на 61%, а на прочих північно-західних землях на 412%. Такий значний порівнюючий процентовий зріст кооператив на Поліссі, Холмщині і Підляші пояснюється до певної міри тим, що улаштовувались кооперативні курси.

Найбільша кількість кооператив припадає на південно-західні повіти Волині, які густіше заселені і багатші своєю природою і культурою, ніж північно-східні. Границею поміж цими районами є залізниця Берестъ-Ковель-Рівне.

Розположення кооператив по повітам і рокам їх заснування унагляднює таблиця, що залучена до цього огляду (див. Додаток в кінці статті).

В поданій кількости кооператив на північно-західних землях числиться: споживчих 211, кредитових 11, в тому числі 5 міських і 4 П. С. К.

Стан споживчих кооператив.

Стан 50 споживчих кооператив, які надіслали до Інспекторату річні справоздання за 1927 р. в ціли їх провірення, представляється в таких цифрах:

Стан чинний.

	загально	пересічно	в % до білянсу
Каса	9.224·91	184·50	6,1
Товари	75.870·57	1.517·41	50,1
Лядові довжники .	25.453·01	509·06	16,8
Льокації	2.980·73	59·61	1,9
Движимости . . .	14 842·46	296·85	9,8
Недвижимости . .	5.138·68	102·77	3,4
Ріжні	11.735·36	234·71	7,8
Продукти	2.674·72	53·49	1,8
Страти	3.467·29	69·35	2,3
Разом . .	151.387·73	3.027·75	100,0

Стан довжний.

	загально	пересічно	в % до білянсу
Запасний фонд . .	27.953·83	559·08	18,3
Уділи	22.274·68	445·49	14,7
Спеціяльні фонди .	6.000·58	120·01	4,0
Кредити	21.597·63	431·95	14,3
Вірителі	29.564·44	591·29	19,6
Ріжні	7.578·37	151·58	5,0
Надвишки	36.418·20	728·36	24,1
Разом . .	151.387·73	3.026·75	100,0

Власні фонди.

Запасний фонд . . .	27.953·83
Уділи	22.274·68
Спеціяльні фонди .	6.000·58
Зиск	36.418·20
Разом . .	92.647·29

Чужі фонди.

Кредити	21.597·63
Вірителі	29.564·44
Ріжне	7.578·37
Разом . .	58.740·44

Разом оборотові фонди 151.387·73.

Відношення власних фондів до чужих, як **1 до 0,63**.

Переглядаючи зазначені цифрові дані, зауважуємо слідуюче: а) матеріяльно кооперативи уґрунтовані добре, бо відношення власних фондів до чужих мається як 1 до 0,63 (92.647·29 до 58.740·44), б) запас товарів і продуктів разом виносять 78.545·29, що по відношенню до білянсу становить 51,9%, в) лядові довжники виносили суму 25.453·01, що дає 16,8% білянсу і становить 32,4% запасу товарів і продуктів і 27,4% власних фондів, г) ульоковано власних фондів в недвижимостях і движимостях 19.981·14, або

13,2% білянсу і 21,5% по відношенню до власних фондів, д) з 50 кооператив 43 закінчили діловий 1927 рік з надвишкою від проданих товарів і продуктів в сумі зол. 36.418·20, або 24,1% білянсу, а сім кооператив зі стратою в сумі зол. 3.467·29, або 2,3% загальної суми білянсу, д) на протязі 1927 р. набуто 44 кооперативами товарів на зл. 604.786·50, або пересічно на одну кооперативу 13.745·15, продано на зл. 658.526·57, пересічно 14.966·51 на одну кооперативу, ж) узискано від продажу товарів зл. 99.227·79, що становить 15,1% обтяження. Кошти завідування виносять 81.103·55, або 12,3% по відношенню до торгів. Чистий зиск від продажу товарів виносить зл. 18.124·24. Решта виказаного зиску походить від продажу продуктів та инших операцій.

Повищі білянсові дані 50 кооператив уявляють собою стан більш менш добре уґрунтованих кооператив з наладженим рахівництвом. Значна частина решти споживчих кооператив, від яких річних справоздань ще не одержано, роспоряджає оборотовими фондами, (треба припускати), в більшій сумі, бо кількість поданих білянсів складає майже 25% загальноі кількости споживчих кооператив І. ступня.

Стан осередків споживчої кооперації.

На терені північно-західних земель існує 4 осередки споживчих кооператив, а саме в Здолбунові, Острозі, Дубні, Кремінці. Обєднують названі ПСК 49-членів-кооператив, в тому 15 нечинних. Будучи збудовані з гори без належного матеріяльного уґрунтування, осередки ці не в стані задовольнити потреб кооператив. Колиж приняти під увагу порівнюючи високі торговельні видатки тих Союзів при невеликих товарових оборотах і незначних власних фондах, а також безплянову і невмілу господарку, при повній відсутности якоїбудь організаційно-інструкторської праці, названі Союзи, за винятком Кремінецького, опинились в пасивному стані і зараз знаходяться перед примусовою ліквідацією.

Стан тих Союзів по даним ревізій, переведених в 1927 р. представляється в такому виді:

Стан чинний.		Стан довжний.	
Каса	1.354·32	Уділи	1.911.08
Товари	42.270·55	Запасні фонди	1.713·96
Довжники	58.138·32	Спеціяльні фонди	2.126·—
Нерухомість	13.500·—	Кредити	97.298·85
Рухомість	8.163·71	Вклади	11.915·21
Ріжне	2.102·70	Векселі	20.218·22
Бібліотека	1.848·61	Ріже	6.811·39
Льокації	232·09	Надвишка	908·74
Страти	16.293·15		
Разом	142.903·45	Разом	142.903·45

Оборотові фонди тих 4 П. С. К. виносять:

власні		чужі	
уділи	1.911·08	кредити	97.298·85
запасний фонд	1.713·96	вклади	11.915·21
спец. фонд	2.126·—	векселі	20.218·22
		ріжне	6.811·39
Разом	5.751·04	Разом	136.243.67

Відношення власних фондів до чужих мається як 1 до 23,7. Набуто товарів тими ПСК по данним ревізій на загальну суму зл. 255.850·86 продано на зл. 291.960·15.

Пересічний місячний торг виносить:

П. С. К. в Дубно зл. 20.593·23, Кремінець 6.884·02, Остріг 4.885·45, Здолбунів 6.410·51. Разом 38.773·21 зл.

Торговельні видатки названих ПСК по відношенню до вказаної суми торгів виносили в П. С. К.

Дубно	10,34%	Остріг	19,43%
Кремінець	8,65%	Здолбунів	11,72%

Пересічний процент коштів завідування названих ПСК виносить 11,6

Пасивний стан союзів ствержено в 1927 р. В звязку з тим із РСУК були видані Союзам в Дубні, Острозі і Здолбунові поручення про негайне скликання зборів, на яких мала бути вирішена справа дальшого існування тих Союзів. Однак поручення РСУК не були виконані. І тільки після виданих вдруге поручень РСУК про скликання Заг. Зборів, ПСК в Здолбунові приступив до виконання поручень.

Стан кредитової кооперації (міської).

Кредитових міських кооператив І. ступня, які є членами РСУК, налічуєтся на 1. І. 1928 р. пять.

Стан їх слідуючий:

Стан чинний.		Стан довжний.	
Каса	6.525·54	Резервовий фонд	18.650·56
Позички	420.235·64	Уділи	66.418·72
Ріжні за інкасо	157.159·27	Спец. фонди	27.668·36
Майно	8.101·70	Вклади	193.968·32
Льокації	18.496·60	Кредити	135.713·40
Ріжне	22.748·78	Ріжні за інкасо	157·159·27
Страта	2.282·47	Ріжне	28.617·98
		Надвишка	7.353·39
Разом	635.550·00	Разом	635.550·00

Переглядаючи подане зіставлення зауважуємо слідуюче:

Фонди кооператив виносять.

Власні фонди.		Чужі фонди.	
Резервовий фонд	18.650·56	Вклади	193.968·32
Уділи	66.418·72	Кредити	135.713·40
Спец. фонди	27.668·36		
Надвишка	7.353·39		
Разом	120.091·03	Разом	329.713·40

Разом оборотові фонди 449.772·75.

Відношення власних фондів до чужих мається як 1 до 2,75. Таке відношення власних фондів до чужих треба признати здоровим.

Позики уділюються в нормах установ дрібного кредиту на терміни 3-ох міс. Однак багато позик звичайно прольонґовуєтся, що натурально наґативно відбивається на рухливости самих установ, та своєчасному сплачуванні їх зобовязань. Треба признати, що уділювання короткотермінових дрібних позик, які видаються не одноразово, не дають підстави до осягнення цілі в господарстві, на що вони в більшости своїй побираються. Загальна сума уділених позик пересічно виносить 93,4% оборотових фондів.

Вклади переважно походять від незначної кількости осіб і складаються з значних сум. Дрібної ощадности ширшого загалу населення не помітно.

Кредити засягаються в державних кредитових установах і порівнюючи в невеликій сумі в Центробанку. Запотребування членів кредитом не задовольняються оборотовими фондами кооператив.

Кошти адміністрації по відношенню до уділених позик зависокі і для їх покриття керуючі орґани кредитових установ означують инші джерела, чи то у формі спеціяльних даток, через що позики стають дорощими, чи то у формі провізій від ріжних операцій.

Взагалі треба ствердити, що позики на північно-західних землях є значно дорощі, ніж в Галичині.

Крім міських кредитових установ на Волині є ще шість сільських, які належать до РСУК, або мають приступити до нього в найблищому часі. За браком відповідних матеріялів, докладний стан їх не подається.

Населення, відчуваючи велику потребу в дешевому кредиті, засновує сільські або районові кредитові кооперативи, які по своєму складу членів є цілком українськими. Однак не маючи можливости дістати відповідних кредитів в центральних українських установах, вступають до Ревізійного Союзу Польських спілок рільничих, який відразу при 250—300 зл. власного капіталу кооперативи, уділює 2500—3000 зл. позички. З поширенням операцій і збільшенням власних фондів, що стає з приєднанням нових членів після одержання нових позик, кредити кооперативам збільшуються. Таких кооператив, заснованих на статутах по зразкам кас Стефчика, налічується на Кремінеччині на 1. січня б. р. 22. Поодинокі складники стану 14 кооператив на 1. січня 1928 р. представляється слідуючо:

власні фонди зл. 84.542·—
чужі: вклади 140.208
кредит 100.000 » 240.208 324.750, що становить 80,5% білянсової суми тих кооператив — 405.680 зл. Відношення власних фондів до чужих мається як 1 до 2,84. На протязі 1927 р. уділено позичок тими кооперативами 598.965, причім з тих кооператив постійно провадили операції на протязі року лише 3 кооперативи.

Кооперативи ці обєднують 3000 господарств. Кредитових кооператив з українським складом членів, що належать до Польського Ревізійного Союзу, налічувалось на північно-західних землях на 1. січня б. р. 58.

Сільсько-господарська кооперація.

Сільсько-господарських кооператив, як таких, на терені північно-західних земель не існує, як рівнож нема кооператив по перерібці сільсько-господарських продуктів. Правда, при деяких споживчих кооперативах заложені і закладаються сільсько-господарські відділи, але вони до сього часу за браком необхідних кредитів і власних засобів, як рівнож фахового персоналу, не поширюються, хоча господарські операції в деяких кооперативах і займають досить значну частину їх обороту. Кооперативи (споживчі) з сільсько-господарськими відділами почали спроваджувати штучні погної, добірне насіння і господарське знаряддя, а деякі з них набувають сільсько-господарські машини для спільного користування. Такі кооперативи прибірають т. ч. мішаний вигляд господарсько-споживчих кооп-ив.

Молочарство.

Північно-західні землі, особливо Полісся, по своїм природнім богатствам (велика площа пасовиськ і луків, як рівнож значна кількість худоби у кож-

ного господаря) надаються надзвичайно добре до організації кооперативного молочарства. І тільки брак фахівців, які б організували молочарські кооперативи і поставили б технічну сторону їх на належну височінь, затримує цю галузь продукційної кооперації на цих землях. Спроби населення, без технічної допомоги і відповідного основного капіталу, не дають позітивних наслідків.

Польські кооперативні централі звернули на організацію молочарень належну увагу. В тій ціли в Бересті є відділ молочарської централі, а на Волині, північна частина якої добре надається до організації молочарень, утримується двох інструкторів по молочарству, які організували короткотермінові курси по молочарству і обслуговують 22 молочарні в останніх двох роках. Даних про стан тих молочарень немає.

Заключення.

Накінець треба сказати, що кооперативний рух на північно - західних землях поширюється з кожним днем, набірає більше сили на здорових кооперативних засадах. Штучність, яка виявлялась, в певній мірі, в часах 1918—1922 р. зникає. Кооперативна свідомість серед населення помітно поширюється. Самовистарчальність більшости кооператив при заснуванні і веденні їх є засадою, що позітивно впливає на дальніший їх розвиток.

В цілях плянової розбудови кооператив на північно - західних землях вважається за необхідне:

1. Звернути належну увагу на пляномірну розбудову споживчих сільських кооператив з сільсько-господарськими відділами.
2. Засновувати кооперативи, або допомагати їх заснуванню на засадах самовистарчальности.
3. Вводити в життя кооператив раціональну господарку.
4. Не закладати ПСК до часу повстання належної кількости самовистарчальних кооператив, які зложилили б для ведення операцій необхідний власний капітал.
5. Звернути належну увагу на заснунання кредитових кооператив, які обєднались би в РСУК.
6. Ширити ідею дрібної ощадности серед загалу українського населення.
7. Вводити в життя кредитових кооператив посередницькі операції по збуту і постачанню сільсько-господарських предметів лише після уґрунтування кооператив і налагодження їх операцій.
8. Найти вихід або спосіб матеріяльної допомоги кредитовим кооперативам у формі кредитів готівкою, або дисконта ділових векселів відповідно до власиих фондів тих кооператив.
9. Звернути належну увагу на розбудову кооперативних молочарень, або заснування молочарських відділів при споживчих кооперативах, де є відповідний ґрунт.
10. Підготовляти ґрунт до заснування повітових або районових сільсько-господарських кооператив, які зі збільшенням власних фондів і ширенням своїх операцій відчинили б філії в районі своєї діяльности.

В організаційно - інструкторській і кооперативно - освідомляючій праці стреміти до

а) заснування в повітових або районових центрах КОК-ів,

б) плянового урядження рефератів і бесід по кооперації і сільському господарству на селах при помочі громадських українських організацій і окремих осіб,

в) улаштування цілого ряду кооперативних курсів в ріжних містах

і місточках північно-західних земель, як для підготовки рахівників, так і для склепарів і членів Управ і Надзірних Рад, причім термін і програма курсів ріжна в залежности від населення данного району і потреб кооператив,

г) закладування при кооперативах бібліотек і читалень, подавання органам завідування кооператив підчас інструкторських провірок та ревізій не тільки вказівок про необхідність провадження культурно-освітньої праці в кооперативах, але також поучування їх про способи і методи провадження цієї праці,

д) скликування періодичних районових анкет для направи кооператив і усунення хиб, помічених підчас переведених ревізій і зложених зіставлень стану тих кооператив.

Додаток.

Таблиця кооператив Волині, Полісся, Холмщини і Підляша по повітам і рокам діяльности.

	на 1. I. 1926		на 1. I. 1927		на 1. I. 1928	
	члени	нечлени	члени	нечлени	члени	нечлени
	Р. С. У. К.		Р. С. У. К.		Р. С. У. К.	
Волинь						
Кремінець	10	8	17	9	18	23
Дубно	4	7	6	10	10	11
Луцьк	1	1	4	8	8	11
Здолбунів	3	5	9	16	13	6
Рівне	2	4	3	2	4	8
Ковель	2	—	4	4	4	20
Горохів	2	2	4	17	8	30
Володимир	—	—	—	2	1	5
Любомль	—	—	—	—	—	4
Костопіль	—	—	—	—	—	1
	24	27	47	68	66	119
Инші землі						
Томашів	—	—	—	3	4	7
Берестя	—	1	1	1	3	3
Кобринь	—	1	1	1	2	1
Дрогичин	—	—	—	—	—	2
Грубешів	—	—	—	—	—	2
Влодава		—	—	—	—	1
Холм	—	—	—	—	—	2
Пружани	—	—	—	—	—	1
Пинськ	—	—	—	—	—	1
Сарни	—	—	—	—	—	1
Камінь-Коширський . . .	—	—	—	—	—	11
	—	2	2	6	9	32
Всього	24	29	49	74	75	151
	53		123		226	

Нова виробнича кооператива на зах.-українських землях. З 1-го жовтня в Кремянці відкрилася і почала працювати „Українська шевевська артіль" — кооперативне т-во з обмеженою відповідальністю. Т-во організоване п. Григ. Степанюком, якого й обрано „артільним старостою". До т-ва вступили кращі кремянецькі шевці, які зрозуміли, що тільки гурт — сила, що тільки обєднаними силами можна боронитися проти чужого визиску і творити власний добробут. До т-ва вступило поки що 14 осіб, що — згідно зі статутом, — зложили по 100 зл. уділу і по 5 зл. вписового. Т-во входить до кремянецького Союзу Кооператив.

Дискусія про методи кредитування. Часописна полєміка, що велася кілька місяців між деякими органами преси і дирекцією кредитового банку »Дністер«, крім справ, що торкаються самого »Дністра«, врешті решт привела до викристалізування кількох загальних питань, що обходять цілу нашу кредитову кооперативну систему взагалі. »Гром. Голос«, що найбільше заанґажувався в цій полєміці, поставив врешті решт кілька принціпових вимог до дирекції кооп. банку »Дністер«, з яких головні є: зміна системи стягання уділів при виплаті позичок в тім сенсі, щоби вальоризації не підлягала ця квота, що зразу остає в установі на уділ; зниження вимог що до висоти обовязкових уділів при видаванні позичок; обережніше начислювання процесових коштів, особливо при дрібних процесових квотах; обсаджування відповідальних місць тільки шляхом конкурсу. До цих вимог дирекція »Дністра« ще не заняла становища.

Зацікавлення кооперацією. Українська кооперація починає входити »в моду«. Чимраз більше уваги присвячує їй українська некооперативна преса і преса в роді »Słowa Polsk-ого«. Коли від органів в роді цього останнього ми по традиції не привикли очікувати чогось иншого, як звичайних доносів для вжитку поліції, то від деяких органів, що друкуються в українській мові можна-б вимагати все таки більше такту по відношенні до кооперації, все таки поважного здобутку українського демоса. Виступи „Сельроба« крім звичайної дуже дешевенької демаґоґії не вносять нічого в кооперативну думку; вже обережніші і хоч трохи держать форму дискусії статті »Нашого Слова«; в обох одначе видна тенденція „зробити капітал" на критиці, підготовлюючи настрій для Заг. Зборів РСУК.

Також виступи деяких фейлєтоністів зраджують хибне розуміння завдань кооперації. Для кооперації прим. не є арґументом, що уже існує приватна фабрика пасти, хочби й українська, від розбудови кооперативного промислу це кооперації не здержує (инша річ, доцільність в наших умовах якраз такої кооп. фабрики).

Все-ж таки добре, що пишуть про кооперацію. Видко, що з неї починають бути люде; або може є в неї такі хиби, що стають уже видні й нефахівцям. І в одному і в другому разі кооператори вітають критику.

На Великій Україні.

Кредитування кооперації. За відомостями Українбанку в першому кварталі 28—29 року короткоречинцеві кредити для кооперації визначено в сумі близько 51 міл. крб. З них споживча робітнича коопер. одержить 28,000.000 карб., себто мало не 55%, с.-г. кооперація — 12,000.000 карб., або біля 25% і кустарно-промислова кооперація — 9,000.000 карб., себто 18%. Решту кредитів дають для инших галузей кооперації.

Довгочасових кредитів передбачено видати 20,000.000 крб. з них 45% для с.-г. кооперації, близько 40% для споживчої і робітничої кооперації. 8% одержить кустарно-промислова кооопераця і решту инші галузі кооперативної системи.

Українбанк намічає утворити окремий запасовий резерв кредитів на спеціяльну допомогу більш довгоречинцевим кредитом, прим., до нового урожаю кооперативним організаціям недорідних районів. Особливу увагу звертається на кредитування спеціяльних видів с.-г. кооперації — скотарської, садогородньої, що, як відомо, останнього часу мають тенденцію розвиватися.

Проєктується палац кооперації в Харкові. Правління „Сільск. Господаря" визнало за потрібне збудувати в Харкові палац кооперації, де міститимуться всі кооперативні центри України та Укрсельбанку. Цей палац гадають збудувати біля Будинку Держпромисловости. За орієнтовними даними вартість його становитиме 4,500.000 карб. Половину цієї суми має дати кооперація, а решту передбачається одержати як довгоречинцевий кредит.

Механіка, що від неї споживач страждає.

(Побутовий образок)

Чи пробували ви шити собі костюма в Балті, або купувати сукно в Балтському робкоопі? Як-що ви тільки маєте приємність бути пайовиком цього робкоопу — раджу вам почати купувати в робкоопі сукно. Почати серйозно й надовго, бо купити там сукно — не так то вже й легко.

Приходите ви, наприклад, до робкоопу і кажете: „Я вже сплатив повний пай і хочу купити собі сукна на костюм.«

— Нащо вам сукно? Морочити голову, ходити до кравців? Ви ж можете придбати через робкооп готовий костюм. — резонно кажуть вам у магазині.

За згодою правління робкоопу з правлінням Промсоюзу, сукно Промсоюзу серед населення росподіляється через робкооп. А щоб кустарі могли заробляти, то ухвалено: сукна на руки не видавати, а пропонувати в Промсоюзі шити костюм. Як бачимо, задумано хитро й непогано.

Значить сукна вам не видадуть. Вам покажуть тільки його зразки. Виберіть і замовляйте. Потім вас цікавить ціна.

— Точно ми не знаємо калькуляції Промсоюзу, бо ми тільки посередники, але приблизно обійдеться карбованців 40—45 — кажуть у робкоопі...

Ваш кравець хотів не більше. Тому ви вирішуєте шити костюма через робкооп в Промсоюзі. Починаєте ходити: з робкоопу до Промсоюзу. Нарешті, одержуєте записку до кравця, але сукна вам не дають — посилають його просто кравцеві.

Ну, кінець-кінцем, костюм готовий. Одержувати його треба в робкоопі. Показуєте фактуру, виймаєте гроші питаєте — скільки:

— З вас шістдесят карбованців!...

А далі пояснюють, як це вийшло. Аритметика дуже проста: 3 метри шевіоту по 11 карб. 50 коп. — 34 крб. 50; кравцеві за роботу — 9; доклад (підкладка гудзики) — 5.

Значить, якби ви самі купили сукно, то костюм обійшовся б 48 карб. 50 коп. Але ви ж ходили до Промсоюзу — значить платіть за це 10% комісії. Костюм одержуєте в робкоопі — значить, давайте ще 12% націнки. Ось і маєте, що костюм обійшовся 60 крб. Дорогувато, але ж »кооперативний.« Дали заробити і Промсоюзові і Робкоопові.

Ось як у Балті в кооперації можна одягнутися. Хитра механіка!

(„Вісти“ Харків).

З громадського життя.

Наука й навчання суспільної економії серед Українців у Польщі.

Всі сучасні досягнення в обсязі, візьмім, техніки чи хемії базуються на подиву гідних успіхах в области відповідних теоретичних наук. Чиста, абстрактна наука являється рішаючим двигуном людського не тільки духового, але й матеріяльного поступу, матеріяльної культури. За останні десятиліття подібнаж залежність помічається поміж реальним економічним життям та »чистою« наукою економії. Теоретична суспільна економія кляси-фікує явища економічного життя й викриває його закони. На тій базі виростають »прикладні« економічні науки (економічна політика, приватна економія), що відкривають дороги людській волі направити економічне життя на скорший зріст добробуту загалу.

Безповоротно минули часи, коли економічне життя було боротьбою всіх проти всіх, сліпою грою інтересів, до якої загал, як цілість, не виявляв свого відношення. Нині загал бере керму проводу в свої руки, підпорядковуючи своїй волі волі окремих одиниць. Таке керівництво економічним життям сталося можливим тільки після того, коли економічна наука досягла своїх успіхів, а економічне знання з кабінетів учених широко розлялося поміж громадянством.

Для ілюстрації сказаного не треба звертатися до радянського союзу, де держава (разом з підпорядкованою державі кооперацією) керують доброю половиною добуваючого й розподільчого процесу, бо і в так званім буржуазнім чи капіталістичнім світі свідома воля держави і добровільних обєднань людських роблять економічне життя пляномірним. Плянове національне господарство — ось гасло сьогоднішнього дня, а наука сусп. економії дає вказівки що до плянів та вчить нас передбачати наслідки наших плянових кроків. Тільки плянове господарство може забезпечити найвищу кількість і якість вирібництва, найкращий, найвигідніший збут та найбільш справедливий розподіл дібр. Без господарського пляну не може жити й український нарід. Не маючи провідної господарської лінії, не розпоряджаючи висококваліфікованим проводом, позбавлені свідомого середовища, що віддало би свою свідомість, силу і волю на реалізацію пляну, ми не зможемо дігнати своїм економічним рівнем наше европейське оточення. Наслідок такого стану може бути тільки один: бути Hinterland-ом для чужинецького капіталу, обєктом його експльоатації а з тим і винародовлення.

Для вироблення загально-національного господарського пляну повинні ми мати апарат, що був би здатний такий плян виробити, а суспільність належить так підготовити, щоби вона сама, з власного морального примусу, той плян в життя перевела.

Признаймося, що ні тої, ні другої передумови ми ще не маємо. Основи нашої економічної політики можна виробити тільки на підставі глибокого вивчення й розсліду нашого нинішнього господарського стану, т. є. стану нашого виробництва, обміну й консумції, порівнання його зі станом наших доставців і відборців, стале студиювання конюнктур для існуючої вже та проектованої витворчости, вивчення нашого внутрішнього і зовнішнього ринку і т. д. Те все дасть матеріял для намічення з одної сторони шляхів збуту теперішніх витворів та розрібки пляну поглиблення й поширення дальшої витворчости. Таким чином господарський плян може повстати тільки після глибокого простудиювання нашого національного господарства. Значить, мусимо мати солідний науковий апарат, що вивченням тим занявбися. У народів, що мають свою державу, наукова робота в цім напрямі ведеться при катедрах на вищих школах, в спеціяльних державних установах, як інститути експортові, для вивчення конюнктур, комісії для проблеми зниження коштів собівартости і т. д. і т. д. Промислово-торговельні організації в порядку приватної ініціятиви також створюють анальоґічні установи. Ми нічого подібного не маємо, але те не свідчить, що ми того всього не потребуємо. Примітивний стан нашого господарства надто виразно промовляє за тим, що воно авторитетною наукою керованого проводу більше, як хто инший, потребує.

Перебравши наші наукові, освітні та господарські установи, сконстатуємо, що ні одна з них вивченням н а ш и х господарських відносин і проблєм в цілому не займається. Тим більше не виконують цієї роботи польські фахові і вищі школи (університети, торг. академії). Державних інститутів чи економічних катедр, що працювали би над тими проблємами також

не маємо. Значить, ніхто над тим не працює. З цим вяжеться, що навіть при найкращій волі ми не годні побудувати плянового господарства, що наш господарський поступ мусить й далі йти напомацки, вузькими й крутими стежками, замісць посуватися по широкому, світлом науки освітленому шляху.

Щоби звернути його на той широкий шлях мусимо створити огнище української економічної науки й думки, що освітлювала би наші економічні перспективи. Фінансові й инші перешкоди не позволять нам на заснування висок економічної школи, (в роді економ.-кооперативного факультету при падєбрадській академії) що була би і науковою й навчальною установою. Але в наших силах заснувати хочаб при Ревізійнім Союзі Українських Кооператив катедру національної економіки, що малаб за своє завдання вивчення проблєм, що вяжуться з нашою екомічною політикою. Високо кваліфікований керівник катедри зумів би зорганізувати для наукової праці сили наших молодих економістів, що нині, не маючи належного керівництва, цілковито пропадають для науки.

Запровадження в нас такого наукового огнища започаткує серед широких кругів громадянства заінтересування до економічних проблєм, привчить постепенно бодай інтеліґенцію думати катеґоріями національного господарства. Бо коли згадана катедра дасть теоретичну базу для вироблення господарського пляну, то перевести плян в життя можна буде тільки тоді, коли засади економічної науки, основи нашої економічної політики стануть здобутком найширших кругів нашого громадянства.

Та цього мало. Мусимо подбати про кадри економічно образованих людий. Без них нема кому популярізувати й переводити в життя господарського пляну. Про те, що під оглядом економічної освіти ми стоїмо на дуже низькому щаблі, говорити не доводиться. Кількість і якість економічних публікацій, неузгіднення поглядів і поступування, здавалося би, в безспірних справах в нинішнім економічнім будівництві, теорії й проєкти, що попадають на сторінки загальної преси викликають великий сум в тих, хто з трівогою слідкує за нашим надто повільним поступом, в порівнанні до шаленого гону инших націй.

Працю можна повести в двох рівнобіжних напрямах. Перш всього заснувати постійну економічну школу (курси), де теоретична економія, кооперація та науки про наше господарство займали би найповажніше місце. Життя показує, що навіть для керівництва економічною організацією, що створила українська кооперація, нам бракує людий, хоч життя що дня ставить все більші й більші вимоги що до кількости та якости кооперативних працівників. Школа та (чи курси) мала би бути зближена до шкіл вищого типу, звідки моглиби поповнюватися ряди й наукових робітників, працюючи по скінченню при катедрі. Справа з такою школою стає ще пекучішою в звязку з започаткованою ліквідацією академії в Подєбрадах.

А друге — в старших клясах наших середніх шкіл (ґімназій та вчит. семінарів) запровадити науку економії й кооперації. На сторінках одного часопису недавно довелося читати голос одного з наших педагогів, що навчання економії в середній школі, то фантазії. Чому? Думаю, що правильний той погляд, який говорить, що засвоєння учеником 7-ої і 8-ої класи основ економії й кооперації дається йому не тяжче, як засвоєння математичних теорем, психольоґії, фізики, і т. п.*) Ще в більшій мірі ця заввага відноситься

*) Як задивляється на це польська економічна думка, можна бачити з того, що в програму »конґресу польських економістів«, що має відбутися у Варшаві в 1929 р., вне-

до духовних семінарій. Трудно зрозуміти, як сьогодня можна пускати священика в народ, не давши йому засобів до сповнення найвищого заповіту: він має бути першим, а тому повинен стати всім слугою. Служити свому народові без знання основ економічної науки в нинішні часи не можна. Тож требаби в кінці переконати тих, від кого тут залежить, щоби і в духовних семінарах навчання економії сталося як найскорше дійсністю.

Так уявляються мені вступні кроки до запровадження плянового господарства. Зробити їх — в наших силах і в межах наших можливостів. Чим скорше їх здійснимо, тим скорше вийдемо на шлях, що його самі свідомо, власною волею виборемо.

Мих. Корчинський.

Серед книг і журналів.

Куди йдеш хліборобе? Летючка, видана Покутським Союзом Кредитово-господарським. Коломия 1928. 8 стор.

Український кооператор, однодніввка з нагоди Господарсько-кооперативного Свята в Луцьку 7. жовтня 1928 р. Луцьк, 1928. стор. 8.

Знання то сила, збірка статей на просвітно - кооперативні теми з приводу 60-літнього ювілею Т-ва „Просвіта“. Накладом філії Т-ва „Просвіта“ в Тернополі, Тернопіль, 1928. стор. 16.

Кооперативна однодніввка на свято кооперації 30. IX. 1928. Станиславів, стор. 10.

Перечислені друки — це відрадний прояв ініціятиви „місць“ у видавничій справі. Ми їх реєструємо, щоб звернути на них увагу ширших кругів та заохотити до наслідування.

Перша летючка це симпатичний прояв журби кредитової інституції за позичальника. Дирекція Покутського Союза кличе до українського селянина, щоб він залишив необережне кредитування на непродуктивні цілі (весілля, забави, процеси і т. д.). Тон летючки теплий, не сухо-офіційний, зроджує дійсно громадський інстикт її авторів. Так промовляє кооперативна інституція до своєї клієнтури. Не завадить, коли инші наші кредитові установи візьмуть собі за примір цю публікацію Покутського Союза.

Друга однодніввка звеличила цьогорічний День української кооперації в Луцьку. В коротких ядерних статейках виложено мету кооперації та подано основні відомости про наш кооп. рух та про більші кооп. установи. Основний тон летючки бадьорий і здоровий: „силами самих селянських мас (створити) нові форми господарського буття, що мають привести до цілковитої перебудови не тільки господарств, але й людей,“ і „нехай живе укр. кооперація на всіх українських землях!“ Вкінці подано огляд діяльности кооператив луцького повіту.

Тернопільська летючка філії Просвіти містить крім иншого цікавого матеріялу гарну статтю др. М. Мелінишина про „потребу просвітно-кооперативного знання на селі. Цінним в статті є органічне сполучення просвітянського елементу з кооперативним, чим автор дав доказ, що розуміє завдання просвітної роботи так широко, як цього вимагає життя. Автор влучно критикує деякі хиби просвітянської роботи, як її відірваність від актуальних питань життя (захоплення козаччиною, а нехтування історії Вел. Революції, нехтування взагалі суспільних питань; виродження амат.-театрального руху у зарібкові балагани; непонятну відірваність просвітян від кооператорів і т. д.). Вкінці автор викладає і мотивує програму 3-місяч-

---

сено такий реферат: »Економічне навчання в середніх школах як — спеціяльних, так загальних, а також роля економічної науки в народніх школах. В цім рефераті між иншим належить також узглянити економічну підготовку вчителів народніх шкіл«. Цю точку принято на внесення проф. Е. Тейлора підготовчим комітетом, в склад якого входять найвидатніші польські економісти. (»Ekonomista« т. III. 1928. ст. 132).

ного освітно-кооперативного курсу (рід народнього університету), заповідженого тернопільською філією Просвіти. Програма містить 6 предметів із циклю кооперативного: історію й теорію кооперації. кооп. правознавство, рахівництво і білянсування госп. споживчих і кредитових кооп-в, організацію кооп. підприємств, завдання кооп. організатора, товарознавство. Далі йде цикль аґрономічний і загально-освітній (разом 22 предмети).

Четвертий друк — це однοднівка станиславівчан-кооператорів, видана на гектоґрафі, повна менше і більше дотепних віршів і карикатур на теми кооп. побуту; головна все-ж таки тема, це історія недійшовшої до кінця фузії т-ства »Кредит« з П. С. К. Добрий є реферат про »корову«, »практичні вказівки« для кооператорів і т. д. Публікація вносить в кооперативний побут новий елємент — гумор; а як відомо, гумор є ознака здоровля і життя. Радимо і другим йти в сліди Станіславова. Нераз у формі сатири скажеться легко і дискретно не одне, що не булоб сказане в серіозній балачці, а сказати не завадилоб для добра справи.

Вітаємо ініціятиву нашої т. зв. »провінції«.

Бібліографія.

Нові видання РСУК.

Західно-українська Кооперація в 1926 р. Огляд, статистика і звіт з діяльности РСУК. Львів 1928 р., стор. 189, ціна 5·50 зол.

Др. Карло Коберський, Економіка українських земель під Польщею (начерк економ. ґеоґрафії ч. І.). Львів 1928, стор. 36 фоліо, літоґраф. ціна 2·50 зол.

Проф. Б. Мартос. Кооперативна Ревізія. Львів 1928, стор, 76 фоліо, літ., ціна 5 зол.

Гірш-Коберський. Сучасна організація торговлі. Львів 1928, стор. 56 фоліо, літ., ціна 3·50 зол. (Усі три видання служать підручниками на кооп. курсах і для самоосвіти).

Читанка про лихварів і шахраїв, та про те, як від них визволитися. Львів 1928. Стор. 96 шіснацятки, з образками. Впорядкував К. Коберський. Для масового ширення.

А. Гаврилко. Між кооперативними продавцями. Збірка нарисів. Львів, 1928 (відбитка з »Госп. Кооп. Часопису«).

А. Божиковський. На зустріч майбутности! (Нарис з практики організатора масових ощадностей на селі). Львів 1928. Відбитка з Госп. Кооп. Часопису. Для масового ширення.

Народ собі! Вписуйся в члени кооперативи! — Пропаґандистичний плякат, після проєкту селянина А. Слободяна. Львів, 1928.

Кооперативні заклики (11 сортів) для прикраси кооперативних льокалів. Львів, 1928.

Книжки видані на Вел. Україні

за перший квартал 1928 р.

Скорочення: б. ц. значить: без ціни.

Хименко, Гр. Нариси з історії розвитку економічних форм та економічних учень. Харків, Держ. в-во, 1928. Ц. 2 крб. 50 коп.

Бланк, Г. Загальні збори — господар. кооперативу... Харків, Книгоспілка, 1928. Ц. 8 коп.

Його-ж. Міжнародній день кооперації. Харків, Книгоспілка, 1928. Ц. 8 коп.

Його-ж. Правління та ревізійна комісія кооперативу. Харків, Книгоспілка, 1928. Ц. 8 коп.

Його-ж. Про статут кооперативу. Харків, Книгоспілка, 1928. Ц. 8 коп.

Марченко, Петро. Спрощене рахівництво в селянському господарстві. Харків, „Радянський селянин". Ц. 15 коп.

Подольський, Іван. Кредит для селян. Порадник у позичкових операціях. Харків, „Радянський селянин", 1928. Ц. 30 коп.

Кооператосвітня робота на селі. Одеса, Культ. секція одеської окр. кооперат. ради, 1928. б. ц.

Міхалевський, Ф. Політична економія. Харків, „Пролєтарий", 1928. Ц. 1 крб. 60 коп.

Перетц, Я. Організація і практика споживчої кооперації. Харків, Книгоспілка, 1928. Ц. 1 крб. 70 коп.

Перспективи розвитку міського господарства м. Умані на пятиріччя (1926/27—1930/31). Умань, Уманська міська рада, 1928. б. ц.

Айзенвальд, Олександер. Радянська економіка. Економіка й економ. політика СРСР. з додатком матеріялів про Україну. Харків, „Пролетарий", 1928. б. ц.

Козлов, Г. Політика цін. Харків, „Пролетарий", 1928. Ц. 25 коп.

Левицький, Михайло. Західня Україна (Короткий економічно-політ. огляд). Харків, „Пролетарий", 1928. Ц. 20 коп.

Мітіліно, Михайло. Торговельне право радянських республік. Курс для Вузів. Харків, Юридич. в-во Н. К. О. УСРР, 1928. Ц. 3 крб. 95 коп.

Онуфріев, Василь. Природа хліба, як товару. Харків, „Радянський селянин", 1928. Ц. 60 коп.

Вишневецький, Олександер. Основи бухгальтерії. Харків, Книгоспілка, 1928. Ц. 3 карб.

Воблий, Кость. Нариси з історії російсько-української цукро-бурякової промисловости. Т. І. Київ, Укр. Акад. Наук, 1928. Ц. 3 крб. 25 коп.

Постанови Всеукраїнської організаційно-інструкторської наради сіл.-господарської кооперації 15—21 грудня 1927 р. Харків, „Сільський Господар", 1928. Ц. 20 коп.

Постанови Першої всеукраїнської кооперативно-бурякової організаційно-агрономічної наради... Харків, „Укрбурякосоюз", 1928. б. ц.

Районовий бюджет України. Виконання за 1924—25. р. та призначення на 1925/26 р. Харків, 1928. Ц. 1 крб. 50 коп.

Цензова промисловість України 1924-25 року. Харків, Центр. Статист. Управління, 1928. ц. 4 крб.

Шимонович, І. Галичина. Економічно-статистична розвідка. Харків, Державидат., 1928. Ц. 2 крб. 75 коп.

Шмаргонь, Олена. Селянка в сільському господарстві та сільсько-господарській кооперації. Харків, Книгоспілка, 1928. Ц. 30 коп.

Грошовий обіг селянського господарства України за 1926-27 р. За щоденними записами доброхітних кореспондентів. Харків, Центр. статистич. управління, 1928. Ц. 1 крб. 40 коп.

На чужих мовах.

Enfield, A. Honora. Co-operation. Its problems and possibilities. London, Longmans, 1927. 95 S. 1 s. (Workers' educ. assoc. outlines).

Freundlich, Emmy. Die Neutralität des Genossenschaftsbewegung. Im »Kampf« (Wien), 1928, Heft 2, S. 69—73.

Warbasse, James Peter, What ist Cooperation? New York, Vanguard Press. XIII u. 170 S., 50 Cents.

Hering, Pfarrer Dr. Otto Eriedrich Wilhelm Reiffeisen, Ein Lebensbild. Neuwied, Deutsche Reiffeisenbank, Abt. Druckerei u. Verlag, 1927. Reiffeisen-Bücherei, 38 Bd. Herausgeg. vom Generalverb. d. deutsch. Reiffeisen-Genossenschaften, Berlin. 26 S., 0,25 RM.

Raithel, Hans, Die Wirtin von Droschenreut. Eine Raiffeisen-Erzählung. Neuwied, Deutsche Raiffeisenbank A.-G., Abt. Druckerei u. Verlag. 1927. 163 S., 3,50 RM.

Seelman-Eggebert, E. L., Friedrich Wilhelm Raiffeisen. Sein Lebensgang und sein genossenschaftliches Werk. Stuttgart, W. Kohlhammer, 1918. 494 S., 21 RM.

Taschenkalender für die pommerschen landwirtschaftlichen Genossenschaften. 15. Jg. Herausgeg. von Generalsekretär Sparr-Stetin. Stettin, Verlag des Verbandes, 1928.

Confédération des Unions de Coopératives Agricoles de la Republique Polonaise. Création et exploitation des coopératives laitières. Ouvrage collectif sous la direction de l'Ing. Z. Chmielewski. Lwow, Varsovie, Katovice, Torun, 1927. 239 p.

Freundlich, Emny. In jedem Ort nur ein Konsumverein! In »Arbeit und Wirtschaft«, 1927, Heft 24, Sp. 1054 f.

Tugan-Baranowskij, M. I., Moderní socialismus, přeložil Dr. N. Zastoukal, Ust. Děln. Knihkupectví, Praha 1927.

Co-operative Press Agency. The People's Year Book. The Annual of the Englisch and Scotisch Wholesale Societies, 1928. Manchester; Glasgow, 1928. 336 pp. 3s.

Fédération Nationale des Coopératives des Consommation. Annuaire de la Coopération (6ème année). 1928. Paris, 1928. 579 pp.

Ihrig, Dr. Karl. Internationale Statistik der Genossenschaften. Statistique Internationale des Coopératives. International Statistics of Co-operative Societes. Mit einem Geleitwort von Dr. Martin Fassbender, A Magyar Statiszatikai Tarsaság Kiadványai. Veröffentlichungen der Ungarischen Gesellschaft für Statistik. Berlin. Struppe und Winckler, 1928. 275 pp. tables.

Webb, Katherine. The Woman with the Basket. The History of the Women's Co-operative Guild, 1883-1927. Manchester. Cooperative Wholesale Society's Printing Works. 1927. 205 pp.

Liefmann, Dr. Robert, Die Unternehmungen und ihre Zusammenschlüsse. Band I. Die Unternehmungsformen mit Einschluss der Genossenschaften und der Sozialisierung. Vierte, umgearbeitete und erweiterte Auflage. Stuttgart, Ernst Moritz, 1928. XII-327 pp.

Abramowski, Edward. Ideja Społeczna-Kooperatyzmu. Warszawa, Wydawnictwo Spółdzielni Spożywców R. P. Mokotów, ul. Grażyny 13. 1928. 54 pp.

Dąbrowski, Saturnin. Co czynią spółdzielnie spożywców dla przebudowy ustroju społecznego. Książnica »Społem«, Tomik II. Warszawa. Wydawnictwo Związku Spółdzielni Spożywców R. P. Mokotów, Grażyny 13. 1928. 64 pp.

Lando, Zelman. Die Organisation des Dänischen Buttergrosshandels. Inaugural Dissertation der philologisch-historischen Abteilung einer hohen philosophischen Fakultät der Universität Basel zur Erlangung der philosophischen Doctorwürde. Göttingen, Druck der Dietierichschen Universitäts-Buchdruckerei von W. Fr. Kaestner. 1923. I-109 pp.

Thiess, Dr. Karl. Handel und Genossenschaften. Sammlung von Schriften und Vorträgen des Seminars für Genossenschaftswesen an der Universität Köln. Herausgegeben von Dr. Georg Fuchs und Dr. W. Vleugels. 3 Heft. Halberstadt, H. Meyer, 1928. 20 pp.

Ustredný Svaz Československých Družstev v Praze. Dvacet Let Ustredního Svazu Československych Družstev v Praze. 1908-1928. Prague, 1928. 185-216 pp.

Vleugels, Wilhelm. Richtungen und Systeme im modernen deutschen Gennosenschaftswesen. Die Genosenschaft. Sammlung von Schriften und Verträgen des Seminars für Genossenschaftswesen an der Universität Köln. Herausgegeben von Dr. Georg Fuchs und Dr. Wilh. Vleugels. 2 Heft. Halberstadt, M. Meyer, 1928. 30 pp.

Кооперативні фільми.

I. Чеські (в чеській мові):

1. **»Доля вдови Новакової«.** Ощадностевий фільм. Представляє життя широких мас сільських господарів. — Центральний Союз сіль.-господ. кооператив Ч. С. Р. Прага, 1927; 370 метрів.

2. **»Два брати«.** Ощадностевий фільм, який має цілю пропаґанду зложення ощадностей до кредитових кооператив, представляючи в звязку з тим культурний розвиток села. — Центр. Союз сіль.-господар. кооператив в Ч. С. Р. Прага, 1927; 2 частини, 720 м.

3. **»Колись і тепер«.** Сільсько-господарські кооперативи і »Kooperativa« (їх централя для гуртових закупівель). Представляє її розвиток. — Центр. Союз сіль.-госп. кооператив Ч. С. Р. Прага, 1927; 3 части, 850 м.

4. **»Молоко — вижива людства«.** Організація збору і збуто-постачання молока. Представляє, як це відбувається в зразкових молочарських кооперативах. — Центр. Союз сіл.-госп. кооператив. Прага, 1927; 3 частини, 980 м.

5. **»Чудотворний лік«.** Пропаґанда оснування молочарсько-споживчих кооператив. — Молочарська кооператива в Трої (під Прагою). Прага, 1927; 5 частин, 2.200 м.

(В німецькій мові);

6. **»Годівля і використання худоби«.** »Zemka«, сіл.-госп. підприємство для хову худоби. Прага, 1925; 300 м.

7. **»Виріб цикорії«.** »Kavoprumysl«; Кавове виробництво Союзу кооперативних цикорець. Ч. С. Р. Градец Кралове, 1924; 300 м.

Австрія.

1. **»Машина, як кухар леґумін«.** Гуртівня австрійських Союзів споживчих кооператив. 1927, 730 м.

2. **»Купуй австрійські товари тільки в Споживчому Союзі!«** Гуртівня австрійських Союзів спож. кооператив. 1927, 30 м.

Забавні фільми:

3. **»Історія одної подорожі«**. 1928, 100 м.
4. **»Мокра пригода«**. 1928, 120 м.
5. **»Великий секрет«**. 1928, 220 м.
6. **»Головна виграна«**. 1928, 250 м.

Гуртівня австрійських Споживчих Союзів. Ціна фільми 0,50 шіл. за метр.

Сполучені Держави Північної Америки:

1. **»Кооперативна торгівля в Сполучених Державах«**. G. O. Gatlin & Raymond Evans, 1927. Two reels; 1982.
2. **»Кооперативна торгівля споживчими товарами«**. C. S. Rondel & C. A. Lindstrom. 1927. Two reels. 1985. f.

Франція.

1. **»Новітнє село«**. a) Поліпшене мешкання (організація фарми і дому, покої' електрика, водотяг, каналізація і инше; b) сільські організації (кооперативні і инші)' c) неділя на селі; (наука і розвага: бібліотека, виклади, театр, кіно, спорт і т. под.)· — Companie Universelle Cinématographique, 40, Rue Vignon, Paris; 1500 м.

Діапозітиви (світляні образки):

Німеччина.

1. **»Техніка кооперативного росподілу і культура«**. — Освітня Комісія Центр. Союзу Німецьких Споживчих Союзів. 1928. — 100 образків. Ціна 100 марок.
2. **»Техніка обслуги і кооперативний росподіл«**. Освітня Комісія Центр. Союзу Німецьких Споживчих Союзів. 1921, 26 обр. Ціна 25 мар.

Публікуючи цей список пропаґаційних кооперативних фільмів і діапозітивів, звертаємо увагу наших кооперативних установ на конечність і у нас започаткування пропаґанди цим вельми учинним і на Заході дуже поширеним способом.

Ucrainica.

»Zemědělské družstevní listy«, вісник обєднання господарських кооператив в Празі. 1928 р. Додержує суто практичного характеру, лише иноді даючи місце статтям, які можуть цікавити ширший кооп. загал поза Чехією. Мусимо з приємністю одмітити, що в забавній і поучній прилозі »Přastky« (»Вечорниці«) друкується вже другий український белетристичний твір: »Тіні забутих предків« М. Коцюбинського, — починаючи від ч. 31—2 цього додатку. Треба одмітити також, що це вже є другий чеський переклад твору сливного нашого письменника і належить редакторові »Вечорниць« R. Hulka-ові. В минулому році »Тіни забутих предків« вийшли окремою книжкою в перекладі В. Хорвата.

В ч. 40-му під заголовком „Самопоміч“ часопис наводить в перекладі кінцеві уступи нашої замітки, поміщеної в 9 числі „Кооп. Респуллики“, з приводу торговельної умови, яка сталася між централями споживчої і сільсько-господарської кооперації в Ч. С. Р.

Всячина.

Бій за нафту. За останні тижні нафтова проблєма знова висувається наперед на арені міжнародньої політики і господарських інтересів. Переговори анґлійських нафтових компаній з радянськими нафтовими підприємствами покінчилися невдачею. А голошені сухі й короткі відомости про трансакції між найбільшими анґлійськими концернами змушують до здогаду про наступивше зближення між ними. Тому треба чекати нового конкуренційного бою анґлійських стоваришень з американською нафтою з одного боку і радянською з другого, який вплине на ціну нафти. Значіння анґло-голяндського тресту на міжнародньому торзі постійно зростає, завдяки тому, що вона тримає під своєю контролею після війни величезні поклади нафти в Малій Азії, а її капітал поволи забезпечує собі вплив в нафтових підприємствах Мексика. Т. ч. Анґлія де далі, то більше відзискує і посилює своє становище нафтового контраґента в противагу до свого найнебезпечнішого конкурента американського обєднання.

Европейсько-американський електричний трест повстав дня 19 жовтня ц. р. в Брюкселі, як акційне товариство з капіталом 100 міліонів бельґійських франків. В склад нового тресту входять найповажніші й найбільші банкові та промислові европейські й американські фірми.

Цьогорічна кампанія кооп. пропаганди і виховання. Осінь і зима в практиці нашої кооперації це головний сезон пропаганди серед мас за приєднуванням членів до кооператив і ведення кооп. курсів для виховання кооп. робітників. На жаль, цьогорічний сезон знову виявив, яке мале у нас зрозуміння ваги цих двох справ. Святкування Дня Кооперації відбулося тільки в кількох більших містах; на селах же тільки в деяких районах (прим. Будеччина). Під цим зглядом робота зроблена менше, як навіть 1927/8 р., який теж був блискучим роком.

Курси для кооп. персоналу кооператив I. степеня заповів знову інспекторат РСУК у Луцьку в порозумінні з кооп. установами Луцька і Берестя; в Галичині тільки район Лемківщини заповів курс.

Помітне, що наші районові кооп. осередки потопають в чисто торговельній діяльности, занедбуючи організаційну. Треба старатися виправляти цю недостачу усіми силами.

Пропаганда ощадности серед німецьких селян. Чергове 19. число »Landw. Genossenschaftsblatt«, часопис обєднаного райфайзенського руху, присвячене пропаганді ощадности. Ощадність пропагується в Райф. Союзі виданням брошур, плякатів, кличів, віршів то-що. День 30 жовтня має бути днем масових збірок вкладок по союзних кооперативах. Таким чином день ощадности має конкретний діловий зміст (у відміну до нас, де ще переважають слова над ділами). На день 30. жовтня райф. друкарня в Найвіді приготовила у сотнях тисяч летючку, що містить таку віршу:

„Hör, Bauer, trag Dein gutes Geld
Nicht in die Stadt, die fremde Welt.
Nein, leg' es in den Sparverein,
Auf Zins- und Zinseszinsen ein!
Das Geld ist deiner Wirtschaft Blut,
Fern in der Stadt wird's fremdes Gut,
Das dich nicht stärkt und dich nicht stützt
Und deiner Scholle nicht mehr nützt.
Einst warst du aller Welt zum Spott
Und niemand half dir in der Not.
Raiffeisen hat dich stark gemacht,
Das Keiner mehr des Bauers lacht.
Ein jeder Pfennig ist uns recht,
Bringt ihn der Herr, bringt ihn der Knecht;
Leg' ihn in unsere Kasse ein! —
Es darf uns nichts verloren sein!!!

(Переклад: „Чуєш, селянине, не виноси свого гроша до міста, у чужий світ. Вложи його у щадницю на відсотки й відсотки відсотків! Гріш це кров твойого господарства, у місті він стає чужим добром, що тебе не кріпить ні не спомагає і твоїй землі не служить. — Колись ти був посміховищем всього світа і ніхто тобі не помагав в біді. Райфайзен зробив з тебе людину і ніхто вже нині не сміється з хлопа. Кожний сотик у нас добрий, хтоб його не приніс, чи слуга чи господар. Вложи його в нашу касу, щоб ніщо нашого не пропадало!")

Через кооперування до упромисловлення. Не тільки на Радянщині і особливо на Вел. Україні, але також в Польщі актуальною стає проблєма індустріялізації сільського господарства, яке в богатьох відношеннях проводиться відсталими способами і індивідуально. Що до Польщі, то це слідно передовсім в области млинарства і пекарства. В цій справі забирає голос нерідко економічна преса. Орган т-ва промислу і торговлі „Przemysł i Handel" (ч. 43) звертає увагу польської публіки

а передовсім кооперативних кругів на цю справу. Автор статейки того погляду, що кооперативне млинарство і пекарство добре організоване причинеться до нормалізації існуючих відносин в згаданім промислі, а саме: до модернізації технічного устаткування пекарень і млинів, та раціонального, ц. то б. м. нормального їх розміщення (особливо останніх). При чому на думку автора є необхідна поміч держави — (очевидно лише для польських підприємств) — в формі довготермінового кредиту, в розмірі 50% потрібного до розбудови цього промислу капіталу.

Користи від кооп. млинів є такі: а) унормувалисяб оплати за переміл, б) полишались би господарям побічні продукти мелення, як ґрис, важний корм для домашніх звірят, в) при належнім технічнім урядженні зійшли б до мінімума страти, приміром розвіяння муки (до нормальних 2%), г) через раціональне розміщення млинів заощаджено б в часі, потрібнім на довіз збіжа до млинів.

Кошти побудування одоного млина після припущення автора статті виносила б 100.000 зл. Рахуючи, що споживання збіжа на одну особу в Польщі виносило в 1926 р: пшениці — 42,6 кґ., жита — 178,8 кґ., ячменю — 43,6 кґ. — разом 265,0 кґ. — на 20 міліонів сільської людности це далоб 5.300 міл. кґ. збіжа, перемелюваного річно для потреб тої людности. Приймаючи, що один кооп. млин перемелював би 100 сотн. на добу, при 300 днях праці треба булоб для перемелення згаданого збіжа 1·722 млини. Як би повстало лише 25%, ц. то 430 модерних кооп. млинів, то це змінило би значно відносини в млинарстві.

Сільські кооп. пекарні мали б випікати хліб для своїх членів, ц. то заступили б в селі поодинче випікання гуртовим (спільним). Обмін був би натуральний: члени діставали б готовий хліб за збіжа. Користи з того були б: 1) ощадність на опалі, 2) ощадність на праці 3) більша безпечність від вогню, 4) віджива лення людности ліпшим хлібом. При гуртовім випіканні кошт опалу понизився б до 17 ґр. на 1 кґ. пичива. При поодинчім випіканні коштує 1 кґ. 3 ґр. і т. д.

Споживання мяса, молока і яєць в ріжних державах. Річне споживання мяса, молока і яєць на 1 мешканця представляється так:

	мясо:	молоко:	яйця:
в Польщі . . .	27 кґ.	72 літрів	50 шт.
у Франції . .	38 »	90 »	130 »
в Австрії . . .	20 »	140 »	80 »
в Німеччині . .	47 »	145 »	120 »
в Америці . .	70 »	225 »	180 »
в Швеції . . .	21 »	250 »	70 »
в Анґлії . .	60 »	160 »	130 »
в Бельґії . . .	38 »	150 »	190 »

Найбільше споживається мяса в Америці і в Анґлії, молока — в Швеції і Америці, яєць — в Америці і в Белґії.

(»Cz. sp. r.).

Споживання цукру в Польщі і на українських землях. В 1927—28 році Польща спожила 342 тисячі тон (по 1000 кґ) цукру. Це на перший погляд здається багато. В дійсности ж є противно: в Польщі споживається дуже мало цукру, мимо того, що він є дуже поживним продуктом. Досліди виказали, що 1 кґ. цукру має ту саму поживну вартість, що 2 кґ. печива, 3 кґ. худого мяса, більш 4 кґ. картоплі і 7 літрів молока. Тимчасом на одного мешканця Польщі припадає в середньому ледво 11 кґ і 300 ґр цукру. Найбільше споживає воєвідство варшавське і Шлеськ, де споживання виносить майже 20 кґ. на особу. За ними в убуваючій послідовності йдуть воєвідства познанське з 16 кґ цукру на душу, лодське — 13,9 кґ, краківське 12,8 кґ; на поморю — 10,6 кґ, у воєвідстві львівському — 10,2 кґ, в келецькому воєвідстві споживання цукру досягає ледво 10 кґ. Значно слабше споживання виказують землі, положені на схід від Висли. У воєвідстві білостоцькому одна особа консумує тільки 9 кґ. цукру, на Віленщині — 8,2 кґ, на Любельщині — 7,5 кґ, на Волині — 7,1 кґ, в Станиславівщині — 6 кґ, на Поліссі — 5,7 кґ, в Тернопільщині — 5,4, а у воєвідстві новогродському тільки біля 5 кільоґрамів (4,8).

Особливо наші західно-українські землі здалека недорівнюють в цьому відношенні до заграниці, де прим. в Німеччині одна особа споживає 23 кґ, в Чехії — 29 кґ, а в Данії аж 54 кільоґр.

Міністерські субвенції. Міністерство рільництва субвенціонує 4 польські чолові рільничі організації: »Централне Товажиство рольнічє«, »Централний Звіонзек Кулек рольнічих«, »Малопольскіє Товажиство рольнічє« і »Товажиство господарскіє Всходнєй Малопольскі«, 3 рільничі Палати: шлеську, поморську і великопольську, воєвідські рільничі організації »кресув всходніх« та деякі кооперативні інституції, огородничі союзи, як рівнож окремих осіб на конкретній праці. Своєю діяльністю ці рільничі інституції і організації обіймають: »Централне Товажиство рольнічє« — б. конґресівку і східні землі; »Централний Звіонзек кулек рольнічих« — Малопольщу і часть

Галичини; — Товажиство господарске всходнєй Малопольскі« — Галичину; рільничі палати — відповідні воєвідства. На терені західно-українських, білоруських і литовських земель працюють »Звіонзкі кулек рольнічих« у воєвідствах: волинському, поліському, новоградському і віленському, а окрім того »воєвідські ради рільничих товариств« при воєвідствах: волинському, поліському, новогродському та віленському.

Кількість »кулек рольнічих«, що належать до поодиноких організацій, на підставі даних рільничих організацій представляються приблизно в наступний спосіб: до »Центр. товажиства рольнічего« належить до 1.200 »кулек«, до »Центр. Звіонзку кулек рольн.« — 1.360 »кулек«, до »Малопольского товажиства ролн.« — 2.640, до »Товажиства господажскеґо Всх. Малопол.« — 400, до »Велькопольскей Ізби рольнічей« — 280, до »Сльонскей Ізби рольнічей« — 120, східні провінції — 320 »кулек« (дані відносяться приблизно до часу 1925/26 р.)

Чотири чолові організації, 3 рільничі палати та инші інституції одержали від міністерства на ріжні цілі слідуючі суми (в злотих).

	1925	1926	1927
Центр. Товаж. рольніче . . .	421.331	362.421	384.423
Центр. Звіонз. кул рольнічих	541,138	515.624	535.066
Малоп. Товаж. рільниче . . .	540.270	482.035	435.330
Тов. ґосп. Всх. Малоп. . . .	244.500	202.148	221.435
Сльонска Ізба рольніча . . .	80.600	58 480	49.860
Поморска Ізба рольніча . . .	163.500	161.427	89.365
Велькопол. Ізба рольніча . . .	149.500	206.989	172.330
Польскі рільничі орг-ції Східн. воєвідств . .	328.840	359.769	446.707
Польскі кооп. установи . .	173.700	343.390	135.900
Пол. досвідні інституції . .	235.980	422.488	695.286
Пол. огородничі інституції . .	23.880	46.180	48.304
Польські видавництва . . .	39.100	59.600	62.000

»Державний Науковий Інститут Сіл. Гос-тва в Польщі«.

Ця польська центральна наукова сіл.-господарська установа повстала в наслідок роспоряджения влади в 1927 році, коли-то всі державні сільсько-господарські науково-дослідчі й педаґоґічні заклади були злучені організаційно в один „Державний науковий Інститут сільського господарства". До цього часу в Польщі ці заклади існували як окремі самостійні установи, які поруч з педаґоґічними завданнями і технічно-досвідними працями провадили подекуди також і теоретичні досліди з обсягу наук сільско-господарських. Одначе конечність обєднання наукових сил, зкоординування й уплянування науково-досвідної роботи вимагала завершення і організаційної будови. Зі зглядів головно економічних це переведено в найлегший найелементарніший спосіб, при котрому уникнено було збільшення видатків на нову установу. Просто проголошено було за централю існуючий з царської доби Інститут в Пулавах а його відділами: Інститут в Бидґощі, станція ботанічно-рільнича у Львові, заклад садівничий в Заліщиках та морська рибальська ляборaторія в Гелю.

Інститут обєднує 56 наукових сил і потрібну кількість помічного, канцелярійного та службового персоналу. Дотація держави на Інститут виносила в послідніх роках приблизно 1·2 міл. золотих. Окрім того приділено було до нього державою шість більших маєтків, що обіймають разом 1.579·21 гектарів; в тім орного ґрунту 900·61 га., лук і пасовиськ 342·80 га, пісків, зарослів ітп. 335·80 га. Поза тим відділ бидґоскі посідає ще фільварок Мохелек розміром в 70 морґів, а пулавска централя 800 га лісу (Руда).

Науковим вкладом пулавського Інституту досі було 7 томів записок (pamiętników), заключаючих 102 наукових праці. Відділ бидґоскі досі власного видавництва не мав, а свої праці публікував в ріжній науковій і рільничій періодиці.

Згідно з новою організацією Інституту його праця розділена між такими 16 виділами:

1) Виділ ґрунтознавчий (в Пулавах) провадить працю звязану з найріжнороднішим пізнанням польських ґрунтів: а) удностайнення метод досліду ґрунтів на полі, б) опрацювання метод для масових ляборaторійних дослідів, в) опрацювання номенклятури польських ґрунтів; сюди належать і картоґрафічні праці.

2) Виділ меліораційний (в Бидґошті) — провадить досліди над відводненням, орошенням ґрунтів і инше.

3) Виділ рільничий (в Пулавах) — з відділом технольоґічним та підвідділом ферментаційним — провадить досліди над угноєнням та управою ріллі й рослин. Відділ технольоґічний, що є в стадії реорганізації, розпочав праці по молочарству та сироварству. Підвідділ ферментаційний провадить досліди над ферментацією овочевих вин, оцту, над моченням льну і т. под.

4) Виділ годівлі рослин, що складається з 4-ох підвідділів, — провадить досліди над розведенням шляхотніших видів рослин, над акліматизацією чужих рослин ітп.

5) Виділ огородничий (в Пулавах) — має на меті досліди з городиною і цвітами.

6) Заклад для годівлі дерев, овочевих кущів та лозини — вигодовує дички річно 100 тис. штук, плекає ліпші види овочевих дерев та лозини (на 100 га).

7) Виділ охорони рослин (в Пулавах, Бидґощі й у Львові при ботанічно-рільничій станції) — з двома підвідділами: фітопатольоґічним, що займається хоробами рослин та ентомольоґічним, який займається звіринними шкідниками рослин.

8) Виділ годівлі звірят операє свої праці на новозаснованій зоотехнічній станції в Боровині, де провадить досліди над годівлею худоби головно домашньої червоної раси, — над плеканням краєвих пород овець татранських і свинарок, безрог та дробу, і т. д. — крім коний.

9) Виділ виживи звірят провадить працю в напрямі науковім і технічнім (головно досліди над пашою).

10) Відділ досвідної морфольоґії звірят — розробляє теоретичні заложення, як наукову підставу для праці згаданих попереду виділів (8 і 9).

11) Виділ економіки дрібних сільських господарств (тимчасом у Варшаві) розробляє матеріяли, що тичаться організації дрібних господарств, спрямованої до їх піднесення (провадження рахунковости і т. под.).

13) Виділ зоогіґієни в Бидґощі та
14) Виділ серольоґічний в Пулавах взаїмно доповняють себе. Перший займається проблємами і працями діаґностичними та контролею сировини, а другий провадить виробництво їх на широку скалю.

15) Станція ботанічно-рільнича у Львові зі станціями Високогірською на Чорній Горі та в Дублянах. Остання провадить проби ріжних насінь, конюшин, збіжа споживного, насінь лісових та праці методичні для оцінки насінь. Загальна кількість проб досягає 8000. Станція в Дублянах крім того робить досліди над фізіоґрафією збіжа та над акліматизацією випасових рослин. Львівська станція провадить реґістрацію шкідників і хороб на терені Сх. Галичини та досліджує шкідників і гризунів з боку біольоґічного й випробовує способи боротьби з ними. Станція Високогірська провадить ботанічний садок, де розводить переважно випасові рослини; має також метеорольоґічну станцію.

16) Заклад садівничий в Заліщиках, положений в найтеплішій місцевості, займається пропаґандою в дорозі практичної діяльности полудневих рослин і овочевих дерев. Тут вчиться 20 учнів. Заклад улаштовує також короткотермінові курси садівництва для вчителів, осадників (кольоністів) та тих, що кохаються в садівництві.

(„Przemysł i handel“)

Справлення помилок.

В числі 9 „Кооп. Р-ки“ зайшли такі помилки, які проситься справити:

ст.	393	ряд. 7 з низу	має бути	6.133.000 зам. 6.133.900
„	393	ряд. 23 з долу	має бути:	республики
„	394	„ 21 з гори	„ „	часів
„	395	в таблиці у другому з правого боку стовпцеві в першій позиції	має бути	(зам. 94,1) 84,1.
„	398	„ 14 з гори	„ „	галузі зам. залузі
„	„	„ 9 „ „	„ „	16.8% „ 18,8%
„	398	. 9 з долу	„ „	моменти (зам. монети).
„	412	„ 7 „ „	„ „	Betriebswirtschaftslehre des Genossenschaftswesens.
„	„	13 з низу	„ „	уділених касі вкладок і позичок
„	415	„ 19 „ „	„ „	не великий район
„	430	„ 23 з гори	„ „	будівництва
„	„	„ 23 з низу	„ „	найголовніші

Видав: *Ревізійний Союз Українських Кооператив.* За редакцію відповідав: *Іван Филипович*

Друкарня ОО. Василіян у Жовкві